

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 01110

NOENTE GESHTALTN

Itzik Manger

*Permanent preservation of this book was made possible
by David, Joel & Martin Brochstein
in honor of
Harry Brochstein*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

איציק מאַננער

נאענטע געשטאלטן

פאָרלאַג ה. פּוּשְׁקִין • ווּאַרשע • 1938

XP 2547

Printed in Poland

I. MANGER: „Noente gestalten”

Wydawn. Ch. Brzoza, Warszawa.

Druk. „Grafia“, Warszawa

פארווארט

די סקיצו, וואָס זענען געזאַמלט אין דעם דאָזיקן בוך, האָב איך פאַרעפנטלעכט אין דער וואַרשעווער „נייער פּאָלקסצייטונג“. מיין כוונה דערביי איז געווען אַרויסצופירן די געשטאַלטן פון אונזער ליטעראַרישן עבר פאַר די ברייטע לייענער־מאַסן, כדי זיי צו באַקענען מיט דער עלטערער יידישער ליטעראַטור.

דער דערפּאָלג האָט מיר דערמוטיקט. און איך האָב באַשלאָסן די „נאָענטע געשטאַלטן“ אַרויסצוגעבן אין בוך־פּאָרט.

„נאָענטע געשטאַלטן“ הייסט דאָס בוך דערפאַר, ווייל די געשטאַלטן, וואָס ציטערן אין דעם בוך, זענען ווייטע און נאָענטע. דעם פרנס אייזיק וואַליך ווירמייסן, די בתולה „עטוואָס אונטער צוועלף יאָרן“, געלע, פאַרבינדט דער זעלבער ליטעראַריש־געשיכט־לעכער פּאָדים מיט דעם פּאָלקס־דיכטער מאַרק מאַרקאָוויטש וואַר־שאַווסקי און דעם טראַגישן אַרבעטער־דיכטער יוסף באַוושעווער. איך ווייס, אַז דאָס דערשיינען פונם בוך איז אַביסל צוגע־איילט, סיפעלן אין אים אַ גאַנצע ריי געשטאַלטן, וואָס זענען נישט ווינציקער נאָענט און אייגן, ווי די אַריינגענומענע. אַזאַ געשטאַלט, ווי יוסף פערל, למשל, טאָר נישט פעלן אין אַזאַ בילדער־גאַלעריע. נישט ער און נישט אַ גאַנצע ריי אַנדערע וויכטיקע פיגורן פון דער עלטערער יידישער ליטעראַטור.

אויב זיי פעלן פאַרט אין דער איצטיקער זאַמלונג, איז דאָס די שולד פון די אַרבעטס־באַדינגונגען. אָט, למשל, זענען די אַלע אַרטיקלען געשריבן געוואָרן אין וואַרשע — די הקדמה ווערט שוין געשריבן אין פאַריו. די היימלאַזיקייט האָט נישט כסדר אַלע נוי־

טיקע מאַטעריאַלן אונטער דער האַנט. און דערפאַר טאַקע אַנט־
שולדיק איז זיך סיי פאַר די באַעוולהטע געשטאַלטן און סיי פאַר
די לייענער פון דעם דאָזיקן בוך.

מעגלעך, אַז איך וועל זיך נאָך אומקערן צו די „נאָענטע
געשטאַלטן“ און פאַרריכטן די עוולה. דערווייל לאָז איך די צוואַנץ
ציק אַפּאָסטאַלן פון דער ייִדישער ליטעראַטור זיך פאַרנויגן פאַרן
געשעצטן פּובליקום. די בכבודיקע פּאַטריאַרכן האָבן דערווערט
סיי אַביסל ליבע, סיי אַפּלאַדיסמענטן.

דאָס דאָזיקע בוך ווידמע איך דער ייִדישער שול־אַרגאַניזאַ־
ציע אין פּוילן. אַ באַשיידענע מתנה פאַר די שול־טוער, לערער
און שילער פון די ייִדיש־וועלטלעכע שולן.

איציק מאַנגער

פּאַריז, מאי 1938.

אייזיק וואַלד ווירמייסן

„זע נאָר, וואָס פאַר איין ליבער גאַסט!“ — האָט איינסגערופן
דער פּרנס פון וואַרמס ר' אייזיק וואַלף און איז אַנטקעגנגעגאַנגען
דעם אורח און אים אָפּגעשטעקט אַ וואַרעמען שלום עליכם.
ר' שלמה זינגער פון פּראָג האָט ממוריש אַ פינקל-געטו! מיט
זיינע שוואַרצע, קלונע אויגן, אָפּגעענטפּערט אַ פּרייטן „עליכם
שלום“ און אַ מידער פון ווייטן וועג זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ
שטול.

„פּריידעקן“ — האָט ר' אייזיק אַריינגעשריגן אין צווייטן ציר-
מער אַריין — „מיר האָבן איין ליבן גאַסט, פּריידעקן, זע און דער-
לאַנג עפעס צום איבערכאַפּן. דו ווייסט דאָך, אז ר' שלמה זינגער האָט
נישט פּיינט דאָס, וואָס איך האָב ליב, נעמלעך איין גוט קאַלט ביר.
אין ווירטסהויז „צום גאָלדענעם שילד“ פינדט מאַן דאָס צו אַלער
צייט, אום צו דערקוויקן די פּריילעכע לייט, וואָס טוען זינגען און
וואַנדערן פון איין אָרט צום אַנדערן.“

דורכן פענסטער האָבן טאַקע די ביידע פּריינט געזען, ווי פּרייד-
קען, ר' אייזיק וואַליכס פּרוי, האָט פאַרנומען דעם באַפעל. זי איז
אַריינגעגאַנגען אין ווירטסהויז „צום גאָלדענעם שילד“ און ס'האָט
נישט קיין סך געדויערט און דאָס קאַלטע, בלאַנדע געטראַנק איז
געשטאַנען אויפן טיש.

שלמה זינגער האָט אַ זופּ נעטון פונם קופּל, אָפּגעווישט דעם
שויס פון די וואַנסעס און דער באַרד און זיך פּאַסמאַקעוועט: „איין
גוט ביר ביי אייך אין ווירמייזן, ר' אייזיק. דאָס הייבט, אז אין פּראָג
איז עס אויך נישט שלעכט, מעכט דער טאַלער זיין, דאָ פינדט מען
איבעראַל גוט ביר און וויין.“

די ביידע פּריינט האָבן זיך באַטראַכט איינער דעם אַנדערן
און יעדער האָט געזען אַן דעם צווייטן, אז ער האָט זיך געעלעטערט.

די שווארצע האָר ווערן ווינציקער און די ווייסע האָר זילבערן שוין היפש די קעפ און די בערד.

זיי האָבן געזופט דאָס קאלטע ביר און געשמועסט פון דעם און יענעם, ביז זיי זענען אַרויפגעקומען אויף עפעס, וואָס איז זיי געווען צום נאָענטסטן. זיי האָבן זיך צערעדט וועגן לידער...

„נישט לאַנג“ — האָט אייזיק וואַליך אַ זאָג געטון — „בין איך געווען אויף איין קנס-מאַל, איין „נאַר“ האָט דאָרט געזונגען פאַר-שילדענע לידער. אָבער דאָס ליד דאַס מיר אַממייסטן געפעלן, וואָר איין רעטעניש-ליד, וועגן איין נביא אױס הינערבערגן-לאַרדן. „דער באַרט פון נביא איז צימליך גרויס, מיטן קאַפ גייט ער גאָר בלוז, פאַרוועס מיט זיינען פיסען“ — איין קעסטליך ליד, וואָס איז אַלעמען געפעלן און מיר באַזונדער. ב'האַב דאָס ליד גלייך פאַרשריבן ווי עס טיין טבע איז. נון דאָ דער מחבר ביי מיר איז, מעכט עס וויסן, אויב עס איז ריכטיק פאַרשריבן“.

שלמה זינגער, „דער לוסטיק פריילעך ייד“ האָט אַ שמויכל גע-טון. ער קען אייזיק וואַליכס שוואַכקייט, דער דאָזיקער פרנס האָט ליב צו פאַרשריבן יעדעס ליד, וואָס ער הערט, פאַרשטייט זיך, אויב ס'געפעלט אים. דאָס וואָס ר' אייזיק האָט פאַרשריבן זיין ליד וועגן נביא אױס הינערבערגן-לאַרדן טוט אים הנאה. און אַ זופֿטוענדיק פון זיין קופל ביר האָט ער פאַר זיין פריינט איבערגעזונגען דאָס ליד.

אייזיק וואַליך האָט אריינגעקוקט אין אַ פאַרשריבענעם בלאַט. אַלצדינג האָט געשטימט. אַ זעלטנקייט, ווייל די וואַנדערנדיקע „נאַרן“ האָבן אַ טבע צו פאַרגרייזן די לידער, און אַפילו זיך אָג-געבן פאַר די מחברים, כאָטש זיי זענען עס נישט.

אַז ר' שלמה זינגער האָט שוין געהאַלטן ביים לעצטן סטראָף איז אייזיק וואַליך אויפגעשפרונגען:

„וואַרט איין קליין ווייל, ר' שלמה, דאָ היר שטימט עס נישט, ביי מיר שטייט פאַרשריבן;

„דער דאָ האָט געמאַכט דאָס ליד,

דער הייסט דער נאַריש ייד.“

און ביי אייך איז, „דער הייסט דער פריילעך ייד“.

די דאָזיקע נישט־פּינקטלעכקייט האָט אים פאַרדראַסן. ער האָט
תיכּה ארויסגענומען זיינע שרייב־מכשירים און אַלצדינג פאַרריכט,
ווי ס'דאַרף צו זיין.

אייזיק וואָליך האָט זיך נישט געקענט איינהאַלטן און נאָכ־
אַמאָל געלויבט דאָס ליד ביו אין זיבעטן הימל אריין. צווישן אַלע
לידער, וואָס ער האָט פאַרשריבן איז נישט פאַראַן קיין צווייטס אזא
שטיפּערישס אזא וויציקס, מיט אַלע חנען פון באַהאַלטענע מיינען
און אַנצוהערענישן. אמת איז, אז אין זיין זאַמלונג זענען פאַראַן אַ
סך שיינע לידער, ערנסטע און פּרילעכע, אָבער דאָס ליד פון ר'
שלמה פון פּראַג איז, „אין שעלם מיט חן“. אזא „שעלם“ גלוקט זיך
אַ גלעט צו טון איבערן קעפל פאַר ליבשאַפט און נישט אַ ציטון
פאַרן אויער, ווי דעם אויסגעלאַסענעם ליד פון אייזיק קיטל.

שלמה זינגער האָט געשמייכלט גליקלעך, ווי אַ סינד. די לויב־
ווערטער פון זיין פּריינט האָט ער געטרונקען ווי גוטן אַלטן בור־
גונדער־וויין. מיט ליבשאַפט האָט ער געקוקט אויף דעם אַלטן פּרנס
מיט די תּמיומתדיקע, שוואַרצע אויגן.

„דאָס ביר איז צו ענד“— האָט ער אַ זאָג געטון, סתּם אזוי,
כדי עפעס צו זאָגן. ר' אייזיק אָבער האָט עס אויפגענומען ווי אַן
אַנצוהערעניש און נאָכאַמאָל האָט זיין פּלוניטטע פּריידעכען געמוזט
אריבערוואַנדערן אַנטקעגנאיבער, „צום גאָלדענעם שילד“, כדי אַנצו־
פילן די קאָן מיט ביר.

טרינקענדיק די צווייטע פאַרציע ביר האָבן ביידע געשווינגן,
פּריידעכען האָט זיך געפאַרעט אין אַלקער. שלמה זינגער האָט גע־
טראַכט, אז ס'איז גוט, וואָס אָט דער דאָזיקער אייזיק וואָליך פאַר־
שרייבט אַלע לידער. ער, למשל, האָט ביו צום היינטיקן טאַג קיין
אין זאך זיינע נישט פאַרשריבן, און אַנדערע „נאַרן“ מסתּמא
אויך נישט. ס'איז נישט דער שטייגער פון די „לוסטיקע פּרילעכע
יידן“ צו פאַרשרייבן. זיער שטייגער איז צו זינגען.

אייזיק וואָליך פון זיין זייט האָט זיך געישובט: יאָ צי ניין?
פרעגן אים צי נישט־פרעגן מבינות אויף דעם אייגענעם ליד, וואָס
ער האָט אָנגעשריבן? אָט, אָט האָט ער שוין געוואָלט אַרויס מיט
לשון, נאָר די ווערטער האָבן זיך פאַרהאַלטן צווישן די ציין.

שלמה זינגער האָט דערפילט, אז אייזיק וואָלדך שלאָגט זיך
עפעס מיט דער דעה. וויל אים עפעס זאָגן און זאָגט אים נישט.
ער האָט אויף אים אַ קוק-געטון מיט זיינע ממזרישע קלוגע אויגן און
געזאָגט:

„איך זע איר ווילט מיר עפעס זאָגן, נון בין איך גרייט צו הערן.
מרת פרידכען איז אין אַלקער, זי וועט אונז וואָהל נישט שטערן“.
און אייזיק וואָלדך האָט אים דערציילט, ווי אזוי אַ פאָר אַרעמע
בחורים האָבן זיך צו אים געווענדט: „עס גייט דער פריילעך יום-
טוב פורים. נון מעכטן מיר האָבן איין פורים ליד“.
אזוי איז שוין דער שטייגער אין ס”ק ווירמייזן, פונקט ווי אין אַנדערע יידישע
קהלות, אַלס אין בעמען און אין פוילן. אַרעמע בחורים גייען פורים
צייט איבער די יידישע הייזער, זינגען פריילעכע לידער און מען גיט
זיי עסן און טרינקען און עטוואָס געלט.

ער האָט געוואָלט זיי געבן דאָס שיין פורים-ליד פון יוסף בן-
בנימין, וואָס ער האָט פאַרשריבן צווישן זיינע אַנדערע לידער. זיי
האָבן אָבער געזאָגט, אז דאָס ליד איז שוין יעדערן באקאנט אין
גאַנצן ווירמייזאקאנט. „נון — פאַרענדיקט אייזיק וואָלדך — האָב
איך איין ניי פורים-ליד געשריבן“.
און נישט לאַנג געטראַכט האָט ער אָנגעהויבן צו זינגען
דאָס פורים-ליד:

„פומי, איר ליבן געזעלן,
גאָט געב אייך איין גוט פורים,
איך קום דעריין מיט מיינע שעלן,
וועגן דעם קיניגס בחורים“.

שלמה זינגער האָט זיך איינגעהערט מיט צוגעמאַכטע אויגן,
נאָר באַזונדערס איז אים דאָס ליד נישט געפעלן געוואָרן, אָבער אַז
איבעראַשונג איז עס פאַרט. אַט דער פרנס פון וואָרמס איז נישט
נאָר אַ זאַמלער, נאָר ער שרייבט אויך אייגענע לידער. משעסאָווע —
האָט ער געטראַכט און געגלעט מיט דער האַנט די שוואַרצע, עטוואָס
באַזילבערטע באַרד.

אז אייזיק וואלדיך האָט געענדיקט זינגען האָט שלמה זינגער
באמערקט:

„דאָס פּוּרִים-לִיד איז וואָהל געראָטן, די בחורים וועלן קריגן
איין פעטן בראַטן און דאַצו פיל המן-טאַשן און פּירניס-ווּיין צוויי
פּלאַשן“.

אייזיק וואלדיך האָט זיך נישט געלאָזט קיין סך בעטן און אים
געזונגען נאָך אַ ליד „פּון תּהִלִּים“ און ער וואָלט נאָך געליענט און
געזונגען, ווער ווייסט וויפּיל, ווען מען וואָלט נישט געהערט פּונדרויסן
אַ יאָמערלעך געוויין און דאָס קלינגען פּון די צדקה תּצִיל ממוֹת־
פּושקעס.

„מען שטאַרבט אַלּהִי, אַלּם אַנדערשוואו“ — האָט אַ פּרום-נע-
טון שלמה זינגער. „דער טויט פינדט איבעראַל זיין קרבן, נון
מעכט איך אָפּער וויסן, ווער עס איז געשטאַרבן?“
זיי זענען ביידע אַרויסגעגאַנגען פּון שטוב און נאָכגעגאַנגען
דער לוייה.

די לוייה האָט זיך געשלעפּט איבער די ענגע פּאַרדרייטע וואָרמ-
טער געטאַיגעסלעך. יידן און ווייבער זענען נאָכגעגאַנגען און געזאָגט
שבּחים פאַר דעם געשטאַרבענעם.

אייזיק וואלדיך האָט דערציילט זיין גאַסט ווער דער געשטאַרבענער
איז געווען. איין פּרוּמער גאַטספּאַרכטיקער מאַן משה בן אַלחנן לאָגן-
קום. „ער האָט פיל לִיד געליטן“, פאַר זיין טיר האָט מען עס גע-
פונען דאָס טויטע קריסטלעכע יינגעלע, פאַר פינף יאָר פּסח-צייט
איז דאָס געווען, מען האָט אים געפּייניקט און צום סוף פּאַראור-
טיילט „צום שטראַנג“. דורך אַ נס און פיל ממוּן איז ער ניצול גע-
וואָרן, דער רוצח האָט זיך איינעם טאַגס געטאַן באַזויפן און זיין
צונג האָט אַלצדינג אויסגעפּלודערט.

אַ שאַרף געוויין האָט זיך דורכגעשניטן דורכן עולם, ויאָם האָט
באַגלייט די לוייה.

„דאָס איז רויזליין, די טאַכטער פּון דעם געשטאַרבענעם“ —
האָט אייזיק וואלדיך אויפגעקלערט זיין גאַסט — „פאַר צוויי יאָרן
איז איר חתונה געוועזן. די חתונה האָט געדויערט אַכט טאַג. צוויי
קאַפּעליעס האָבן געשפּילט, דען דיזער משה בן אַלחנן לאָנקום וואַר

איין פארמעגלעכער מאן. אויף איר חתונה האָט לייב קוטנים גע-
זונגען זיינע שיינע כלה-לידער — איר האָב זיי פארשריבן אין מיין
העפט."

ער איז אַנטשוויגן געוואָרן. געגאַנגען פאַרטראַכט נעבן זיין
פריינט. אין דמיון האָט ער געזען די חתונה, די כלה אין איר חופּה-
שלייער, געהערט ווי לייב קוטנים זינגט זיינע צנועהריקע כלה-
לידער.

„איר עפן מיין מונד מיט זיסעם געזאַנג
דעם חתן צו ער, דער כלה צו דאַנק,
איר וויל עס אויך נישט מאַכן לאַנג.
גינגאַלד טוט זיך פאַרבלייבן,
וואָל פיר דער כלה צאַרט
זי איזט זאָ ציבטיגלייכן..."

דאָס חתונה-בילד אין דמיון און דאָס לוייה-בילד אויף דער וואָך,
האָבן דעם גוטן, פרוּמען פרנס צערודערט. ער האָט דערפילט שאַרף
און ווייטאַגלעך די פאַרגענגלעכקייט פון אַלץ, און אָט דאָס נאַנגדיקע
געפיל האָט ער מיטגענומען מיט זיך אַהיים, ס'האָט נישט געוואָלט
אַפטרעטן. דער ווייסער כלה-שלייער און דאָס שוואַרצע טהרה-
טוך האָט געפלאַטערט אין זיין הלום. דער פריילעכער ניגון פון
ר' לייב קוטנים כלה-ליד האָט זיך צונויפגעפלאַנטערט מיטן קדיש-
ניגון, וואָס איז געפאלן ווי אַש אויפן קבר פונם וואַרמער בית-
עולם.

ער איז געלעגן מיט אָפענע אויגן און געפילט, ווי דאָס נאַנג-
דיקע געפיל ווערט וואַרט און דאָס וואַרט ווערט ליד. קודם אומקלאַר,
דערנאָך קלאַרער, קלאַרער, און אָט:

„אך עדל־הייט, אַך עדל־הייט,
עס איז דאָך נישט קיין עדל־הייט,
וואָס איז דאָ אויף דער ערדן.
אַלצדינג פאַרגייט זאָ שנעל, גלייך,
וויר אַרמס קינדער, אַרעם און רייך,
מוזן אַלע צו אַשן ווערדן..."

און סטראָף נאָך סטראָף. בילד אויף בילד. דער צער און די
וויזיע פון דער פארגענגלעכקייט. דער טויט ער גייט אונז נאָך, ער
שלייכט זיך ווי אַ שלאַנג. „ער האָט נישט קיין דערבאַרמען, זיין
אורטייל איז שטרענג און האָט נישט קיין גענאָד, איינעם פריער
דעם צווייטן שפעטער, דעם רייכן אַלס דעם אַרמען“...

„ווי זענען די הערן און פירשטן אַל,
קיניג, קייזער, פּאַפּסט און קאַרדינאַל,
וואָס זענען געווען פאַר הונדערט יאָרן?
איר נאָמען וואָר אַלן וואָהל באַקאַנט,
זי מוזטן אין איין אַנדער לאַנד,
דאָ זיין זי הינגעפאַרן“.

ווען די מאָרגן-בלויקייט האָט געדעמערט, איז אייזיק וואַליך
אַנטשלאָפּן געוואָרן. זיין צער איז געוואָרן ליד. ער האָט שטיל
געאַמעמט. דער ערשטער און לעצטער פרנס, וואָס האָט עפעס אויפֿ-
געטון פאַר דער יידישער ליטעראַטור, ער איז געשלאָפּן און נישט
געאַנט, דער זאַמלער און דיכטער, אייזיק וואַליך, אַז ער האָט
זיך באַהעפּט מיט קומענדיקע דורות...

געלע

דער דרוקער משה בן אברהם איז געזעסן מיט זיין ווייב און זיי-
נע צוויי טעכטער ביים טיש. די שבתדיקע מאכלים האָבן געהאט אלע
טעמים. זיין ווייב פריידע איז אַ בריה פון שטענדיק, נאָר דאָס מאָל
איז עס איר „נאָר וויל געראָטן“.

בשעת ר' משה האָט געבענטשט מזומן, האָט מרת פריידכען
אָפּגערוימט פונם טיש. אַ פליג האָט געזשומעט אויף דער שויב.
די עלטערע טאָכטער עלאַ איז אַוועק צו אירע חברטאָרינס און
תיכף נאָך איר, נאָכדעם ווי זי איז פאַרטיק געוואָרן מיטן אויפ-
רוימען, איז אויך מרת פריידכען אַוועק צו אַ שכנה און פאַר-
פירט מיט איר אַ שמועס וועגן ווייבערישע ענינים.

די אַנדערע טאָכטער, געלע, „אַ בתולה עטוואָס אונטער צוועלף
יאָרן“, האָט אַרויסגענומען פון ספרים-אַלמער אַ חומש אויף טייטש,
זיך אַוועקגעזעצט ביים פענסטער און גענומען לייענען.

ר' משה האָט אַרומגעשפּרייזט איבער דער שטוב אַהין און
צוריק. פון צייט צו צייט איז ער שטיין געבליבן און מיט ליבשאַפט
אַ קוק געטון אויף זיין טאָכטער געלע, וואָס איז געזעסן ביים
פענסטער און געלייענט אין טייטש-חומש, ווי אַזוי נאָט האָט באַ-
שאַפן די וועלט אין איינע זעקס טעג און דעם זיבעטן האָט ער
גערוט און אים, דעם זיבעטן, דעם מוויניקל פון די טעג, האָט ער
אַ נאָמען געגעבן: שבת.

ער האָט געוואָלט צוגיין צו איר, געבן איר אַ גלעט איבערן
בלאָנדן קאָפּ, נאָר ער האָט זיך מישב געווען: ניין, ער וועט איר
נישט שטערן. זאָל די קליינע לייענען און זיך חידושן, ווי אַזוי
ס'איז פונם תוהרובוהו געבוירן געוואָרן די וועלט. ווי אַזוי דער
אַלמעכטיקער האָט געטון אָפּטיילן די געוויסערן פון דער יבשה, ווי
אַזוי ער האָט פון שטויב געטון באַשאַפן דעם מענטש און אין
אים אַריינגעבלאָזן זיין געטלעכן אָטעם.

ער האָט דערפֿילט אַ מידקייט. צייט צו כאַפֿן אַ דרימל —
האָט ער געטראַכט. אַ גאַנצע וואָך אַרבעט ער שווער, ער צוזאַמען
מיט זיינע טעכטער. די פֿרנסה קומט אים אָן שווער. קוים, קוים,
וואָס מען שטופֿט אַדורך די וואָך. דעם איינציקן טאָג שבת,
גלייכט ער אַביסל אויס די ביינער.

די פֿליג האָט נאָך אַלץ געזשומעט אויף דער שויב, געוואָלט,
ווייזט אויס, אַרויס אין דרויסן אַרויס און נישט געקענט. אַ פֿאַר-
מאַטערטע איז זי געבליבן ליגן און אַ צווייטע פֿליג האָט פֿאַרנומען
איר אָרט.

די קליינע געלע איז געזעסן ביים פענסטער און געלייענט
אויף אַ קול:

„דעם אָנהויב האָט גאָט באַשאַפֿן דעם הימל און די ערד און
די ערד איז געווען וויסט און לער און די פינסטערניש אויף דעם
אָפֿגרונד און די נבואה פֿון גאָט שוועבעטע איבער די וואַסערן
און גאָט שפֿראַך עס זאָל ליכט זיין און עס וואַר ליכט און גאָט
זאָך דאָס ליכט דאָס עס גוט וואַר און גאָט מאַכט אַן אונטערשייד
צווישן דעם ליכט און דער פינסטערניש“.

ר' משה בן אברהם איז געזעסן אויף זיין געלענער און צו-
געקוקט זיך צום זון-פֿלעק, וואָס האָט געציטערט אויף דער וואַנט,
ווי אַ גילדענע שפּין.

דאָס שעפֿטשען פֿון זיין טאָכטער געלע איבערן טייטש-חומש
און דאָס זשומען פֿון דער פֿליג איבער דער שויב האָבן אים נאָך
מידער געמאַכט, ער האָט צוגעמאַכט די אויגן און אין זיין דמיון
האָבן אויפֿגעלעבט שוין לאַנג פֿאַרשווונדענע בילדער.

אָט איז ניקלספֿורג, זיין היימשטאָט, אָט איז דאָס ראָטהויז,
און אָט די מאַריען-קירך. ס'איז זונטאָג. די קלויסטער-גלאַקן קלינג-
גען, רופן די פרומע קרויסטן אין קלויסטער אַרײַן צום געבעט. אָט
גייט זיין טאַטע, דער שמיד יאָהאַן, מיט ערנסטע, געמאַסטענע
טריט. די מאַמע, די שטילע, פרומע באַרבאַראַ, פֿירט אים. דעם
קליינעם געאַרג, ביי דער האַנט, ס'איז זונטאָג. אַלץ איז אזוי פֿיר-
ערלעך און גאָטפֿאַרכטיק. די גלעקער קלינגען, און די פּײַגל פֿלאַ-
טערן אין זון-ליכט אַרום צלם פֿון דער מאַריען-קירך.

דאָס בילד צערינט, ווערט נישט. א צווייטס ווערט בולט. ער איז שוין א דערוואקסענער, לערנט דאָס דרוקער־פּאַך. די שטילע, פרומע מאמע איז שוין נישטאָ. אויף איר קבר שטייט אַ היִלְצערנער צלם. דער טאטע פאַרברענגט די נעכט אין ווירטס־הויז. נאָר זון-טאָג און חגא פאַרפעלט ער נישט צו גיין אין קלויסטער. ער, דער דרוקער־געזעלן, חברט זיך מיט זיינס גלייכן. און פון צייט צו צייט מאַכט מען אַ העץ אויף יידן, דער עיקר אין די זונטאָגס, ווען מען אַרבעט נישט. די אָנפאלן אויף יידן מאַכן דער חברה שפּאַס. די דערשראָקענע בערד פון די, וואָס האָבן געקרייציקט דעם דערלייזער, בעטן זיך ממש מען זאָל זיי פאַרטשעפען.

ער דערמאָנט זיך אַ זומער־פאַרנאַכט אין ניקלסבורג. ער, דער דרוקער־געזעלן, גייט אַהיים פון דער אַרבעט. אין אַ געסל נאָנט פאַרן געמאָטויער שטויסט ער זיך צונויף מיט אַן אַלטן, גרויז־גראָען ייד. ער וויל דעם ייד פאַרטשעפען, דער ייד בלייבט שטיין, קוקט אים גלייך אין די אויגן אַרײַן, און די האַנט הויבט זיך עפעס דאָסמאָל נישט אויף. דער ייד קוקט אויף אים מיט זיינע קלוגע שוואַרצע אויגן און אַ פאַרשעמטער טראָגט ער זיך אָפּ אַהיים.

שפעטער, ווען ער איז געקומען צום רב פון ניקלסבורג זיך מגייר זיין, האָט ער דערקענט דעם ייד, וואָס ער האָט דענצמאָל פאַרטשעפעט פאַרן געמאָטויער.

ביי אים, ביי דעם זעלבן רב, האָט ער געלערנט אַ שטיקל צייט יידישקייט און מיט דעם נייעם נאָמען משה בן אברהם אבינו איז ער אַוועק קיין האַללע, חתונה געהאַט און געעפנט אַ יידישע דרו־קעריי. —

ר' משה אין אַנטשלאָפּן געוואָרן. געלע איז נאָך אַלץ גע־זעסן ביים פענסטער און אַריינגעקוקט אין טייטש־הומש. זי איז ביז איצט געווען אַן עדות, ווי די וועלט איז באַשאַפּן געוואָרן, ווי מען האָט געבויט דעם טורעם פון בבל, ווי נח האָט אויסגעמייס־ט טרעוועט די תיבה און איז ניצול געוואָרן פון דעם מבול, וואָס האָט פאַרגאַסן די ערד.

איצט לייענט זי, ווי אברהם פירט זיין זון יצחקן צו דער

עקידה. דער אויבערשטער וויל, אז אברהם זאל אים פרענגען זיין איינציקן זון פאר א קרבן, און כאַטש געלע ווייסט, אז אין דער לעצטער רגע וועט זיך באווייזן דער מלאך און נישט דערלאָזן צו דער רציחה, פונדעסטוועגן קלאַפט איר דאָס האַרץ — טוס, טוס, טוס...

אינדרויסן האָבן זיך געשפּילט קינדער. אויף די שוועלן זענען געזעסן ווייבער און באַלאַקעט. אין מערבֿזייט האָט זיך געזעצט די זון.

דער פּאָטער האָט זיך איבערגעוועקט. שוין שפעט — האָט ער אַ טראַכט געטון — מען דאַרף שוין דאווענען מנחה. ער האָט זיך אָנגעטון, געוואַשן די הענט, און זיך געלאַזט גיין אין שול אַרײַן.

דורכן פענסטער האָט געלע געזען, ווי יידן איילן זיך אין שול אַרײַן. זי האָט געפּילט, ווי דער שבת געזענגט זיך שוין. גייט אַוועק. מאַרגן וועט זי צוזאַמען מיטן טאַטן און דער עלטערער שוועסטער ווידער אַרבעטן אין דער דרוקעריי, העלפֿן אויסזעצן דעם סידור, וואָס דער פּאָטער האָט איבערגעזעצט אויף טייטש פּאַר ווייבער און מיידלעך. אַ נאַנצע וואָך וועט מען מוזן וואַרטן ביז ס'וועט נאָך אַמאָל זיין שבת און זי וועט ווידער אַמאָל קאָנען לייענען דעם חומש, אזוי ווי היינט, אזוי ווי פּאַראַכטאַגן, ווי יעדן שבת.

די זון האָט געהאַלטן ביים פּאַרגנין. אירע לעצטע שטראַלן האָבן זיך געזענגט מיט דער יידן־נאַס, געפּינקלט אין די פענסטער און אַ רגע לענגער זיך פּאַרהאַלטן און געציטערט אויפן דאַך פון דער גרויסער שול, איידער זי איז געגאַנגען אין איר רובֿ אַרײַן.

געלען האָט זיך אויסגעדוכט, אז זי זעט ווי די מלכה־שבת ווינקט צו איר, געזענגט זיך מיט איר, זאָגט איר עפעס און זי פּאַרשטייט יעדעס וואָרט: אין איין וואָך אַרום וועל איך ווידער זיין דאָ הי, איין טרייסט פּאַר די, וואָס טוען אַרבעטן שווער, מיט מי. און דער שבת איז אַוועק. איבערגעלאָזט אַ קלעמונג אין האַרץ ביי געלע, דער טאַכטער פון דעם דרוקער משה בן אברהם אבינו. דאָס צוועלף־יאָריקע מיידל איז געווען אזוי פּאַרטראַכט, אז

זי האָט אַפילו נישט געהערט, ווען די מאַמע איז אַריינגעקומען.
אין שטוב איז געווען טונקל. די מאַמע האָט געזאָגט „נאָט פון
אַבראַם“ און געלע האָט שטילערהייט נאָכגעזאָגט. די מאַמע האָט
אַרומגעשוועבט איבער דער שטוב, פרום געשעפטשעט און איר
שעפטשען האָט זיך צונויפגעוועבט מיט דער טונקל־קייט פון
צימער.

עלף, די עלטערע שוועסטער איז אַריינגעקומען. שטילערהייט
האָט זי צוגעמאַכט די טיר און זיך אַוועקגעזעצט אין אַ ווינקל.
מרת פריידע איז צוגעגאַנגען צום פענסטער, ביידע טעכטער
האָבן זיך אַוועקגעשטעלט נעבן איר, זיי האָבן געוואַרט אויפן
ערשטן שטערן.

די צוויי שוועסטער האָבן זיך שטילערהייט געשושקעט, די
עלטערע האָט דערציילט דער יינגערער, ווי אזוי זי האָט פאַרבראַכט
דעם שבת נאָכמיטאָג. דורכן פענסטער האָט מען נאָך געזען, ווי
אַ קאַץ דראַפּעט זיך אַקעגנאַינער אויף אַ מויער. דערנאָך איז גע-
וואָרן אינגאַנצן טונקל.

אויפן הימל האָט אַ פינקל געטון אַ שטערן. פריידע האָט אָנגע-
געצונדן אַ ליכט און הויך אַ זאָנגעטון:
„אַ גוט וואָך, קינדער!“

די טעכטער האָבן אָפּגעענטפּערט ביידע מיטאַמאַל:

„אַ גוט וואָך, אַ מזלדיקע וואָך.“

ר' משה איז אַהיימגעקומען, געמאַכט הברלה. מען האָט אָפּ-
געגעסן וועטשערע און זיך געלייגט שלאָפן.

דאָס הייסט געלייגט שלאָפן האָבן זיך נאָך פריידע און די
ביידע טעכטער. ר' משה איז געבליבן זיצן ביים טיש. פאַר אים
איז געלעגן אַ בלאַט פאַפיר. ער האָט געקניטשט דעם שטערן, גע-
טראַכט, געטראַכט און עפעס אָנגעשריבן. ס'ווייזט אָבער אויס,
אַז דאָס, וואָס ער האָט אָנגעשריבן, איז אים נישט געפעלן געוואָרן,
וואָרום ער האָט עס תיכף אויסגעמעקט.

געלע איז געלעגן אין בעט, זי איז נאָך נישט געשלאָפן. זי
האָט זיך צוגעקוקט צום פאַטער, געזען ווי ער שרייבט אַזוי און

מעקט. און צום סוף טוט ער א מאך מיט דער האנט. ער טוט זיך אויס און לייגט זיך שלאָפן.

קוים איז דער פאָטער אַנטשלאָפן געוואָרן, איז געלע שטיל אַרויסגעשפרונגען פון בעט. זי האָט אַ קוק געטון אויפן פּאַפּיר, וואָס איז געבליבן ליגן אויפן טיש. זי האָט איבערגעלייענט די פּאַר שורות, וואָס דער פּאָטער האָט אָנגעשריבן און לייכט דורכגע-שטראַכן און האָט תּיכּה פּאַרשטאַנען.

דער סידור אויף עברייטייטש, וואָס איר פּאָטער האָט איבער-געזעצט, איז שוין כּמעט אין גאַנצן אָפּגעדרוקט. ער אַליין, ר' משה בן אברהם אבינו, מיט זיינע ביידע טעכטער, זענען געווען די זעצער. איצט פּעלט נאָך איין זאך: אַ געגראַמט פּאַרוואָרט, אָדער אַ נאָכוואָרט, ווי ס'איז דער שטייגער פון אַלע מחברים, וואָס גיבן אַרויס אַזוינע נוצלעכע ספרים פאַרן פּראָסטן פּאָלק.

געלע פּאַרשטייט איצט, פּאַרוואָס דער פּאָטער פּלעגט די לעצ-טע כּעג אָפּט זיצן ביז שפּעט ביינאַכט און קריצן מיט דער גענזע-נער פּעדער אויפן פּאַפּיר. דאָס האָט ער אַליין געפרוּווט מאַכן די גראַמען און ווייזט אויס, עס איז אים נישט געגאַנגען, די גראַמען זענען אים נישט געראָטן.

זי האָט אַ קוק-געטון אויפן פּאָטער מיט ליבשאַפט און רחמנות. זי האָט פּאַרלאָשן דאָס ליכט און איז צוריק אַריינגעקראַכן און בעט. שטיל, אַז קיינער זאָל נישט הערן.

אָבער אַנטשלאָפן ווערן האָט זי נישט געקאַנט. זי איז געלעגן מיט אָפּענע אויגן און זיך צוגעקוקט צום שאַטן-שפּיל אויף די ווענט.

דער נאַכט-וועכטער אין דרויסן האָט געבלאָזן אין זיין האָרן. צווייסיג געטון, אַז ס'איז שוין ווייט נאָך מיטן-נאַכט, אָבער געלע איז נאָך אַלץ נישט געשלאָפן. זי האָט געקלערט און געקלערט, גע-זוכט גראַמען, וואָס זאָלן זיך פּאַסן פאַר אַ נאָכוואָרט צו איר פּאָטערס סידור.

געלע איז אַראָפּגעשפרונגען פון איר געלעגער, געכאַפט אויף זיך דאָס קלייד און די שיד, גענומען דאָס ליכט, וואָס איז געשמאַ-

נען אויפן טיש, אויסגעזוכט דעם שליסל צו דער דרוקעריי און שטייט אויף די שפיץ פינגער, איז זי ארויסגעגאנגען. די זעצעריי איז געווען אין דעם זעלבן הויז. זי האָט געעפנט די טיר. אַריינגעגאנגען, אָנגעצונדן דאָס ליכט און ביים שיין פונם ליכט האָט זי געקליבן די אותיות, געשטעלט אות נעבן אות, וואָרט נעבן וואָרט און די גראַמען זענען דאָסמאָל געקומען ווי פון זיך אַליין:

דיזע שיינע נייע תפילה פון אָנפאַנג ביז צו ענד, האָב איך געזעצט אַלע אותיות מיט מיינע אייגענע הענט. געלע בת הר"ר משה המדפיס ואמי מרת פריידה בת הר"ר ישראל כץ ז"ל. זי האָט מיך צווישן צען קינדער געבאָרן, איך בין איין בתולה נאָך עטוואָס אונטער צוועלף יארן.

און ווייטער: ס'זאָל איך נישט חידושן, וואָס איך מוז אַרבעטן. די שכינה איז אין גלות פון לאַנגע צייטן. „איין יאָר גייט אַוועק און דאָס אַנדערע טוט קומען און מיר האָבן נאָך פון קיין גאולה נישט פאַרנומען.“ און פאַרענדיקט האָט זי דיזע שיינע תפילה מיט אַ ווענדונג צו די קויפערס:

אהובי רבותי, קויפט די תפילה פאַר איין גרינג געלט, דען מיר האָבן זונסטן קיין אַנדערע מחיה אין דער וועלט.

אַ סנאָפּ זונשטראַלן האָט זיך אַריינגעריסן דורכן פענסטער. געלע איז געשטאַנען איבער איר פאַרענדיקטער תפילה מיט אַ צור פרידענעם שמייכל. און אָט אזוי איז זי פאַרבליבן אין זכרון פון דער יידישער ליטעראַטור — די בתולה עטוואָס אונטער צוועלף יאָרן, וואָס האָט די שיינע תפילה געזעצט מיט די אייגענע הענט.

איציק אויכל

אין א שיינעם יוני-נאכמיטאָג איז איציק אייכל, דער באַרימטער בערלינער משכיל פון דער בערלינער אויפקלערונגס-באווע-גונג, ארויסגעגאנגען פון זיין ווינונג. ער האָט פאַרשלאָסן די טיר און זיך געלאָזט גיין מיט געמאָסטענע טריט איבער די מיט זון פאַרגאָסענע בערלינער גאַסן.

אונטערן אָרעם האָט ער געטראָגן אַ דיקן העפט. דעם מאַ-נוסקריפט פון זיין קאָמעדיע „ר' הענעך, אָדער וואָס טוט מען דאָ-מיט.“ אַ גאַנצן פרימאָרגן האָט ער געאַרבעט איבער די לעצטע עטלעכע סצענעס פון דער קאָמעדיע. און כאָטש ער האָט זי גע-שריבן אין אַ שפּראַך פון וועלכער ער האַלט נישט — נעמלעך אין דעם קיודערוועלש, וואָס די דייטשע יידן רעדן — פונדעסטוועגן איז ער טשעקאווע, וואָס זיין פריינט אהרן האַללע וואָלפּסאָן וועט דערויף זאָגן.

ער שטעלט זיך פאַר, ס'אַראַ גרויסע אויגן זיין פריינט וועט מאַכן, ווען ער וועט אים פאַרלייענען זיין קאָמעדיע אין יידן-רייטש, ער ר' איציק אייכל, איינער פון די הויפט-מיטאַרבעטער פון דעם העברעאישן השכלה-אָרגאַן „המאסה“, וואָס האָט גע-זעמפט פאַר דער אויפלעבונג פון העברעאיש צווישן די דייטשע יידן. ער האָט דאָס אַראָפּגענידערט צום פאַראַכטן און פאַרהאַסטן „זשאַרגאָן“ און אין דער דאָזיקער שפּראַך האָט ער עס אָנגעשריבן זיין קאָמעדיע!

איציק אייכל פילט, אַז אויב זיין פריינט וועט צו אים האָבן טענות, וועט ער זיין בפירוש גערעכט, אָבער ער, איציק אייכל, האָט אנדערש נישט געקענט. שרייבן די קאָמעדיע אין העברעאיש — פאַרשטייען ליידער די דייטשע יידן וואָס אַמאָל אַלץ וויניציקער די דאָזיקע שפּראַך. שרייבן זי אין דייטש, אין ריינעם ליטעראַרישן דייטש, איז אים געווען אַ בושה פאַר די דייטשן אויפצורעקן דעם

נאנצן עיפוש פונם יידישן לעבן. די אָפגעשטאַנענקייט פון איין זייט און די פּסידאָ-בילדונג פון דער צווייטער זייט. ניין, אין די דאָזיקע צוויי שפּראַכן האָט ער נישט געקענט און נישט געטאָרט שרייבן זיין קאָמעדיע. ער האָט זי געמוזט שרייבן אין יידיש, אַנטקעגן זיין ווילן אַפילו, אויב ער האָט געוואָלט דערגרייכן זיין ציל. ברייטע שיכטן פון די דייטשע יידן זאָלן אַרײַנקוקן אין דער קאָמעדיע, ווי אין אַ שפּיגל און דערזען דאָרט זייער אייגענע לעכער-לעכקייט, זייער אָפגעשטאַנענקייט. די אַלע ר' הענעכס, וואָס פירן דאָס רעדל אין קהל, מוזן אָפטרעטן. זיי זענען נישט ראוי מער צו זיין די וועגרווייזער פון די דייטשע יידן. זייער פאַרעקשנט האַלטן זיך ביי אַ פאַרגליווערטן אָפגעשטאַנענעם לעבנס-שטייגער איז אַ שטער, אַ שטיין אין וועג דעם קאַמף פאַר דער יידישער גלייכבאַרעכ-טיקונג, וואָס זיי, די אויפקלערער, ווילן דערגרייכן און קעמפן פאַר איר שוין זינט יאָרן. אויף זייער זייט שטייען אַ סך פון די געדילדעטע דייטשן. צווישן זיי איז געווען דער נישט לאַנג פאַר-שטאָרבנער גרויסער לעסינג, דער פריינט און פראָטעקטאָר פון משה מענדעלסאָן, דעם פירער פון דער יידישער אויפקלערונג-באַוועגונג.

און נישט נאָר די אָפגעשטאַנענע אַלט-פּרענקישע ר' הענעכס זועלן אין דער קאָמעדיע דערזען זייערע לעכערלעכע מאַסקעס, נאָר אַפילו זיי, די פּסידאָ-אויפגעקלערטע, די טעכטער פון די ר' הענעכס, וואָס האָבן אויפגעכאַפט נאָר דעם שוין פון די לאַזונגען און זיך אַוועקגעלאָזט אויף גליטשיקע וועגן. פּלאַטערן אַרום די „פּאָן“ טיטלען פון דייטשע אַדל-לייט, וואָס מאַכן זיך פון זיי, פון די לייכטזיניקע יידישע מיידלעך, בלוז אַ שפּילעכל. אמת איז, אַז די אויפקלערונגס-באַוועגונג האָט אויפגעטון אַ סך. אין די פאַר-מעגלעכע יידישן קרײַזן האָט זי געפונען אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג, כאָטש די גרויסע שמד-באַוועגונג, וואָס האָט אַרומגעכאַפט די דאָ-זיקע שיכטן, איז די אויפקלערער נישט צום האַרצן. נישט דאָס האָבן זיי געוואָלט, נישט די אָפּפּרעמדונג פונם אייגענעם פּאָלק, נאָר אַ גרינדלעכע איבעראַנדערשונג פון אינעווייניק און די גלייכ-באַרעכטיקונג מיט די אַנדערע בירגער פון דרויסן.

נאָר די כוחות, וואָס זיי האָבן באַשווירן און געהאַלפֿן אַרויס-
רופן — טראַכט איציק אייכל מיט ביטערקייט — זענען שטאַרקער
און גייען אונז איבער די קעפֿ אַריבער. וואָס דאַרף מען מער —
אַט תיכף נאָכן טויט פֿון משה מענדעלסאָן, האָט די אייגענע טאָכ-
טער פֿון דעם פּילאָזאָף און אויפקלערער, דאָראַטעא, זיין נענט
מיטן מאַן, דעם סוחר פּיידט, זיך געשמדט און חתונה געהאַט מיט
דעם דיכטער, דעם פּירער פֿון דער דייטשער ראַמאַנטיק פּרידריך
שלעגל.

די הויכע פיגור פֿון איציק אייכל האָט זיך בעתן גיין עט-
וואָס איינגעהויקערט און זיין שאַטן הינטער אים האָט נאָכגעמאַכט
די באַוועגונג זיינע, פֿונקט ווי עס איז דער שטייגער פֿון די הויף-
נאַרן נאָכצומאַכן זייערע האַרן און באַפעלער.

אייכל האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבן אַ בוכהאַנדלונג: גוט,
וואָס ער האָט זיך דערמאָנט. אַ פּריינט פֿון קאָפּענהאַגן האָט אים
דאָ נישט לאַנג געבעטן אין אַ בריוו, אַז ער זאָל פאַר אים קויפֿן
אין בערלין מענדעלסאָנס „פּעדאַן“ און לעסינגס „לאַאָקאָן“.
אייכל איז אַריינגעגאַנגען אין דעם בוך-געשעפט, געהייסן זיך
נעבן די צוויי ביכער און אין עטלעכע מינוט אַרום איז ער אַרויס-
געגאַנגען און זיך געלאָזט ווייטער אין וועג אַריין צו זיין פּריינט
אַהרן האַללע.

די נאָכמיטאָגדיקע יוני-זון האָט געבלענדט און געוואַרעמט.
אייכל האָט אַ וויילע פאַרושמורעט די אויגן. אַריינגעאַטעמט דאָס
ווינטל, וואָס האָט פֿון ערגעץ-וואו מחיהדיק אַ בלאָז געטון און גער-
טראַכט, אַז אַלצדינג איז גוט און שוין אויף דער וועלט, נאָר נישט
אַלע פאַרשטייען צו געניסן און צום ווינציקסטן פֿון אַלע טאַקע,
זיי — זיינע יידן.

אַ פאַרבייגייער האָט אים געגריסט און זיך אויף אַ וויילע
אָפּגעשטעלט. אייכל האָט זיך געוואָלט דערמאַנען, פֿון וואַנען ער
קען דעם דאָזיקן מענטש און מיט פאַרדראָס האָט ער פעסטגעשטעלט,
אַז דער זכרון איז ביי אים היפש אָפּגעשוואַכט געוואָרן. — דאָס
פֿנים איז מיר קענטיק ביז נאָר — האָט ער גערעדט אין געדאַנק
צו זיך אַליין — נאָר פֿונאַנען.... פֿונאַנען?...

ער האָט זיך דערמאָנט. פון קעניגסבערג! ריכטיק, ריכטיק, פון קעניגסבערג. איינער פון די יונגעלייט, וואָס פלעגן אָפט קומען צו זיין פריינט פרידלענדער. דער נאָמען קעניגסבערג גיט אים א שטאָך אין האַרץ. קעניגסבערג, די דאָזיקע שטאָט, ווו ער האָט פאַרבראַכט אזוי פיל יאָרן, איז פאַר אים איינע פון די גרעסטע אַנטווי- שונגען אין זיין לעבן. ער האָט קאַנדידירט אַלס דאָצענט פאַר העברעאיש אויף דעם דאָרטיקן אוניווערסיטעט. דער גרויסער פיר- לאָזאָף עמאַנועל קאַנט האָט געשטיצט זיין קאַנדידאַטור, אָבער די פרייסישע רעגירונג האָט זיין ווענדונג אָפגעוואָרפן מיט דעם תירוץ, אז אזא אַמט קאָן פאַרנעמען נאָר אַ בירגער פון עוואַנגעלישן גלויבן.

אייכל האָט אַ פאַרביטערטער פאַרלאָזט קעניגסבערג און איז אַוועק קיין בערלין. דאָ, אין בערלין, האָט ער ווייטער געפרווט אַרויסגעבן דעם „המאסה" און דאָ, אין בערלין, האָט ער אָנגעד- שריבן זיין קאָמעדיע „ר' הענעך", און די דאָזיקע קאָמעדיע גייט ער איצט ליענען זיין פריינט אהרן האַללע.

אייכל האָט זיך אָפגעשטעלט. אָט אזוי פאַמעלעך גייענדיק, איז ער צוגעקומען צו דער וווינונג פון זיין פריינט. ער איז אַרויפ- געגאַנגען די טרעפ און אָנגעקלאַפט אין טיר.

אהרן האַללע, אַ מיטל-וואַקסיקער, ברייטפלייציקער ייד מיט גראָע אויגן האָט אַליין געעפנט די טיר, זיך האַרציק באַגריסט מיט זיין אַלטן פריינט און מיטקעמפער. אייכל האָט אַוועקגעלייגט די ביר- כער און דאָס העפט אויפן טיש און זיי האָבן זיך אַוועקגעזעצט איינער אַנטקעגן צווייטן און האָבן פאַרפירט אַ שמועס אויפן שטייגער פון נאָענטע און אינטימע פריינט.

זיי האָבן גערעדט וועגן די געשעענישן אין פראַנקרײך. די דעוואָלוציע האָט אַראָפגעוואָרפן לודוויג דעם זעכצנטן פונם טראָן. זיין פרוו צו אַנטלויפן האָט געשטייגערט דעם צאָרן פון פּאָלק. איצט האַלט עס דערביי, אז מען זאָל דעם בירגער לואי קאַפעט משפטן און ס'איז אַ סכרה, אז ס'וועט אים קאָסטן דעם קאָפּ. בערלין און אַנדערע דייטשע שטעט זענען פול מיט עמיגראַנטן, וואָס העצן צו אַ מלחמה מיט די יאַקאָבינער.

בידע פריינט האָבן זיך פּאַרטראַכט. דער שטורעם אין פּראַנקי
רייך איז אַ גרויסער אַנזאָג. אַ וועלט, אַן אַלטע, אַ פּאַרגליווערטע,
גייט אונטער, און אַ יונגע, אַ נייע, שטייט אויף מיט דרייסטע לאַך-
זונגען וועגן „פּרייהייט, גלייכהייט, ברידערלעכקייט“. די לאַזונגען
גרייכן שוין ווייט איבער די גרענעצן פון פּראַנקרייך. אַפילו אין
דעם פּאַרשטאַרטן, פּעאַדאַלן פּרייסן חזרט מען זיי שטילערהייט אי-
בער. דערווייל שטיל, אָבער ווער ווייסט, וואָס עס קאָן זיין שפּעטער.
דער חלום פון יידישער גלייכבאַרעכטיקונג, דער אַלטער חלום
פון די יידישע אויפקלערער, האָט דאָסמאַל אַ ווונק געטון מיט
ממשות און נישט, ווי ביז אַהער, מיט די פּאַלשע פּיערלעך פון אי-
לויזע, אָדער אומאַפּיע.

בידע פּריינט האָבן אינסטינקטיוו אַ בליק געטון אויפן
פּאַרטעט פון משה מענדעלסאָן, וואָס איז געהאַנגען אויף דער
וואַנט.

אַהרן וואָלפּסאָן האָט גענומען אין דער האַנט אַריין דאָס העפט.
וואָס איז געלעגן אויפן טיש, איבערגעמישט אַ בלעטל און געלייענט:

רב הענדל

אָדער

וואָס טוט מען דאָמיט

קאָמעדיע אין 5 אַקטן פון איציק אייכל.

אייכל האָט ביי אים אַרויסגענומען דאָס העפט פון דער האַנט
און אים דערציילט די סיבה, פאַרוואָס ער האָט אָנגעשריבן די קאָ-
מעדיע אין יידיש. צו זיין גרויסער פאַרווונדערונג האָט אָבער
וואָלפּסאָן נישט אַרויסגערוקט קיין שום טענה, ווי ער האָט זיך
עס פאַרגעשטעלט אויפן וועג, גייענדיק אַהער.

פאַרקערט, וואָלפּסאָן האָט אַ גלעט געטון דאָס בערדל און ניי-
גערס אַ זאָג געטאָן:

„איך מעכטע דיזע קאָמעדיע קענען לערנען, וואָלען זי זאָ
פּריינדליך זיין אונד זי מיר פאַרלעזן“.

און אייכל האָט אָנגעהויבן לעזן. אַהרן האַללע וואָלפּסאָן איז
געזעסן אַנטקעגנאיבער אים און זיך אויפּמערקזאַם צוגעהערט.

און וואָלפּסאַן האָט אין עטלעכע רגעס ארום דערפילט, דער-
וען די געשטאַלטן פון דער קאָמעדיע. ווי לעבעדיקע זענען זיי
געשטאַנען פאַר אים. דער שוין-יודע הענעך און זיין גאַנץ הויז
געזינט. ער, אהרן האַללע וואָלפּסאַן, וואָלט געקאָנט שווערן, אַז
ווען ער וואָלט באַגעגנט דעם דאָזיקן ר' הענעך אויף דער גאַס,
וואָלט ער אים תיכף דערקענט, אזוי לעבעדיק האָט אים איציק
איינל אָפּגעמאַלן. און נישט נאָר אים, נאָר זיין ווייב גיטל, זיינע
טעכטער עליזאַבעט (עלזע) און די נאַרישע העדוויג (האַדעס),
וואָס פּרעגט דעם לעבערלעכן סטודענט ברייטנבאַך (נישט לאַנג
האָט דער סטודענט געהייסן לייבל באַהעלפּער), נאָכדעם וואָס ער
באַריימט זיך פאַר איר, אַז ער איז אַ קאַנטיאַנער — פון וואָס פאַראַ
קאַנט שטאַמט ער...

און נישט נאָר זיי. אַלע, אַלע געשטאַלטן פון דער קאָמע-
דיע, אַפילו די שבת-פרוי, דער פראַנצויזישער עמיגראַנט דע קאַמפּ,
דער ענגלישער באַנדאַזשיסט דזשאָן, דער צבועקישער שערער און
דער מאַן פון דער עלטערער טאַכטער עליזאַבעט, מאַדל — אַלע
געשטאַלטן לעבן, אָטעמען און וואָלפּסאַן וואָלט אַפילו געקאָנט
שווערן, אַז ער הערט יעדערן פון זיי רעדן מיט זיינע באַזונדערע
העוויות, מיט זיין קנייטש.

נאָר די פּאַזיטיווע געשטאַלטן, די, וואָס זענען דער קעגנזאַץ
פון דעם אַלטפּרענקישן רב הענעך און זיינע פּסידאַ-געבילדעטע
טעכטער, זענען עפעס פאַרנעפּלט, בלאַס, אַנעמיש. וואָלפּסאַן
פּרוּווט זיי זען און זעט זיי נישט, כאַטש ער האַלט מיט זיי: מיט
דעם סטודענט מאַרקוס און מיט דעם פּראַוויניץ-דעפּוטאַט נאַטאַן,
די אויפגעקלערטע. פאַרוואָס — טראַכט וואָלפּסאַן — זעט ער זיי
נישט? שוין זשע דערפאַר, ווייל זיי זענען נישטאָ אין דער יודישער
ווירקלעכקייט, נאָר אין דמיון פון די אויפקלערער?

איציק אייכל לייענט זיין קאָמעדיע. סצענע נאָך סצענע, אַקט
נאָך אַקט. צו דעם אַלטפּרענקישן ר' הענעך אין שטוב, דעם פירער
פון חלה, דעם וואָס שטעלט זיך אַנטקעגן דער מינדסטער רעפּאָרט-
באַוועגונג אין יודישן לעבן — גנבענען זיך אַרײַן די נייע אידייען
דורך דער הינטער-טיר. אמת, אין אַ פאַרקריפּלטער פּאַרם. האַלב

בילדונג, אָנשטאַט אמתער בילדונג. און אלצדינג קערט זיך איי-
 בער מיטן קאָפּ אַראָפּ, מיט די פיס ארויף. ר' הענעך, וואָס מיינט,
 אז ער האָט אָפגעשלאָסן און פאַרויכערט זיין היים פאַר די אַלע ניי-
 מאָדישקייטן, כלייבט צום סוף פון דער קאָמעדיע שטיין אַ צעטומל-
 טער מיט דער פראַגע אויף די ליפּן: „וואָס טוט מען דאָמיט“?
 אז איציק אייכל האָט געענדיקט לייענען זיין קאָמעדיע,
 איז ער אַ וויילע געבליבן זיצן פאַרמאַטערט. אַהרן וואָלפּסאָן האָט
 געשוויגן. ביי אים אין דמיון האָט זיך אויך עפעס אָנגעהויבן צו
 וועבן. אַ לוסט-שפּיל אויפן שטייגער פון איציק אייכלס קאָמעדיע.
 וואָס, ווער און ווי-אָזוי, ווייסט ער נאָך נישט אויף קלאָר, אָבער אז
 די אָנרעגונג, וואָס ער האָט באַקומען פון זיין פּריינטס קאָמעדיע,
 וועט נישט טאַרלירן גיין, דאָס ווייסט ער אויף זיכער.
 „איינע שעהנע אונד נוצלעכע קאָמעדיע“ — האָט ער אַ זאָג
 געטון — „זי האָבן רעכט מיט אירן מאָטאָ אויס האָראַז: „ווער
 קאָן אונז פּערביטען לעכלענדר צו זאָגן די וואַרהייט“.
 די זון האָט געהאַלטן ביי פאַרגיין. ביידע פּריינט זענען גע-
 זעסן פאַרטיפּט אין זייערע מדישכות. פונדרויסן האָט זיך געהערט
 דאָס גערויש און דאָס גערודער פון דער פאַרנאַכטיקער אויפֿלעבונג
 פון דער נאַס. דאָס פאַרן פון די וואָגנס און וויאַקען פון די קו-
 טשערס.
 אַ רויטער זונשטראַל האָט אַ רגע געציטערט אויף דער ערש-
 טער יידישער קאָמעדיע, וואָס איז געלעגן אויפן טיש. דער פאַר-
 טרעט פון משה מענדעלסאָן אויף דער וואַנט האָט זיך אָנגעהויבן
 שאַטענען...

ד"ר שלמה עמינגער

(געוויזמעט ד"ר מאַקס וויינרייז, דעם פּאָרשער
און אַרױסגעבער פֿון ד"ר עטינגערס כתבים)

די יידענע האָט גערעדט און גערעדט. געמאָלן ווי אַ מיל. איידער זי האָט אַרויסגעזאָגט איין וואָרט, זענען שוין צען אַנדערע גע- פלוין אויף צו פריער. דאָקטאָר עטינגער איז געזעסן, אָנגעשפּאַרט מיט ביידע עלנבוינגס אין טיש און זיך צוגעהערט.

„אַז די כאַליערע האָט געזאָלט כאַפּן די כאַליערע, דאָקטער, איידער זי איז געבוירן געוואָרן אויף דער וועלט. וואָס האָט זי גע- וואָלט פון מיין איידעם, וואָס? אָט איז ער געווען פּריש און געזונט, געהאַרעוועט און מפרנס געווען דאָס ווייב מיט די פינף קינדערלעך, האָט זיך באַוווּזן אין אַ שיינעם טאַג די כאַליערע און האָט אים אַוועקגעלייגט אין איינע דריי טעג. איבערגעלאָזט מיין טאַכטער, אַ וויסטע אַלמנה מיט 5 יתומים, נעבעך. איצט ליגט דאָס אַלץ אויף מינע פּלייצעס, און איך אַליין, דאָקטער, בין אַן אַלט און שוואַך מענטש, קוים וואָס איך זשיפע.“

דאָקטאָר עטינגער האָט זיך צוגעהערט צו די רייד פון דער אַלטער יידענע. מיט האַלב צוגעמאַכטע אויגן האָט ער געטראַכט, אַז די יידענע איז בפּירוש גערעכט: „אַ כאַליערע האָט טאַקע געמעגט נעמען די כאַליערע“, איידער זי איז געקומען אויף דער וועלט. אַ היפּשן חורבן האָט זי אָנגעמאַכט אין זאַמאַשטש. כמעט אין יעדער שטוב איז געווען אַ מת.

ער, דער דאָקטאָר, האָט אייגנטלעך נישט געהאַט וואָס זיך צו באַקלאַגן אויף איר. אַ דאַנק איר האָט מען זיך דערמאַנט אָן אים, אַז ער האָט געענדיקט מעדיצין אין לעמבערג. אין דער צייט פון אַזאַ מנפּה האָט מען זיך געמאַכט נישט וויסנדיק; ביז איצט האָט מען

אים נישט געוואָלט אָנערקענען דעם דאָקטאָר־טיטל, דערפאַר וויל
ער האָט געענדיקט אין אויסלאַנד.

בשעת דער מגפה האָט מען זיך אַפילו געווענדעט צו אים
פון דער מאַכט, אז ער זאָל טון, וואָס ער קען און העלפן פאַר־
טרייבן די כאַליערע צוריק אין איר רן אריין. איצט, אז מען האָט
שוין די מגפה פאַרטריבן, וועט מען זיך ווידער דערמאָנען, אז ער
האָט נישט לעגאַליזירט זיין דיפּלאָם און מען וועט אים ווידער
דעגראַדירן צו דער מדרגה פון אַ פשוטן פעלדשער.

די אַלטע האָט דערווייל נישט פאַרלוירן קיין איין רגע. וואָס
דער דאָקטער טראַכט, זאָל ער זיך טראַכטן געזונטערהייט און זי
האָט ווייטער געמאָלן ווי אַ מיל, אויסגעגאַסן איר ביטער האַרץ.
דערציילט וויאָזוי שווער ס'קומט איר אָן אויפצוכאָווען די אייניק־
לעך, די בידנע יתומים. די מאַכטער, די אַלמנה, איז אויך נישט
קיין געזונטע און זי אַליין איז אויך לעצטנס נישט מיט אַלעמען.
ס'שטעכט איר דאָ און דאָ און דער הוסט, און קאַפּווייטאַג נישט
צו פאַרוינדיקן, און עס שווינדלט איר פאַר די אויגן...

דער דאָקטאָר האָט זיך אַלץ נאָך צוגעהערט צו די רייד פון
דער אַלטער און געטראַכט, ס'אַראַ שייַן לשון דאָס ייִדיש־לשון איז,
ער האָט פון תמיד אָן זיך ליב צוצוהערן צו דער שפּראַך פונם
פּראָסטן פּאָלק. אַ טייערע, שיינע שפּראַך. ער פאַרשטייט נישט פאַר־
וואָס די אינטעליגענץ באַציט זיך מיט אַזאַ ביטול צו דער דאָזיג־
קער שפּראַך. פאַרוואָס מען רופט זי מיט דעם זידל־נאָמען „זשאַר־
נאָן“. ער, דער דאָקטאָר שלמה עטינגער, האָט ליב די דאָזיקע
שפּראַך באַהבת נפש. זי איז אים אייגן און טייער. אָפט זיצט ער
ביינאַכט, ווען זיין גאַנץ הויזגעזינט שלאָפט שוין, און שרייבט אין
דער שפּראַך משלים, קליינע מעשהלעך און קאַטאַוועסלעך.

די יידענע טענהט אָבער ווייטער דאָס איריקע: „איז בין איך
הייסט עס געקומען צו אייך, דאָקטער, איר זאָלט מיר געבן אַ
רפואה. נאָר זעט, דאָקטער, אז די רפואה זאָל נישט קאָסטן טייער,
פון וואָנען זאָל איך נעמען, אז איך בין אַן אָרעם מענטש, און אויף
מיינע פלייצעס ליגט, נישט פאַר אייך געדאַכט, אַן אַלמנה מיט

פינה ווערים. אוי, די באַליערע, דאָקטער, אז די באַליערע האָט זי געדארפט טרעפן, איידער זי איז אויף דער וועלט געקומען."

דער דאָקטאָר האָט זיך אויפגעהויבן, אונטערזוכט די אַלטע און איר פאַרשריבן אַ רעצעפט. „ס'איז אַ קלייניקייט מומעשי, אין עטלעכע טעג אַרום וועט איר זיין אינגאַנצן געזונט. איר וועט נאָך טאַנצן אַ ברוגזטאַנץ אויף דער התונה פון אייער יינגסטן אייניקל."

די יידענע האָט גענומען דעם רעצעפט, מיט טרערן אין די אויגן אים געדאַנקט.

„איר זענט אַ טייערער מענטש, דאָקטער. דער אויבערשטער זאָל אייך באַצאָלן פאַר דעם גוטס, וואָס איר האָט געטון פאַר מיר און נאָך אַזעלכע אַרעמעלייט ווי איך."

אַזוי ווינטשנדיק, איז זי אַוועקגעגאַנגען. דאָקטאָר עטינגער האָט געשמייכלט: „נאָט זאָל אייך באַצאָלן דאָקטער". פון דעם רוב פאַציענטן זיינע הערט ער דאָס. אַ שוין פנים וועט ער מאַכן, דער אויבערשטער, אז ער, דער דאָקטאָר עטינגער וועט אים איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר צושטעלן די רעכנונגען פון אַלע אַרע מעלייט, וואָס ער האָט באַהאַנדלט אין משך פון זיין לעבן. אויף יענער וועלט וועט ער פון דער סומע קענען לעבן אַ גוטן טאַג. אויף דער וועלט איז אים דערפאַר ביטער. פון די אַלע פאַציענטן האָט ער קוים אויף וואַסער צו דער קאַשע. נאָר דאָס וואָלט נאָך געווען צום דערליידן. ער פון זיין זייט האָט קיין טענות נישט. אָבער זי, זיין ווייב גאַלדע, איז נישט צופרידן. נייט ארום כסדר מיט אַן אַראָפּגעלאָזטער נאָז און זאַנט אים שטעכווערטלעך. וואָס דערנייען ביז צו דער זיבעטער ריפּ.

און אז מען וויל קלערן אויף קאַריק, איז זי נעבעך אויך גע רעכט. אז נאָט האָט איר באַשערט אַ מאַן אַ שלים-מזל, וואָס פאַר אים איז גענוג, אז ער שרייבט משלים, קליינע מעשהלעך און קאַ טאָוועסלעך. גאַנצע נעכט קען ער אַזוי אָפּזיצן ביי זיך אין חדר און שרייבן. „טענטלען" הייסט עס אויף איר לשון.

„טענטלען" — אַ טייער וואָרט — טראַכט דאָקטאָר עטינגער

גער. ער האָט עס שוין אפילו פאַרשריבן ביי זיך אין נאַטיז-ביכל, ס'וועט אמאָל צונוז קומען צו אַ משל, אָדער אַ קאַטאַוועסל.

מען קען נישט זאָגן, אז אים אַרט נישט דאָס, וואָס ער האָט נישט קיין פּרנסה, ס'אַרט אים בפּירוש שטאַרק. נאָר וואָס קען ער זיך העלפּן. וויל ער דען נישט? נאָך אַ מין וועלן. אָבער ווי זאָגט טאַקע זיין גאָלדע: „ס'איז נישט געפּידלט און נישט געפּאַרן“.

דאָס וואָרטשען פון זיין פּלוניתטע טוט אים וויי. כּפּרט אז ער פּילט, ווי זי איז גערעכט. אָבער פּונדעסטוועגן קען ער נישט גובר זיין די שוואַכקייט זיינע. אפילו אירע שטעכווערטלעך פאַר-שרייבט ער. ער איז אַ דיכטער, דער דאָזיקער שלמה עמינגער. ער לאָזט די פאַרסטמע ווערטער האָגלען איבער זיין קאַפּ און פּילט בשעת מעשה זייער שיינקייט. ס'טוט אים וויי און ער האָט הנאה פון זיי. ביינאַכט ביים שרייבטיש לעבן זיי אויף פאַר אים. די חיות פון זיינע משלים רעדן דאָך אויף יידיש, קומט אים יעדעס וואָרט צונוז. ווען אַ שלאַנג אין זיינעם אַ משל דאַרף באַקומען לשון, רעדט זי אין דער שפּראַך פון זיין פּלוניתטע, בשעת זי איז אין כּעס. גיפּטיק, מיט שטעכווערטלעך, מיט אָנצוהערענישן. ציש, ציש, ציש.

ער דרייט זיך אַרום איבערן קאַבינעט. אַהין און צוריק. אַהין און צוריק. אַט שטעלט ער זיך אָפּ ביי דער ביכער-שאַפּע. מיט ליבשאַפט קוקט ער אויף די ביכער. דעם איינציגן אוצר, וועלכן ער פאַרמאָגט. אַט שטייען זיי איינער לעבן דעם צווייטן. די ווערק פון די דייטשע משלים-שרייבער געלערט, ליכטווער, די עפּיר גראַמען פון לעסינג, די לידער פון טעאָדאָר קערנער. דאָ נישט לאַנג האָט ער איבערגעזעצט קערנערס באַלאַדע „וואַלעהייד“ אויף יידיש. און מיט צופּרידנהייט האָט ער פעסטגעשטעלט, אז יידיש טויג זיך נישט נאָר פאַר משלים און קאַטאַוועסלעך, אפילו פאַר דער פּאַנטאַסטיק פון דער באַלאַדע איז זי פּאַסיק. צו אַלע פאַרמען פון דער דיכטונג איז זי מסוגל, עס דאַרפן נאָר קומען די געהעריקע מייסטערס.

מיט אַ באַזונדערער ליבשאַפט האָט שלמה עמינגער באַטראַכט דעם גרויסן באַנד „שילערס ווערקע“, וואָס איז געשטאַנען אין

זיין ביבער-שאַנק. דאָרט אין דעם באַנד געפינט זיך שילערס מעכ-
טיקע פּאָעמע, „די גלאַקע“. אויפן שטייגער פון שילערס, „גלאַקע“
האָט ער, דער דאָקטאָר שלמה עטינגער פון זאַמאַשטש, אָנגע-
שריבן זיין פּאָעמע, „דאָס ליכט“. ביי זיי, ביי די נויים, באַגלייט
דער גלאַק דעם מענטש פונם וויגל ביז צום קבר. און ביי יודן
באַגלייט דאָס ליכט דעם מענטש פונם וויגל ביז צום קבר. מיט
אמתער מייסטערשאפט האָט ער גובר געווען די שווערע און
קאָמפּליצירטע פּאַרמען פון דער פּאָעמע. דער ריטם פּאַסט זיך צו
יעדער שטימונג, וואָס ווערט געשילדערט. אַנדערש פּלאַקערט דאָס
ליכט אויפן ברית פונם נייגעבוירענעם קינד און אַנדערש פּלאַקערט
עס צוקאַפּנס פון דעם מת. א טייערע שפּראַך, אָט די יידישע
שפּראַך. פאַר אַלץ אין דער וועלט האָט זי דאָס נויטיקע וואָרט.
זי איז בויגעוודיק און האַרט, צאַרט און שטעכיק. זי קען פּישטשען
ווי א קינד און שעלטן ווי א סעדעכע. זי קען ווינקען מיט אַן אויג,
„שטויס דיך אָן, וואָס איך מײן“ און קען זיין באַרעדעוודיק ביז
צום דול ווערן. אים טוט אַ הנאה, וואָס ער שרייבט אין דער דאָזיגער
קער שיינער שפּראַך. ס'איז נאָר אַ שאַד, וואָס ער האָט נישט פאַר
וועמען צו לייענען זיינע שאַפונגען. פאַר וועמען, למשל? פאַר זיין
ווייב גאָלדע שתחיה? נייט שוין, נייט. ער איז צופרידן, אַז זי לאָזט
אים צורו, וועט ער גיין פאַרטשעפען מיר איר. אָט האָט ער לעצטנס
אָנגעשריבן אַ דראַמע, „סערקעלע“, ליגט זי ביי אים אין שופּלאַד
און סינער ווייסט אפילו נישט וועגן דעם. ער האָט שוין אַ סך
מאָל געטראַכט, אַז מען דאַרף אַפּדרוקן די אַלע כתבים זיינע און
זיך אַליין צעלאַכט פון אָט דעם דאָזיקן איינפאַל.

ס'דאַרף אַפּקאָסטן אַ פאַרמעגן מיט געלט. און ווו נעמט מען
עס. קוים, קוים וואָס ער האָט אויף איבערצוקומען די וואָך.
אַלע מאָל, ווען ער טראַכט וועגן ארויסגעבן זיינע ווערק, גיט
אים אַ שטאָך אין האַרץ. ווערק, וואָס ליגן אין שופּלאַד, זענען אַ
ברכה לבטלה. נאָר וואָס קאָן מען זיך העלפן?
אין פּאָדער-הויז האָט עמיצער געפרעגט צודרינגלעך און

וואָרט:

„דער דאָקטאָר איז דאָ אין דער היים? מען כעט אים, ער

זאל תיכה קומען צו א חולה, וואָס איז קראַנק געוואָרן אויף כאָ-
ליערע."

עטינגער האָט געעפנט די טיר פונם קאַבינעט. פאַר אים איז
געשטאַנען אַ יונג מיט צעשוּיבערטע האָר און מיט אַ פּלאַטשיקער
נאָז.

ווער איז קראַנק אויף כאָליערע?

„אינער, אברהם בער גאַטלאָבער. ער איז נישט קיין היגער.
אויפן דורכפאַר האָט ער זיך אָפגעשטעלט אין אונזער אכסניה און
איז קראַנק געוואָרן אויף כאָליערע."

דאָקטאָר עטינגער האָט ממש אויפגעשיינט. די אויגן זיינע
האַבן אויפגעלויכטן פאַר פרייד:

— אברהם בער גאַטלאָבער איז דאָ אין זאַמאַשטש.

איצט וועט ער דאָך האָבן פאַר וועמען צו לייענען זיין „סער-
קעלע".

ער האָט אינגאַנצן פאַרגעסן, אז דאָס רופט מען אים איצט
צו אַ חולה, וואָס איז קראַנק אויף דער כאָליערע. פאַר אים איז
גאַטלאָבער נישט קיין חולה, נאָר אַ באַרימטער שרייבער. פאַר
אים וועט ער לייענען זיין דראַמע און ער וועט זאָגן מבינות.

— ער קומט שוין, טאַקי די רגע—האָט ער זיך אָפגערופן צום
יונג. דער יונג איז תיכה אַוועק. און אָנשטאַט דער וואַלדקע מיט
די אינסטרומענטן האָט דער דאָקטאָר עטינגער אַ כאַפּגעטון אַ דיסן
העפט פונם שרייב-טיש און זיך געלאָזט אין וועג אַריין.

אברהם בער גאַטלאָבער איז געלעגן אין בעט, געוואַרט אויפן
דאָקטאָר.

ענדלעך האָט זיך די טיר אויפגעעפנט און דער דאָקטאָר עטינג-
ער איז אַריינגעפאלן אַ פאַרסאַפעטער, קוים געקענט דעם אָטעם
כאַפּן.

ער האָט זיך אַוועקגעזעצט נעבן חולה. אַ רגע אים באַטראַכט.
דאָס אויג פונם דאָקטאָר האָט תיכה דערקענט, אז דער באַרימטער
משכיל איז ווייט פון כאָליערע. ס'איז העכסטנס אַ קליינע מאַנגל-
שטערונג און נישט מער.

„וואָס טויג אייך כאַליערע — האָט ער צו אים אַ זאָג גע-
 טון — אַמער וועל איך אייך בעסער לייענען מיין „סערקעלע“.
 און נישט אַפּוואַרטנדיק קיין ענטפּער האָט ער תּיכּף פּונאַנט
 דערגעוויקלט דעם העפּט און אָנגעהויבן לייענען:
 „סערקעלע, אָדער די יאָרצייט נאָך אַ ברודער, גאָר אַ ניי-
 טעאַטער-שטיק אין פינף אויפציען. פּאַרשוינען: ר' משה דאַנצי-
 קער, אַן אויפגעקומענער עושר, סערקעלע זיין ווייב, פּרידע אַלמע-
 לע זייער...“

דער דאָקטאָר האָט געלייענט אין איין אָטעם, זיך אַליין פאַר-
 כליניעט מיט די ווערטער. אַברהם בער גאָטלאָבער האָט זיך איינ-
 געהערט מיט גרויס אינטערעס. די געשטאַלטן פּון דעם טעאַטער-
 שטיק האָבן ממש געלעבט. ער האָט געפילט זייער אָטעם. זיי האָבן
 זיך אַרומגעדרייט דאָ אין שטוב. דער פּאַנטאַפּל-העלד ר' משה
 דאַנציקער, די אשת חיל סערקעלע—אַלע, אַלע פּאַרשוינען פּון דער
 דראַמע, וואָס זענען געווען אַריינגעפלאָנטערט אין דער אינ-
 טריגע.

דער דאָקטאָר האָט געלייענט. אַברהם בער גאָטלאָבער האָט
 געהערט. די ווייזערס פּונם גרויסן וואַנט-זייער האָבן זיך גע-
 רוקט נענטער, נענטער קעגן נאַכט-צו.
 אַז דער דאָקטאָר האָט געענדיקט דאָס לייענען, איז אַברהם
 בער גאָטלאָבער געשטאַנען נעבן אים. עטינגער האָט אַפילו נישט
 באַמערקט, ווען דער חולה איז אַרויסגעקראַכן פּונם בעט און ווען
 ער האָט זיך אָנגעטון.

גאָטלאָבער האָט אַרויפגעלייגט די הענט אויף עטינגערס
 אַקסל און אַ זאָגנעטון:

„אייער טעאַטער-שטיק איז גאָר אַ וואַזשנע זאַך, דאָקטאָר,
 אייער „סערקעלע“ האָט מיך אין גאַנצן געזונט געמאַכט.“
 לאַנג, לאַנג זענען זיי נאָך ביידע געזעסן צוזאַמען. געשמור-
 עסט וועגן השכלה-זאַכן און וועגן דער נוצלעכקייט פּון שרייבן
 „זשאַרגאָן“. דאָס וואָרט „זשאַרגאָן“ האָט באַנוצט נאָר גאָטלאָ-
 בער. דער דאָקטאָר האָט כּסדר באַנוצט דעם נאָמען „יודיש“.
 אַהיימגענאַנגען איז דער דאָקטאָר אַ צופּרידענער, אַ גליק-

לעכער. די גוטע ווערטער, וואָס גאָטלאָבער האָט אים געזאָגט וועגן זיינע שריפטן, האָבן אים אויפגעלעבט.

— מען דאַרף אָנווענדן אַלע כוחות, האָט ער באַשלאָסן, אַז אַלע מיינע ווערק זאָלן דערשיינען אין דרוק. שוין צייט, כלעבן, אַז דאָס פּאָל, פאַר וועלכן איך האָב געשריבן, זאָל הנאה האָבן פון די אַלע זאַכן. לייענען, לערנען און דער עיקר הנאה האָבן.

מיט פּאַמעלעכע טריט איז ער געגאַנגען, דער דאָקטאָר. דער הימל איז געווען טיף און אויסגעשטערנט. ער האָט מיט דער פּוֹר לער ברוסט אין זיך אַרײַנגעאַטעמט דעם זומער־ווינט. געזען אין דמיון ווי יידן לייענען זיינע משלים, זיינע קליינע מעשהלעך, זיינע קאַטאַוועסלעך און זיין „סערסעלע“.

ער האָט נישט געאַנט, דער דאָזיקער ליבער און האַרציקער דאָקטאָר, אַז אים וועט נישט זיין באַשערט צו זען קיין איין גע־דרוקט וואָרט זיינס ביים לעבן און אַז ערשט אין אַ סך, אַ סך יאָרן נאָך זיין טויט, אין אַן ערך 100 יאָר אַרום וועלן זיינע כתבים דער־זען די ליכטיקע שיין און די ייִדישע ליטעראַטור וועט געמינען, דערקענען און אָנערקענען איר דאָקטאָר שלמה עטינגער.

ישראל אקסטרנס

ביים נאטאָריום ישראל אַקסנפּעלד האָבן זיך פאַרזאַמלט געסט. אָדעסער משכילים און סתם נאָענטע פריינט. דאָס דינסטמירל האָט דערלאָנגט טיי מיט איינגעמאַכטס. דער גרויסער מעשענער סאַמאָ וואָר האָט געזשומעט.

צווישן די געסט איז, פאַרשטייט זיך, געווען דער מערקווירדיקער מלמד משה זשוויף. אַ באַגייסטערטער פאַרערער פון אַקסנפּעלדס ווערק און בכלל אַ טשעקאווע פיגור צווישן די אָדעסער אויפקלערער. אַליין אַ לערער אין אַן אָדעסער שול — איז פאַר דעם דאָזיקן מענטשן ווינציק געווען צו קנעלן מיט אַ פאַר צענדליק קינדער. ער איז אַרומגעגאַנגען איבער די אַרעמע יידישע נאַסן פון אָדעס און גערופן די קינדער זיך לערנען. אַליין אַ ביטערער אביון, וואָס האָט היפש אונטערגעהונגערט מיט ווייב און קינדער — האָט ער זיין גאַנץ לעבן אוועקגעגעבן דער אויפקלערונג פון די יידישע מאַסן. די אָדעסער משכילים האָבן אים דערפאַר געקרוינט מיטן נאָמען „דיאָגענעס“.

איצט איז „דיאָגענעס“ געזעסן אויבנאָן ביים טיש און גע-
פּיסקעט גערוועזן זיין ליולקע. ער האָט זיך אויפּמערקזאַם צוגעהערט
צום שמועס, אַפּטמאַל אים איבערגעריסן מיט אַ גערוועזער און
ליידנשאַפטלעכער באַמערקונג.

דער באַלעבאָס אַליין, דער נאָטאָריום ישראל אַקסנפּעלד, אַ
הויכער ייד מיט שוואַרצע, קלוגע אויגן, האָט זיך אין דעם שמועס
נישט באַטייליקט. ער האָט געשוויגן און זיך צוגעקוקט צו די גער-
וועזע באַוועגונגען פון זיין פריינט „דיאָגענעס“, וואָס האָט זיך
אַנגעהויבן ליידנשאַפטלעך צו היצן, ווי זיין שטייגער און פאַרטיי-
דיקן זיין מיינונג. פאַרשטייט זיך, אז די אנדרע האָבן אויך נישט
געשוויגן. דער עיקר האט זיך אַנטקעגנגעשטעלט „דיאָגענעס“ דער

אפטייקער שמואל גאלדמאן, א משכיל אין ברילן מיט א שיטער בערדל. אויך ער האט זיך זיינע אייגענע דרכים — אן איינגעקשנטער ליטוואק, וואָס וועט אַ האָר נישט אָפּטרעטן פון זיינס. „דיאָגענעס“ איז אָבער אויך נישט פון די, וואָס גיבן זיך לייכט אונטער. ער האָט געשאַטן מיט אַרגומענטן, ציטאַטן פון די ביכער, זיך פאַררופן אויפן „דעסער“, דעם גרויסן משה מענדלסאָן. אזוי און אזוי שטייט בפירוש אין מענדלסאָנס כתבים און אַנדערש קאָן ניט זיין. קומט דער דאָזיקער ליטוואַק און זאָגט פונקט קאפּויער. איר פאַרשטייט אַ מעשה? שטעלט זיך אַנטקעגן דער מיינונג פון משה זשוויף, וואָס איז פּסי אין מענדלסאָנס כתבים, ווי אַ פּרומער ייד אין אשׂרי. אַרדבא, וואָס וועט אַ שטייער דער ליטוואַק, דער עקשן, זאָגן אַנטקעגן אזא ציטאַט?...

דאָס דינסטמיידל האָט ווידעראַמאָל דערלאַנגט טי. דער שמוֹר עס איז געוואָרן געמיטלעכער, דער ליטוואַק דער עקשן איז אָבער געבליבן ביי דעם זייניקן.

איינער האָט דערציילט אַ טשעקאוון „מופת“ פון אַ חסידישן רביו. אַ צווייטער האָט דערציילט אַ טשעקאוון שטות פון אַ חסיד, וואָס האָט זיך באַרימט, אז ער האָט אַליין געזען דעם רבין זיי נעם רעדן מיט מלאכים.

מען האָט געלאַכט. איין אַנעקדאָט איז געפּלויגן נאָכן צווייטן. אין צענטער פון אַלע אַנעקדאָטן איז געשטאַנען דער חסידישער רבי, דער שווינדלער, דער פאַרפירער, דער אָפּנארער. אויף אַלעמענס ליפּן האָט געשוועבט אַ חזק־שמיכל, איינער פון יענע שמיכלען, וואָס האָבן אויפגעריסן אַ גאַנצן יידישן לעבנסשטייגער און אים פעסן אַ טרייסל געטון.

„וואָס טויג מיר אַנעקדאָטן און איבערדערציילטע מעשיות? — האָט זיך אָפּגערופּן איינער פון עולם — אַמער זאָל אונז אונז זער פריינט אַסנפּעלד דערציילן, וואָס ער האָט אַליין מיט די אייר גענע אויגן געזען ביי די חסידישע רביים. ער איז דאָך עפעס אין זיין יונגט געווען אַ פאַרברענטער „בראַצלאַווער“. האָט גוט געקענט ר' נחמען און מיט דער „רעכטער האַנט“ פון בראַצלאַווער, מיט ר' נתן, איז ער געווען אַ גאָר נאָענטער שמעלעס.“

אקסנפעלד האָט אַ שמיכל געטון: „וואָס איז דאָ צו דער־
 ציילן, מיינע ליבע פריינט? ס'הייסט צו דערציילן איז דאָ אַ סך, גאָר
 אַ סך. אָבער איר וויסט גאנץ גוט, אז מיט דער פען בין איך אַ
 גרעסערער מומחה ווי מיטן מויל. אַלצדינג, וואָס איך האָב זיך
 אָנגעזען און אָנגעהערט אין די רבישע הויפן, האָב איך שוין באַ־
 שריבן אין מיינע ביכער. נעמט אַ שטייגער מיין „ספר חסידים“,
 לייענט עס אדורך און איר וועט אַלץ געוואָר ווערן. דערזען דאָס
 גאנצע עיפוש, די פינסטערניש, די אָפגעשטאַנענקייט, די הפקרות
 מיט אַלע אירע אַבערגלויבענישן, אַנטקעגן וועלכע מיר קעמפן שוין
 זינט יאָרן און יאָרן און ס'העלפט נאָך אַלץ נישט.“

ער איז אַנטשוויגן געוואָרן און אַ קוק געטון אויף זיין
 פריינט זשוויר, וואָס איז געזעסן אויבנאָן ביים טיש, לאַזנדיק כסדר
 דיגע קנױלן רויך פון זיין ליולקע.

„ס'איז מיר אַ גרויסער ווייטיק, — האָט אַקסנפעלד אָפגע־
 זיפצט — וואָס מיינע כתב־ידן ליגן אין שופלאָד. גרויסע עטלעכע־
 בענדיקע ראָמאַנען, דערציילונגען און דראַמעס. מען וואָלט זיי פאַ־
 דארפט אָפדרוקן. זאָלן יידן לייענען און אַריינקוקן אין זיי. זיי
 וואָלטן אין די דאָזיקע ביכער דערזען זייער אייגן לעבן ווי אין אַ
 שפיגל.“

אַלע האָבן געשוויגן. אַלע ווייסן, אז דער נאָטאַריוס ישראל
 אַקסנפעלד האָט אָנגעשריבן אַ היפש ביסל וויכטיקע און נוצ־
 לעכע ספרים אויף פראַסטי יידיש. עטלעכע פון די קלענערע אַר־
 בעטן האָט מען שוין אָפגעדרוקט, אָבער דאָס איז נאָך גאָרנישט
 אַנטקעגן דעם, וואָס ליגט נאָך אין כתב־יד. אַן אוצר, אַן אמתער
 אוצר, וואָס וואַרט, אז ער זאָל דערזען די ליכטיקע שיין.

דער ערשטער האָט זיך אָפגערופן „דיאָגענעס“. ער ווייסט
 און קען אַמבעסטן פון אַלע דעם ווערט פון אַקסנפעלדס כתבים.
 אָבער ער קאָן אויך די מניעות, וואָס ליגן אין וועג און לאָזן זיי
 נישט דערשיינען. די צוויי יידישע דרוקערייען אין ווילנע און אין
 זשיטאָמיר האָבן זיך אָפגעזאָגט צו דרוקן די אַפיקורסישע ספרים
 פון אַקסנפעלד. ראָמס דרוקעריי האָט זיך קונציק אויסגעדרייט
 אַפילי פאַרן בילדונגס־מיניסטער אוואַראָוו, וואָס האָט לויט אַ

בקשה פון אקסנפעלדן און זיינע פריינט אָנגעפרעגט, פאַרוואָס די דרוקעריי זאָגט זיך אָפּ צו דרוקן דעם „ספר חסידים“ פון אקסנפעלדן. די „שטריימעלעך“ ווייסן, וואָס פאַר אַ סכנה אקסנפעלדס ווערק זענען פאַר זיי און זיי דערלאָזן נישט מיט אַלע כוחות, אז זיי זאָלן דערשיינען. אַ חוץ דעם איז פאַראַן נאָך אַ מניעה: געלט! עס דאַרף אָפּקאַסטן אַ פאַרמעגן און דער מחבר איז נישט קיין גביר. „אַבער — זאָגט משה זשוויף הויך אויפן קול — מען דאַרף, מען מוז זיך אָנשטרענגען. מען טאָר נישט דערלאָזן, אז אזא גרויסע און וויכטיקע אַרבעט זאָל פוילן אין שופּלאַך“.

אַלע זענען מסכים. אפילו דער אפטייקער, דער ליטוואק איז דאָסמאָל איינשטימויק מיט „דיאָגענסן“. ער האָט אַ זופֿ-געטון פון זיין גלאַז טיי און צוגעגעבן: זשוויף איז גערעכט. מען דאַרף זען מיט אַלע כוחות ארויסצוגעבן אקסנפעלדס ווערק. די טיר האָס זיך געעפנט און ס'איז אַריינגעקומען נאָך אַ גאַסט. אַ מיטלוווקסיקער און מיטליאָריקער מאַן מיט אַ בינאָקל אויף דער נאָז און אַ ברייטן „גוטן אָונט“ אויף די ליפּן. ער האָט זיך אַנטשולדיקט פאַר זיין פאַרשפּעטיקן זיך און זיך אוועקגעזעצט ביים טיש.

אַלע האָבן זיך מיט אים באַגריסט. באַזונדערס האַרציק האָט אים באַגריסט אקסנפעלד. דער ערשט-אָנגעקומענער דאָס איז גע-ווען זיין פריינט, דער יידיש-רוסישער שרייבער ז. ז. לערנער. אַ גרויכער פאַרערער פון אקסנפעלדס כתבים. דאָ נישט לאַנג האָט ער אָנגעשריבן וועגן אקסנפעלדס ווערק אַ גאַנצן מאמר אין רױ-סיש. געלויבט די וויכטיקייט פון די כתבים און נישט פאַרגעסן זיך אָפּצושטעלן אויף זייער קינסטלערישער באַדייטונג.

דאָס דינסטמיידל האָט דערלאַנגט דעם ערשט-אָנגעקומענעם גאַסט אַ גלאַז טיי. מען איז ווייטער געזעסן געמיטלעך און גע-פלוידערט וועגן פאַרשידענע זאַכן, ביז מען איז ווייטער ארויפֿ-געקומען אויף אקסנפעלדס כתבים.

„דיאָגענסן“ האָט אַרויסגענומען זיין ליולקע פון מויל און

אַ זאָג געטון:

„ס'וואָלט געווען אַ יושר, אַז אַקסנפּעלד זאָל אונז איבער-
לייענען זיין ניי ספר, וואָס ער האָט געשריבן אין דער פּאַרם פּון
אַ טעאַטער-שטיק: „די גענאַרטע וועלט“ הייסט עס. און ס'איז
שוין איינמאָל אַ גענאַרטע וועלט“.

אַלע האָבן גענומען בעטן און פּאָדערן אַקסנפּעלד זאָל ליי-
ענען זיין „גענאַרטע וועלט“.

אַקסנפּעלד האָט זיך אָפּיסל געקווענקלט. דערנאָך האָט ער
זיך אָבער אויפּגעהויבן פּונם טיש, צוגעגאַנגען צום קאָמאָד, וווּ
עס זענען געלעגן זיינע כתב־ידן, אַרויסגענומען אַ דיק העפט, זיך
אָוועקגעזעצט צוריק און אָנגעהויבן צו לייענען:

„אַלע קלוגע אומות ווונדערן זיך אויף פּאַרצייטן:

ווי האָט מען געקאָנט גלויבן, אַז כּישוף זאָל עפּעס

באַדייטן, —

צו גלויבן אין רוחות, אין שדים, אין לצים, אין זנאכערס,
אין באַשווערער, אוצרות־נעמער און אין כּישוף־מאַכערס“.

די גאַנצע הקדמה, אָנגעשריבן אין קונציקע גראַמען, איז דעם
עולם געפּעלן געוואָרן ביז גאָר, דער עיקר דער סוף פּון דער הקדמה:

אין שפיצניץ איז אַלץ אמת און אין שאַרעווקע אַקוראַט,

אַלץ אזוי ווי ס'איז באַשריבן, נאָר דערציילט גלאַט.

די מעשה האָט זיך דאָרט געטראָפּן פאַר 46 יאָר,

וויילט איר געוואָר ווערן — טוט כּלעבן אַהין אַ פּאַר“.

די ערשטע סצענע ביים חסידישן רבין ר' לייב שפיצניצער,
דעם בעל־מופת, האָט תּיכּף קלאָר געמאַכט, וואָס אַקסנפּעלד מיינט
מיט זיין „גענאַרטער וועלט“, ווער ס'פירט זי ביי דער נאָז, די
וועלט. אַט די לייב שפיצניצערס מיט זייערע מקורבים, דאָס רוב
גראָבע יונגען, שווינדלערס פּערווע סאָרט, אַנשיקענישן, וואָס מען
קען אזוי לייכט נישט פּטור ווערן — זיי פירן די וועלט ביי דער
נאָז.

דער יידישער זנאכער ר' לייב שפיצניצער און דער גוישער

זנאכער אנאמאן אַנאַפּאַנאָויטש וואָדקין פירן דאָס רעל. אַ גאַנ-

צער עולם־התוהו, וואָס איז נישט אויסגעטראַכט, נאָר איז פאַראַן
אויף דער וואָר. אויב איר ווילט נישט גלויבן, וועט אייך אַסאָנ־
פעלד איבערצייגן אויף קלאָר.

אַלע האָבן געהערט מיט גרויס אינטערעס. „דיאָגענעס“ האָט
געפֿיסקעט זיין ליוולקע און לערנער איז געזעסן אָנגעשפּאַרט דעם
קאַפּ אויף ביידע הענט. דער סאַמאָוואַר האָט שטיל געזשומעט.
אַז אַסאָנפעלד האָט געענדיקט ליענען איז אויפגעשפרונגען
משה זשוויה פון זיין אָרט.

„וואָס שטייט מען און מען וואַרט? מען דאַרף די זאך תיכף
אַפּדרוקן. און נאָכדעם אַ צווייטע. אזוי לאַנג, ביז אַלצדינג וועט
פאַרעפנטלעכט ווערן. ארויס פונם שופלאָד און אריין אין המון,
וואָס נויטיקט זיך אין די דאָזיקע ספרים, ווי אין לעבן.“
דאָס, וואָס זשוויה האָט ארויסגעזאָגט אויף אַ סוף, האָבן אַלע
באַשלאָסן שטילערהייט ביי זיך.
דער נאָטאָריום אַסאָנפעלד האָט פאַרמאַכט דעם העפט און
אים צוריק אַריינגעלייגט אין שופלאָד.

•

די ווייזערס פונם זייגער האָבן זיך גערוקט, גערוקט. ס'איז
שוין געווען שפעט אין דער נאַכט און ביים נאָטאָריום אַסאָנפעלד
איז נאָך אַלץ געווען ליכטיק. ביים טיש זענען געזעסן זיינע פריינט,
אַדעכער משכילים און זיך באַראָטן וויאָזוי ארויסצוגעבן זיינע
כתבים.

עטלעכע חסידים, וואָס זענען אַהיימגעגאַנגען אַביסל פּנילוסין
פון אַ שמחה, האָבן פאַרבייגייענדיק אַסאָנפעלדס הויז דריי מאָל
אויסגעשפיגן.

אברהם בער האטלאנער

א ליכטיק־זוניקער מאַינאַכמיטאַג. דער אַלטער אברהם בער
גאַטלאָבער זיצט אינדרויסן אויף דער הילצערנער באַנק פאַר דער
שטוב. די מאַיזון שפּילט אויף זיינע אַלטע פאַרוויאַנעטע הענט.
וואַרעמט זיי.

אויפן דאָך צווישטשערן פּינגל: טשיריק, טשיריק: „פּרילינג“.
פּרילינג רופט מען דאָס. א פּאָר שוואַלבן פּלאַטערן איבערן וועג.
ער, דער אַלטער משורר געדענקט דאָס דאָזיקע פּלאַטער־שפּיל פון
די שוואַלבן פון זיינע קינדער־יאָרן. אַן אַלט שפּיל — טראַכט ער.
מיט יעדן פּרילינג הזרט זיך עס איבער. אָבער די פּרילינגען זענען
אַנדערע און די שוואַלבן אַנדערע.

ער זיפצט אָפּ. שטרענגט אָן די האַלב בלינדע אויגן. פּרוווט
דערקענען די פאַרבייגייער, וואָס גריסן אים פונדערווייטנס.
די לעצטע צוויי יאָר געפינט ער זיך דאָ, אין דופּנע, ביי דער
טאָכטער און ביים איידעם. אָפּגעלעבט אַ לעבן, געראַנגלט זיך,
געקעמפט מיטן פּאַנאַטיזם, געקעמפט פאַר בילדונג, פאַר אויפ־
קלערונג, פאַר דער „הימלישער טאָכטער“, דער — השכלה. און
איצט אויף דער עלטער — ער שמייכלט ביטער — איצט ווידער
אַמאָל אויף קעסט. דאָס מאָל נישט ביי זיין שווער און שוויגער,
נאָר ביי דער אינגערער טאָכטער און ביים איידעם.

דעם אמת געזאָגט, האָט ער זיך נישט וואָס צו באַקלאַגן.
די קינדער האַלטן אים בכבוד, ציטערן איבער אים, ווי איבער
אַן אבן־טוב. נאָר אים איז עס נישט ניהא. ער ווייסט, אַז דער
איידעם האָרעוועט שווער און פאַרדינט קוים אויף פּרנסה. אים,
דעם אַלטן, זאָגט מען נאָר נישט. נאָר ער ווייסט אליין, פאַרשטייט
אַליין. אַלט איז ער טאַקע, די ראיה איז אים טאַקע געשלאָגן
אָבער דער שכל איז אים נאָך נישט אויסגערוּנען.

נאָר וואָס קען ער זיך העלפן? אַ לעבן אוועקגעגעבן פאַרן פּאַלס. געשריבן פאַר אים לידער, סאַטירעס און קאַמעדיעס, אי אויף העברעאיש, אי אויף „זשאַרגאַן“. און אָט אויף דער עלטער ווידעראַמאַל אויף קעסט ביי דער אייגענער טאַכטער און ביים

נאַטלאַכער טוט אַ מאַך מיט דער האַנט. די זון־פלעקן, וואָס האָבן געציטערט אויף זיין האַנט, פאַלן אים אַראָפּ צופּיסנס. — פאַרפאַלן — טראַכט ער — אזוי איז שוין באַשערט. ס'איז דער גורל פון אַ יידישן מחבר. פאַרפאַלן.

עטלעכע קינדער טראַגן זיך פאַרביי זיינע האַלב־בלינדע אויגן. זיי יאָגן זיך איינס נאַכן צווייטן. דאָס קינדערישע געלעכי טער קלינגט טיף אָפּ אין זיין געמיט. זיין דמיון צעשפּילט זיך. ער יעט ווידעראַמאַל זאַכן און געשטאַלטן, וואָס די צייט האָט שוין פון לאַנג אָפּגעמעקט. דער איצטיקער פּרילינג מיט זיין זונגאַלר, מיט זיינע שוואַלבן, מיט זיינע צוצוויטעטע בוימער, איז טאַקע אַן אַנגעלייגטער אורח. אָבער ער, דער אַלטער משורר, פּילט זיך הייר מישער מיט די געשטאַלטן, וואָס זיין זכרון באַשווערט, ציט ארויף פון דער פאַרגאַנגענהייט.

אָט זעט ער דעם טאַטן זיינעם, דעם חזן, וואָס איז אים אזוי פרי אָפּגעשטאַרבן. ער זעט זיין הויכע פיגור, דאָס איינלי־בלאַסע פנים מיט דער שוואַרצער באָרד. עפעס רעדט צו אים דער פּאָטער, נאָר זיין קול הערט ער נישט. משמעות, אַז די געשפּענס־טער פאַרלירן נישט די געשטאַלטן, נאָר דאָס קול.

אָט זעט ער די שטוב פון זיין שווער אין שמעטל טשערניכאָיו. זעט זיין ווייב, וואָס איז קוים אַלט דרייצן יאָר, און אָט זעט ער זי, די אייגענע יהודית, אַן אַכצן־יעריקע, אַ שיינע, צעבליטע. ער גט זי אָפּ, באַטשט ער וויל נישט. דער שווער וויל נאָר דערפאַר, ווייל די חכידים האָבן דערניוכעט, אַז ער, דער איידעם, איז געוואָרן אַן אַפיקורס. יהודית וויינט און ער ווייטיקט טיף, ליידיט. דעם דאָזיקן ווייטיק וועט ער זיי קיינמאַל נישט מוחל זיין: נישט דעם חסידישן רבין און נישט זיינע „כניאַקעס“. ער וועט קעמפן אַנטקעגן זיי דאָס גאַנצע לעבן, די פּערזענלעכע עוולח, וואָס זיי האָבן אים גע־

טון, וועט ער קיינמאל נישט פארגעסן. די עוולח, צוליב וועלכער ער האָט אזויפיל געליטן, וועט אים תמיד שטיין פאר די אויגן בעת זיין פאמפ.

דער אלטער פארמאכט די אויגן. די זון בלענדט צו שטארק. איבעריקנס, צו וואָס דארף ער איצט די אָפּענע אויגן? אז די אלע בילדער און געשטאלטן פון אמאל, וואָס זיין זכרון באַשווערט אין דער דאָזיקער רגע, זעט מען דאָך בעסער און בולטער מיט צוגע- מאַכטע אויגן. בילד נאָך בילד, איינס יאָגט דאָס צווייטע, און אויסטערלישע פּאַנאָראַמע. די פּאַנאָראַמע פון זיין לעבן.

אָט איז דאָס שמאַלע טייכל, די גרענעץ צווישן רוסלאַנד און עסטרייך. ער, דער יונגער נאָטלאַפּער, מיטן טאַטן דעם. חזון, שמוגלען זיך אַריבער איבער דער גרענעץ. אָט איז די שטאַט טאַר- נאַפּאַל, דער צענטער פון דער השכלה. דאָ האָט יוסף פּערל אוועקגעשטעלט די ערשטע יידישע פּאַלקס-שול. דער פּאָטער האָט אים געוויזן יוסף פּערלס קלויז. אָבער אים, דעם יונגן נאָטלאַפּער, האָט זיך געוואָלט זען אים אַליין, דעם רעפּאָרמאַטאָר יוסף פּערל, אָט דעם מענטש, וואָס די חסידים האָבן געשאַלטן מיט טויטע קללות, און די משכילים געהויבן אין הימל אַרײַן. אָן דעם פּאָ- טערס וויסן איז ער אוועק צו יוסף פּערל. אָט זיצט ער ביי אים אין קאַבינעט. פּערל פּאַרפירט מיט אים אַ שמועס. דעם דאָזיקן שמועס געדענקט ער ביזן היינטיקן טאָג וואָרט ביי וואָרט און וועט אים נישט פּאַרגעסן כל-זמן אים איז נאָך באַשערט צו אָטעמען אויף דער וועלט. דער דאָזיקער שמועס איז געווען אַ ווענד-פּונקט אין זיין לעבן. יוסף פּערל זיצט אַנטקעגן אים, שמיכלט פּאַטערלעך און. מיכל, ווען ער, דער יונגער שנעק, וויל אים באַווייזן, אז מיט אזוינע מיטלען, ווי אויסלאַכן חסידים, וועט ער זיין ציל נישט דער- גרייכן. אזא ספר, ווי יוסף פּערלס „מגלה טמירין“, וועלן דאָך חסידים אפילו אין האַנט אַרײַן נישט נעמען. טאָ ווי אזוי וועט עס האָבן אויף זיי אַ ווירקונג?

יוסף פּערלס פנים איז געוואָרן ערנסט. אָבער מיט דער זעל- פּער ווייכער און פּאַטערלעכער שטים האָט ער אים, דעם יונגן נאָט- לאַפּער מבטיח געווען, אז ווען ער וועט עלטער ווערן וועט ער

פארשטיין דעם קאמף, וואָס ער און די אנדערע משכילים פירן, און ער, גאָטלאָבער וועט קעמפן מיט די זעלביקע כלי-זיין, ווייל ער וועט ערשט דעמאָלט קאָנען אָפּשאַצן אין אַ פּולער מאָס דעם כוח פון געדרוקטן וואָרט.

יוסף פּערל איז גערעכט געווען. צום קאמף האָבן אים ארויסגעפאָדערט די חסידים גופא. זיי האָבן זיך אַריינגעמישט אין זיין פּאַמיליע-לעבן, געצווונגען אים זיך צו גטן מיט זיין ערשטן ווייב. די ווונד איז נאָך ביזן היינטיקן טאָג נישט פאַרהיילט. אָפּט, אַפילו איצט אויף דער עלטער, זעט ער זי אין חלום און אין האַלבען חלום פאַר די אויגן, די שיינע, שלאַנקע יהודית מיט די שוואַרצע, נרויסע אויגן.

איבערן קאָפּ פונם אַלטן גאָטלאָבער פּלאַטערט פאַרביי אַ פּויגל, „טשיריק, טשיריק“ און נישטאָ אים. אַ וואַרעם ווינטל ברענגט אים צו טראָגן פון ערגעץ דעם ריח פון צעבליטע סעדער. דער אַל-טער אַטעמט אין זיך אַרײַן דעם דאָזיקן גרום, וואָס שמעקט אזוי ווי דער שלאַנקער, יונגער גוף פון יהודית, בעת זי האָט אים דער-וואָרט נאָכן צוריקקומען פון זיין ערשטער וואַנדערונג, אויף וועל-כער ער האָט פאַרלוירן דעם פּאָטער.

די ליפּן פון דעם אַלטן משורר באַוועגן זיך, קוים קוים וואָס מען הערט. ער שעפּטשעט שטיל און פרום די ערשטע שורות פון זיין ליד „אַ זיפּץ“:

גיב מיר מיין יונגט צוריק,
גיב מיר די קינדערשע צייט,
דאָס איז געווען מיין גליק,
איצט איז דאָס גליק פון מיר ווייט.

גאָטלאָבער עפנט אויף אַ ווייל אויף די האַלב-פּלינדע אויגן. ס'איז טאַקע פּרילינג. און ווי יעדער פּרילינג איז ער שיין. אָבער מיט צונעמאַכטע אויגן איז בעסער. ער פאַרמאַכט צוריק די אויגן און זעט:

ער איז אין זאַמאַשטש. ס'איז די צייט פון דער גרויסער כאָד-זיערע. אין דער זאַמאַשטשער אכסניה ווערט ער קראַנק. מען שיקט יופן אַ דאָקטאָר. דער דאָקטאָר איז שלמה עטינגער. ער זעט פאַר

זיך א פאָר פאַרהלומטע אויגן און ער הערט דאָס שעפּטשען פון
א קול:

„וואָס טויג אייך כאַלערע, אַמער וועל איך אייך בעסער ליי-
ענען מיין „סערקעלע“.

עטינגער לייענט פאַר אים זיין טעאַטער־שטיק. אים, גאָט-
לאַבערן, געפעלט עס ביז גאָר און ער פאַשליסט ביי זיך אויך אַנצור-
שרייבן אַ טעאַטער־שטיק אויף „זשאַרגאָן“. אַהיימקומענדיק, זעט
ער זיך טאַקע אַוועק און שרייבט אָן זיין קאָמעדיע: „דאָס דעק-
טוך, אָדער צוויי הופות אין איין נאַכט“. אויפגעפירט האָט מען
טאַקע נישט די דאָזיקע קאָמעדיע ביז צום היינטיקן טאַג — טראַכט
ער — אָבער זי האָט משפיע געווען אויף אַנדערע. אונטערן איינ-
פלוס פונם „דעקטוך“ האָט זיין תלמיד אברהם גאָלדפאָרן אָנגע-
שריבן זיינע „בידע קוני לעמל“.

דער אַלטער גאָטלאַבער צעשמייכלט זיך. ער האָט תענוג פון
זיין געראַטענעם תלמיד, ער געדענקט נאָך אברהמעלען, ווען ער
איז געווען אַ יונג בחורל, געזונגען מיט אַ שוין קול ביי אים אין
שטוב סיי גאָטלאַבערס לידער סיי אייגענע, וואָס ער פלעגט פאַר-
פאַסן שפעטער איז דער דאָזיקער בחורל געוואָרן דער באַשאַ-
פער פונם יידישן טעאַטער.

גאָלדפאָרן איז נישט דער איינציקער, וועמען גאָטלאַבער האָט
מקרב געווען און וואָס איז שפעטער געוואָרן אַ לייט. אַ בענט-
שונג פאַר זיין פאָלק און אַ זייל פאַר דער יידישער ליטעראַטור,
וואָס ער, אברהם בער גאָטלאַבער, האָט געהאַלפן בויען. איצט זעט
ער זיי אַלע, סיי די, וואָס זענען שוין אויף יענער וועלט, סיי די,
וואָס לעבן און שאַפן נאָך פאַרן וויל פון די אחינו בני ישראל.
אונטער צונעמאַכטע אויגן טראָגן זיך פאַרן אַלטן גאָטלאַבער
פאַרביי אַ גאַנצע ריי געשטאַלטן; יעדע פון זיי האָט געשפילט אַ
מער אָדער ווינציקער באַדייטנדיקע ראָלע אין דער יידישער און
העברעאישער ליטעראַטור. אַ טייל פון זיי זענען שוין געשיכטע און
אַ טייל מאַכן געשיכטע. ער זעט פאַר זיך די געשטאַלט פון ר'
יצחק בער לעווינזאָן, דעם ריב"ש, די פיגור פונם ד"ר ליליענשטיין,
די געשטאַלט פון דעם באַהעמיען ראובן אשר ברוידעס — אַ גאַנ-

צע גאלעריע פון געשטאלטן, וואָס אָקאָרשט זענען זיי פאַר אים
געווען די כאַמע וואָר און איצט בלויז דערמאָנונג. אַ טייל פֿון
זיי נאָר און בלויז דערמאָנונג...

איינע פֿון די געשטאלטן בלייבט אַ רגע לענגער שטיין פֿאַר
אים. דאָס איז אַ יונג ליטוויש בחורל, אַ מאָגערס, אַ פֿליכס, קוים
זיבעצן יאָר אַלט. אָט קלאַפט ער אָן אין טור ביי אים, ביי גאָטלאַך
בערן. גאָטלאַבער אַליין עפנט אים. דאָס בחורל איז צעטומלט, קוים
וואָס מען פֿאַרשטייט אים.

— דאָ וווינט דער הער גאָטלאַבער? — שטאַמלט אַרויס
דאָס בחורל און ווערט רויט ווי אַ צוויק.

— דאָס בין איך טאַקע אַליין — ענטפֿערט אים גאָטלאַבער
און פֿאַרבעט אים אין שטוב אַריין.

פֿון דעם יונגמאַן ווערט גאָטלאַבער געוויר, אַז ער הייסט
שלום יעסב אַבראַמאָוויטש, ער לערנט דאָ אין דעם קאַמענעץ פֿאַר
דאָלסקער בית־המדרש, אַז אים איז ענג געוואָרן אין דעם בית־
המדרש, אַז עס ציט אים צו עפֿעס אַנדערש, אַז ס'איז אים נמאָס
געוואָרן דאָס קוועטשן די באַנק, און אַז אַ געוויסער ר' אַברהם'צע,
וואָס לערנט מיט אים אינאיינעם, האָט אים געצעה'ט, ער זאָל
אַריינגיין צו אים, צו אַברהם בער גאָטלאַבער, „דעם גרויסן בעל תנ"ך
און מדקדק“.

גאָטלאַבער האָט דאָס דאָזיקע בחורל מקרב געווען, זיין טאַכט
טער האָט מיט אים געקנעלט רוסיש און דייטש און דאָס דאָזיקע
באַשיידענע בחורל איז דאָס היינט דער באַרימטער מענדעלע מוכר
ספֿרים.

גאָטלאַבערס פֿנים צעשטראַלט זיך. צו תלמידים דאַרף מען
אויך האָבן מזל און ווייניקסטנס מיט דעם דאָזיקן מזל איז ער גע-
בענטשט געווען זיין גאַנץ לעבן. זיינע תלמידים זענען ב"ה
געוואָרן לייט, אַפֿילו מער ווי ער אַליין האָט זיך פֿאַרגעשטעלט.
גאָטלאַבער האָט דערפֿילט אַ האַנט אויף זיין אַקסל. ער האָט
געפֿנט די אויגן און דערזען זיין טאַכטער, וואָס איז געשטאַנען
אַ באַזאָרגטע נעבן אים:

„טאַמע, דו שלאָפסט?“

„ניין — ענטפערט דער אלטער — בלויז אזוי צוגעמאכט די אויגן.“

„אלץ איז שוין איינגעפאקט — זאגט די טאכטער — בליי- נדר מארגן פאָרן מיר קיין ביאָליסטאָק.“

גאָטלאָבער האָט אינגאנצן פאָרגעסן, אז זיין איידעם קלויבט זיך אריבער מיטן גאנצן הויזגעזינט קיין ביאָליסטאָק, און אז היינט איז דער לעצטער טאָג, וואָס זיי פארברענגען דאָ אין דוב- נע. משמעות, אז דער זכרון איז ביי אים אויך אַפּייל אָפּגע- שוואַכט.

די זון פאָרגייט אין מערב, רויט, טליענדיק. יידן פאַרמאַכן די קרמען. דער שניידער בערל מאַקאווסקי לויפט פאַרביי, הינטער אים טראָגט דאָס לערן-יינגל א „שטיקל אַרבעט“.

„געמיינט, אז דאָ אין דובנאָ וועל איך שוין געפינען אַ שטיקל מנוחה, — זיפצט-אָפּ דער אלטער משורר. — איז מאַלע וואָס אַ מענטש מיינט? מיינע וואַנדערונגען האָבן זיך נאָך ווייזט אויס נישט פאַרענדיקט, באַשערט נאָך אַ וועג צו מאַכן אין מיין לעבן, דעם וועג דובנאָ — ביאָליסטאָק.“

ער הויבט זיך אויף. קוקט זיך איין אין דער ריכטונג, וווּ ס'געפינט זיך דער דובנער בית-עולם. דאָרטן אויפן דאָזיקן בית- עולם האָט ער שוין פאַר זיך אַפילו שטילערהייט געהאַט אָפּגעקליבן אַ קרקע. נאָר וואָס ווייסט אַ מענטש? — טראַכט ער און בויגט דעם ווייסן קאַפּ.

יידן אַיילן זיך אין שול אַריין צו מנחה. איינס פון זיינע לידער, וואָס ער האָט אין די לעצטע יאָרן אָנגעשריבן, רופט טאַסע אין שול אַריין. די פּאָגראַמען אין צאַרישן רוסלאַנד האָבן אויסגעניכ- טערט אַלע משכילים און אים, דעם אַלטן גאָטלאָבער, אויך. פון אַלע „רעפּאָרמעס“ האָט זיך אויסגעלאָזט אַ בוידעם. פון אַלע חלומות אַ טיך. דער נייער דור — טראַכט דער אלטער משורר — לאָזט זיך אויף נייע וועגן. אפשר וועלן זיי מער מצליח זיין. מיר אָבער, די אַלטע און די אַנטווישטע, וועלן גיין אין שול אַריין. און מיט שטילע טריט לאָזט ער זיך גיין. הינטער אים ציטערט זיין אייגענער געבראַכענער שאַטן...

אייזיק מאיר דיק

נעבן לייבוש קאמינסקים הויז האָבן זיך געזאמלט מענטשן, קרעמער, בעל־מלאכות, שיינע יידן, און דער עיקר ווייבער. ווייבער יונגע און אלטע. אזוינע, וואָס האָבן שוין אָפגעקינדלט און אזוינע, וואָס גרייטן זיך ערשט צו קינדלען. מען האָט גערעדט, געמאכט מיט די הענט און געטיטלט מיט די פינגער צו די פענסטער, פונט־וואַנען ס'האָט זיך געטראָגן אַ געוויין, אַ יאָמער.

„אַ מויד האָט זיך איינגעקשנט און ניין און ניין און ניין — האָט געזאָגט אַן עלטערע יידענע אין אַ שייטל — טאַטע־מאַמע ווילן זי פאַרזאָרגן, גיבן איר אַ נדן, אויף אַלע יידישע טעכטער גע־זאָגט געוואָרן, דער חתן איז אַ צאַצקע, אַ בן־תורה, אַ שאַרפער מוח, הלואי באַשערט מיר דער אויבערשטער אַזאַ מציאה פאַר מיין טאָכטער. גלויבט מיר, איך וואָלט געטאַנצט אין די גאַסן פאַר שמחה“.

„הלמאי, לאָמיר זאָגן? — האָט זיך אָפגערוּפן אַ צווייטע יידע־נע, — שולדיק זענען טאַטע־מאַמע. זיי האָבן איר תמיד נאָכגע־געבן, דער בתי־חידה, זיך געצאַצקעט מיט איר, — טעכטערל, אפשר דאָס אפשר יענץ? — איצט מיינט זי, אַז זי וועט פּוּעלן. זי האָט זיך איינגעקשנט און וויל נישט דעם חתן, וואָס טאַטע־מאַמע האָבן אויסגעקליבן, זי וויינט, שרייט, חלשט, און דאָ איז פאַר דער חתונה — אַ שיינע קאָמעדיע, כ'לעפן“.

„אַ משוגענע וועלט געוואָרן, — האָט געזאָגט אַן עלטערער ייד צו אַ צווייטן. — די אייער ווילן זיין קלוגער, פאַר די הינער. ביי די היינטיקע קינדער האָבן טאַטע־מאַמע די ווערט אָט אזוי פיל“.

דער ייד האָט אָפגעמאַסטן אויפן פינגער, וואָס דאָס האָט באַדאַרפט צו הייסן: גאָרנישט.

„איך וועל איך זאָגן דעם אמת, ר' חיים, אין דעם אַלעם זע־

נען שולדיק די מעשה-ביכלעך, מען וואָלט זיי באַדאַרפט פאַרבֿרעֿן
נען, אָט די מעשה-ביכלעך אויפֿן פייער. קוים באַווייזט זיך דער
פאַקטן-טרעגער, ווערט אַ בהלה אין שטוב, מען כאַפט זיך צו צו זיי
ווי צו מצה-וואַסער. די ווייפֿער לעקן ממש די פינגער פֿון אָט די
אויסמראַכטענישן און די טעכטער מיינען, אַז אַלצדינג, וואָס
ס'שטייט דאָרטן, איז תּורת־משה, אַז מען דאַרף אַלצדינג נאָכטון,
פֿונקט, ווי ס'שטייט דאָרט געשריבן. אָבער מיטן אַקוראַט."

„נאָדיר אַ סדרה מעשה-ביכלעך, — האָט אָפּגעפאַנפֿעט אַן
אַנדערער ייד אונטער דער נאָז — איך בין אַמאָל געווען אַ בעלֿן צו
זען, וואָס ס'שטייט געשריבן אין אָט די מעשה-ביכלעך, — האָב
איך אָנגעטון די שפּאַקולן, פאַרשטייט איר מיך, און אריינגעקוקט
אין אַזאַ מעשה-ביכל. אויב כ'האָב קיין טעות נישט איז אויפֿן
שער-בלעטל איז געווען אָנגעגעבן אַ געוויסער אמ"ד. ער זאָל זיין טאָר
קע אַ היגער, אַ ווילנער הייסט עס, דער מחבר."

„נו, נו — האָט נייגערדיק געפרעגט אַ צווייטער — וואָס האָט
איר זיך דערוואַסט פֿון דעם מעשה-ביכל? טשעקאווע צו הערן."
„עפעס אַ מעשה מיט אַ פאַרליבעניש — האָט אים אָפּגעענט-
פֿערט דער ערשטער. — הלמאי לאַמיך זאָגן, ס'איז געווען זייער
קונציק געשריבן, וויציק און שפיציק, ווי ס'שטייט אויפֿן שער-
בלעט. די מעשה מיטן אַקוראַט געדענק איך נישט, אָבער איין זאָך
בין איך געוואָר געוואָרן: אַז דער מחבר איז פֿון די נייע פּייגל,
וואָס האַלטן, אַז יידן זענען אָפּגעשטאַנען, מען דאַרף זיי אַביסל
אויסבילדעווען, מאַכן מיט לייטן גלייך. איר ווייסט שוין, מסתמא.
וואָס דאָס הייסט ביי דעם מין שרייבערלעך: מיט לייטן גלייך."

„איך האָב ליב, אַז יידן רעדן סתם אין דער וועלט אַריין —
האָט זיך פֿלוצים אָנגערופן איינער פֿון דער עדה, — מעשה-ביכלעך,
פאַרליבעניש, איינער פֿון יענע פּייגל — איך, מיינע ליבע יידן. האָב
געלייענט. נישט נאָר אַריינגעקוקט, אַן ערך פֿון הונדערט מעשה-
ביכלעך פֿון דעם דאָזיקן שרייבער, וואָס חתמעט זיך אמ"ד און
הייסן הייסט ער אייזיק מאיר דיק. די דאָזיקע מעשה-ביכלעך זענען
נישט קיין סתם אויסמראַכטענישן — נישט געשטויגן נישט געפֿלויגן
— נאָר ביכלעך, וואָס האָבן אַ מין. זיי מאַלן דאָס יידישע לעבן

מיטן אקוראט, זענען אויסן צו בילדן דעם פראסטן מענטש, אים דערציילן פון וועלט־זאכן. אמת, זיי לאכן אָפּ פון דעם מין יחוס און אנדערע נאָרישקייטן, וואָס מיר יידן האַלטן זיך נאָך מיט זיי, גלייך זיי וואָלטן געשטאַמט פונם באַרג סיני. כ'לעבן, ס'וואָלט נישט געשאַדט, אַז נישט נאָר ווייבער, נאָר אַפילו יידן מיט בערד זאָלן אַרײַנקוקן אין די דאָזיקע מעשה־ביבלעך. זיי וועלן געווירר ווערן, אַז נישט אויף יענער זײַט מילן ענדיקט זיך די וועלט, און אַז זיי, איך בעט איבער אייער כבוד, ליגן, ווי דער וואָרעם אין כריין און מיינען, אַז קיין זיסערס איז נישטאָ.

יידן האָבן זיך איבערגעקוקט; ווער איז דאָס דער חכם עתיק? אהא, ס'איז ר' שלומקע אפיקורס. א בעל־מלאכה, וואָס האָט זיך צוגעכאַפט צו די נייע ספרימלעך, וואָס גייען אַרויס אויף עבר־טײַטש. זיי, די פרומע יידן, וואָלטן אים געענטפערט, און נאָך ווי אַזוי געענטפערט, ווען נישט אַ פאַסירונג, וואָס האָט אַלעמען צעטרייסקט און געמאַכט פאַרגעסן אין דעם ביז נאָר־וואָס געפירטן שמועס.

אין לייבוש קאַמינסקיס שטוב האָבן זיך איבערגעשריגן קור־לות. ער, רב לייבוש קאַמינסקי, האָט געשריגן: „ס'וועט זיין אַזוי ווי איך וויל.“ זיין ווייב, די אשה צנועה פערעלע, האָט זיך געבעטן: „נאָר נישט מיט כעס, לייבוש, ביז איבערמאַרגן וועט זי זיך נאָך איבערטראַכטן. זי איז אַ געטרייע טאַכטער און וועט טון וואָס טאַטע־מאַמע וועט הייסן“...

די טאַכטער האָט אָבער געוויינט און וויינענדיק געשריגן: „ניין, ניין, ניין! איר וועט ביי מיר גאָרנישט פועלן. איך וועל גיכער גיין פון דער וועלט, אידער צו נעמען אַזאַ הייציקל אַליין פאַר אַ מאַן“.

„ווער איז דאָס דער הייציקל אַליין?“ — האָבן איבער־געפרעגט די ווייבער — דער חתן אירער? דוכט זיך, אַז ער הייסט גאָר אין גאַנצן אַנדערש.

— הייציקל אַליין — האָט זיך אָפּגערופן שלומקע אַפּי־קורס מיט אַ טרוימפּירנדיקער מינע, — דאָס איז אַ העלד, אַ גע־ראַי פון אַיזיק מאיר דיקס מעשה.

די יידן און די יידענעס האָבן זיך איבערגעקוקט, און זייער
איבערקוקן זיך האָט באַמייט: ער רעדט פון היץ, צי ער איז סתם
חסר דעה, אָט דער ייד. וואָס קער זיך אָן אָט דער „געראַי“
פון אייזיק מאיר דיקס מעשה מיט לייבוש קאַמינסקיס טאַכטער
און מיט דעם שידוך, וואָס רב לייבוש וויל יאָ און זיין בת יחידה
וויל נישט, און ס'איז איר ליבערשט צו גיין אין סכר אַרײַן, איי-
דער צו דער חופּה?

דער „אפיקורס“ האָט, ווייזט אויס, פאַרשטאַנען דאָס איבער-
וונקען זיך און ער האָט נישט קיין סך געברייטע און אָנגעהויבן
צו דערציילן די מעשה מיט דעם נגיד, רב שמעל'ל שיפער, און זיין
תכשיט חייציקל. ער האָט די מעשה געדענקט כמעט וואָרט ביי
וואָרט און וואָלט זי זיכער דערציילט פון אָנהויב ביזן סוף, ווען
ס'וואָלט זיך נישט דערהערט אַ מוראדיקער קוויטש, אַ שאַרף גע-
וויין און דאָס געשריי פון רב לייבוש קאַמינסקי: „אַ דאָקטאָר!
אַ דאָקטאָר!“

גרשון דער משרת איז אַרויסגעלאָפן פיל-אויס-בויגן. זיך
דורכגעשלאָגן מיט די עלנבויגנס דורך די רעדלעך יידן און יידע-
נעס, וואָס זענען געשטאַנען פאַרן הויז. משמעות, אַז די בת
יחידה האָט ווידער געחלשט און נאָר איין נאָט ווייסט, ווי די
מעשה וועט זיך ענדיקן.

„די מעשה וועט זיך ענדיקן — האָט זיך אָפּגערופן בערל
מלמד — מיט דעם, וואָס רב לייבוש וועט אויספירן זיינס. און די
חתונה וועט זיין, ווי נאָט האָט געבאָטן און — פטור.“
„פון ווען אָן זענט איר עס אזא חכם, רב בער? — האָט זיך
געהיצט דער „אפיקורס“. — לויט מען שמועסט, זענען מלמדים
דוקא נישט פון די נאָר גרויסע חכמים. און אַז איר ווילט אייך
איבערציגן אויף קלאָר, נייט אַהיים און לייענט אייך דורך דיקס
„מעשה ווען דעם מלמד ר' הייכל יענטעס פון דער שטאָט פּיוסק,
וואָס איז געשווומען קיין אַמעריקע“, און ס'וועט אייך ליכטיק
ווערן אין די אויגן.“

אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, דער מלמד מיטן „אפיקורס“ האָבן
זיך געהיצט. דער מלמד האָט געשאַטן מיט פּסוקים און דער

„אפיקורס“ מיט גלייכווערטלעך און מיט טייטשעשע ווערטער, וואָס ער האָט זיך אויסגעלערנט פון דיקס מעשהביכלעך.

ווער ווייסט מיט וואָס די מלחמה וואָלט זיך געענדיקט. נאָר גראָד אין דער רגע ווען ס'האָט שוין געהאלטן ביי פעטש, איז פארן הויז פארפאָרן אַ קארעטע און דער קריסטלעכער דאָקטאָר, אין אַ לאַנגן, שוואַרצן האַוועלאַקס, איז אַריינגעגאַנגען צו רב לייב בוש קאַמינסקי אויף אַ וויזיט.

„וואָס קומט דאָ פאַר?“ — האָט פּלוצים אַ פרעגגעטון איי זיך מאיר דיק, וואָס איז גראָד פאַרבייגעגאַנגען און געזען דאָס געזעמל מיט יידן און יידענעס.

געפרעגט האָט ער איינעם, נאָר אָנגעהויבן צו דערציילן האָבן עטלעכע מיטאַמאָל. יעדער האָט עפעס געוואוסט, וואָס דער צווייטער האָט אָפגעלייקנט, באַוויזן, אַז ס'איז פונקט קאַפּויער. איז דוכט זיך נוט, קומט דער דריטער און זאָגט, אַז ער קאָן באַווייזן מיט עדות, אַז ס'איז גאָר אַנדערש, ווי יענע פיידע האָבן געזאָגט. דיק איז געשטאַנען און האָט זיך צוגעהערט מיט גרויס איינטערעס. ער איז אַ געניטער. ער קען זיינע יידן און ווייסט, אַז אויב ער וויל עפעס געווייר ווערן, מוז ער אַלע לאָזן אויסרעדן, אויסמיטשן, דרייען מיט די פינגער. און דערנאָך פון הונדערט ווערטער אויפכאַפן איינס, אָבער אַ וויכטיקס. יעדעס וואָרט איז אַ שליסל צו עפעס, אָבער נישט יעדער שליסל פאַסט זיך צו יעדן שלאָס. מען דאַרף געפינען דאָס פאַסיקע וואָרט, וואָס אָל קלאָר מאַכט דעם ענין...

און ס'דאָס נישט געדויערט קיין סך און ס'איז פאַר אים אַלץ געלעגן אויף דער האַנט. קלאָר ביז צום ווייטיק. פאַראַן נאָך אַ סך טונקעלע ווינקלען אין יידישן לעבן, וואָס נויטיקן זיך אין אַ תיקון. איינערענישן און אַבערגלויבענישן פלאַטערן אַרום, ווי פלעדערמייז און פילן זיך היימיש אויף דער יידישער גאַס. ער דערמאָנט זיך דאָס טשעקאווע פאַגעגעניש פון צוריק מיט עטלעכע וואָכן. ער איז אַהיימגעגאַנגען שפעט פיינאַכט, און דורנגייענדיק דעם שול-הויף האָט ער געזען, ווי ישראל'יק דער יתום דרייט זיך אַרום איינער אַליין איבערן שול-הויף, און ער, אייזיק מאיר דיק,

וואָלט געקאָנט שווערן, אז ער האָט געזען די זילבערנע לאַטע, וואָס די לבנה האָט מעשה־חוזק צוגעלייגט צו דעם יתומם הויקער.

מילא, א יתום — האָט ער דענסטמאָלט געטראַכט. מ'מאָכן זיך אזעלכע זאָכן. טאַטע־מאַמע מוזן שטאַרפן. אזוי איז דער סדר־העולם. אָבער צי יעדער יתום מוז זיך וואַלגען אין שול־הויף, דאָס איז שוין אַ קשיה. און צו וואָס טויג דער הויקער, איך פעט אייך? כדי די לבנה זאָל אויף אים לייגן איר חוזק־לאַטע?

אזוי האָט דיק געטראַכט דענסטמאָלט און דאָס אייגענע טראַכט ער איצט. די חוזק־לאַטע אויפן יידישן הויקער ברענט און יידן פילן עס אפילו נישט, זיי טראַגן דעם הויקער מיט גדלות. ווי אַן אמתן יתום־בריוו.

דער עולם איז זיך צו־ביסלעך פאַנאָדערנענגאַנגעו. יעדער אין זיין וועג. און אייזיק מאיר דיק האָט זיך אויך דערמאָנט, אז אייגנטלעך האָט ער שוין פון לאַנג באַדאַרפט צו זיין אין ראָמס דרוקעריי. ערשטנס האָט ער מיט זיך אַ שפּאַגל־נייע מעשה „דער ווייבערישער סוד“. דער עולם וועט פון דער מעשה גאָר אָנקוועלן. און צווייטנס, צווייטנס וויל ער איבערשמועסן מיט איר, דער דרו־קערין דבורהקע, איר געבן צו פאַרשטיין, אז צוויי רובל פאַר אַ מעשה־ביכל איז צו־ווינציק. — ס'טייטש, — וועט ער איר זאָגן, — דבורהקע, זאָלט איר מיר געיונט זיין, מייע מעשה־ביכלעך ליי־ענט מען, קיין עין־הרע, געשמאַק. מען רייסט די קליינע ביכלעך פון אמ"ד ממש פון די הענט, איז פאַרוואַס־זשע זאָל טאַקע דער מחבר נישט האָבן כאַטש דריי רובל פאַר אַ מעשה?

און אייזיק מאיר דיק זעט שוין אין דמיון, ווי די דאָזיקע ברייטע יידענע, מיט די קלוגע שוואַרצע אויגן ראַנגלט זיך מיט אים, וויל נישט איינגיין אויף זיינע תביעות, אָבער ס'וועט איר העלפן, ווי אַ טויטן באַנקעס. וואָרום וואָס, אַ שטייגער, קאָן זי טון? אויפהערן צו דרוקן דיקס מעשיות? גייט שוין גייט. יידישע ווייבער וועלן האָבן פאַרשטערטע שבתים און דבורהקע וועט אָנ־ווערן אַ נישקשהדיקן פּדיון, וואָס ביידע זאָכן — אזוי טראַכט אייזיק מאיר דיק — קאָנען נישט געמאָלט זיין. סידן ס'וועט זיין באַשערט אַן אומגליק ר"ל 5.

דער שווארצער דאָקטאָר אין דער קארעטע איז פאַרבייגע-
פאָרן. דיק האָט אים באַמערקט און ער האָט זיך דערמאָנט אָן
דעם, וואָס די יידן האָבן אים דערציילט וועגן לייבוש קאמינסקי
און זיין טאַכטער. ס'איז נישט די ערשטע און נישט די לעצטע
טראַגעדיע אין יידישן פאמיליע-לעבן. אַ סך מאָל ענדיקט זיך אזא
סכסוך מיטן נצחון פון טאַטע-מאַמע, אָבער אין דעם פאַל איז
פאַראַן די סכנה, אז אויב ר' לייבוש קאמינסקי וועט נישט נאָכ-
געבן, זאָל דאָס יונגע מירל גיין פון דער וועלט. דאָס חלשן אַלע
וויילע און דאָס מוזן אַנקומען אַלעמאָל צום דאָקטאָר, ווייזן באַ-
שיימפערלעך, אז ס'קאָן זיך, חלילה, אויסלאָזן זייער, זייער שלעכט.

די פאַנטאַזיע פון דעם פופציק-יאָריקן מעשה-שרייבער האָט
אַנגעהויבן צו שפּילן. ער האָט בפּירוש געפּילט, ווי עס פּיקט זיך
אויס אַ נייע מעשה, אַ מעשה, גענומען פונם לעבן. „אַ מעשה
שהיה, וואָס האָט פאַסירט אין דער שטאָט אילאָן. פון דער מעשה
קאָן אַ יעדער זען, ס'אַראַ אימגליק ס'איז אַמאָל געשען מיט דער
בתי-חידה פון רב לייבוש קאמינסקי, וואָס וואָר וואונדער שיינ'".

אזוי טראַכטנדיק און קלערנדיק איז ער צוגעקומען צו ראָמס
דרוקעריי. ער האָט איבערגעגעבן זיין מאַנוסקריפט און פאַרפּירט
אַ שמועס וועגן דעם און יענעם, ביז ער איז צוגעקומען צו דעם
ענין, וואָס האָט אים געוועטשט, נעמלעך, אז ער וויל פון היינט
אָן פאַר אַ מעשה-ביכל דריי רובל, און נישט ווי ביז איצטער
צוויי. „כ'לעבן, — האָט ער געטענהט, — ס'איז נישט קיין יושר,
אַ מחבר מוז אויך לעבן, בפרט, אז מיינע מעשה-ביכלעך שליינגט
מען, ווי האַלעשקעס"...

דבורהקע די דרוקערקע האָט אויפגעפנט מויל און אויערן:
„ס'טייט, — האָט זי געטענהט, — וואָש רעדט איר, ר' אייזיק
מאיר? צוויי רובל זענען שוין אויך צופיל. ווער האָט עס גע-
הערט אזוינס: דריי רובל פאַר אַ מעשה-ביכל? גייט שוין גייט. איר
טרייבט קאַטאָועס"...

ס'האָט איר אָבער גאָרנישט געהאַלפן. אייזיק מאיר האָט זיך
איינגעשפּאַרט און האָט אויסגעפּירט זיינס. זיינע מעשה-ביכלעך
האָבן שוין אַ שם. זיי זענען איינטערעסאַנט, אי באַלערנדיק,

מיט קאטאָוועסלעך און מיט ערנסט. מען קאָן זיי אי לייענען, אי לערנען פון זיי. לעצטנס האָט ער אָנגעהויבן צו שרייבן מיט אַ סך נייטשישע ווערטער מיט דער כוונה, אז זיין „טייערע לעזערין“ זאָל זיך אויסלערנען אַביסלעך „טייז“.

די דרוקערקע האָט אים מאַר דעם נייעם מעשה־ביכל באַצאָלט גאַנצע דריי רובל. אַ שטיק געזונט האָט עס איר געקאָסט, אָבער זי האָט באַצאָלט, און אייזיק מאיר איז אַרויסגעגאַנגען האַפּערדיק, צופּרידן פון דעם נצחון. איצט וועט ער, ווי דער שטייגער, יעדע וואָך אָדער צוויי צושטעלן אַ נייע מעשה און באַקומען מיט אַ רובל מער.

פאַרבייגייענדיק אויף צוריק ר' לייבוש קאַמינסקיס הויז, איז ער שטיין געבליבן, זיך אַ וויילע צוגעהערט, אָבער ער האָט גאָר נישט געהערט. ס'איז שוין געוועזן שטייל, גלייך גאַרנישט געשען. אפשר — האָט ער אַ טראַכט־געטון — איז די טאַכטער שוין מסכים צום שידוך און די חתונה וועט טאָקע זיין מאָרגן, איבער־מאָרגן, ווי טאַטע־מאַמע ווילן.

ווי אזוי ס'זאָל נישט זיין — האָט ער באַשלאָסן — אין דער מעשה, וואָס איך וועל איצט שרייבן, וועל איך זיי געבן אַ גאָב, אַט זי דאָזיקע טאַטעס און מאַמעס. און די טאַכטער, די בתי־חידה, וועט אין מיין מעשה חתונה האָבן דווקא מיט דעם, וואָס איר האַרץ באַגערט. ער האָט הנאה געהאַט פון דעם שפיצל, וואָס ער גרייט זיך אָפּצוטון אין זיין נייער מעשה און מיט אייליקע טריט איז ער אַהיימגעגאַנגען, כדי זיך צו זעצן שרייבן...

פערל בראָדער

אין איינפאָרהויז האָט געזשומעט, ווי אין אַ מיל. יידן, ווייבער און קינדער. דער באַלעבאָס — אַ קליין, מאַגער יידל, מיט אַ יאַרמעלעקע אויפן קאָפּ, האָט זיך אַרומגעדרייט צווישן די אור-חיים, געוואָרפן אַ וואָרט דאָ, אַ וואָרט דאָרט. זיך אַ וויילע צוגע-הערט צו דער מעשה, וואָס אַ הויכער געלער ייד האָט געצויגן שוין אַ היפש שטיקל צייט, און ווייניער געלאָפן. ער האָט אַ זיפּץ געטון. די מעשה פון די וואָלד-גולנים האָט זיך געלייגט ווי אַ שאַטן אי-בער דער גרויסער שטוב. ווייבער האָבן איינגעהאַלטן דעם אָטעם. די מעשה-נורא האָט געסטראַשעט. די פּאַנטאַזיע פון די צוהער-רער האָט געמאַלן דעם וואָלד, די הייל, דעם סוחר מיטן טייסטער געלט און די דרייצן גולנים, וואָס וואָרפן זיך אויף אים פון צווישן די בוימער אַרויס.

בררר... —

אַ קינד, וואָס אַ דאָרפישע יידענע האָט געבראַכט אין שטאָט אַריין צום דאָקטאָר, צעווייגט זיך. די מאַמע פּטלט אויס אַלע בייזע חלומות צו די קעפּ פון די צוהערער מיטן דערציילער אינ-איינעם, צו זייערע הענט און פיס, צו זייער לייב און לעבן. יידן זעצן זיך אַרום גרויסן טיש. דער מעשענער סאַמאָוואַר זירט, זשומעט. אַן אַלטער, באַקאַנטער היימישער ניגון... דער פּחד טרעט-אָפּ אין אַ זייט, צערינט. די מעשה פונם הויכן, געלן ייד פאַרגעסט מען צו-ביסלעך, גלייך זי וואָלט קיינמאַל נישט דער-ציילט געוואָרן.

אַ ייד זאָגט אַ גלייכווערטל צום גראַם, אַ צווייטס. אַלע לאַכן, די גלייכווערטלעך האָט מען שוין נישט איינמאַל געהערט, אָבער פונדעסטוועגן לאַכט מען נאָכאַמאַל געשמאַק. מען האָט הנאה פון זיי. דאָס זענען די גלייכווערטלעך פון בערל בראָדער.

„אָט דער בערל בראָדער איז אַ ממור אַ ייד, — כאַפט זיך אויף איינער — זיינע לידער זענען מלא טעם. איר קענט אפּשר „דאָס ליד פונם שינדל־שלענגער“, „דאָס ליד פונם פּאַסטוך“? זיי צענייען זיך אין יעדן אבר.“

„אַ שאַלֶה אַביסל, צי איך קען די לידער, — רופט זיך אָפּ אַ צווייטער, אַ ייד אַ חלוש, וואָס רעדט ברייט — און אים אַליון קען איך דען נישט? נאָך אַ מין קענען. מיר זענען דאָך פון איין שטאָט, זענען מיר.“

„איר זענט, הייסט עס, אַ בראָדער?“

„שייד צו זאָגן אַ בראָדער? מאַלט אייך, אַז קיין בראָדער בין איך טאַקע נישט. נאָר געזען האָב איך אים און געהערט אים זינ־גען אין פאַרשידענע איינפאַר־היוזער. יידן, זינגט ער! ווער מיר גוטס גינט. די ווערטער זענען פּערל. די נגונים — זיס און טרויע־ריק, אַז ס'גלויבט זיך דיר וויינען, ווי אַ פּיצעלע קינד ממש. דער באַלעבאַס פון איינפאַר־היוז, דערהערנדיק דעם שמועס וועגן בערל בראָדער, איז צוגעגאַנגען צום טיש, אַ גלעט געטון דאָס שיטערע בערל און געזאָגט:

„ביי מיר אין איינפאַר־היוז פלעגט בערל בראָדער אָפט זינ־גען זיינע לידער, נאָר זינט אַ שטיקל צייט איז ער ווי אין וואַסער אַרײן. נישט מען זעט, נישט מען הערט... דאָס הייסט — הערן הערט מען דווקא יאָ וועגן אים. ערשט אַנומלט האָבן מיר דער־צײלט עטלעכע סוחרים, אַז ער האָט צונויפגעשטעלט אַ קאַמפּאַניע, זיי רופן זיך „בראָדער זינגער“. מיט דער דאָזיקער חברה פאַרט ער אַרום איבער שטעט און שטעטלעך. דאָ נישט לאַנג איז ער געווען אין וואַרשע, אין לובלין. איבעראַל, וווּ די וועלט האָט אַן עק, שלעפט ער זיך אַרום מיט זיין קאַמפּאַניע. איצט זאָל ער זיין ווי דער אין אונזערע קאַנטן. ס'קאָן גרייַלעך געמאַלט זיין. ביי אַזאַ וואַנדערפויגל שפּילט עס נישט קיין ראַלע. אָט איז ער דאָ, און אָט — ערגעץ אַנדערש.“

„אַ שיינע פרנסה, — איז מבטל אַן עלטערע יידענע דעם גאַנצן עסק — יידן שלעפּן זיך אַרום, ווי די ציגיינער, מאַכן גראַד־מען. שטראַם, גראַם מאַך מיר אַ לעטניק! זייערע ווייבער איז נישטאַ

וואָס מעןא צו זיין. אַ וויסטע דאָליע מוזן זיי נעבעך האָבן, די וויבער זייערע, מיין איך. אזא מאַנצביל, ווי אָט דעם בערל בראָ דער, וואָלט איך די באָרד אויסגעריסן, ווי איר זעט מיך לעבן."

יידן שמיכלען. גיי גיב צו פאַרשטיין אַ נאַרישער יידענע דעם שכל פון בערל בראָדערס לידער. דאָס זענען דען לידער סתם אזוי? „פייגעלע, ווענעלע, ס'טוט וויי דאָס מעגעלע". אין די לידער איז פאַראַן אַ מוסר, ווי אזוי יידן פינסטערן, נעבעך, האַרעווען, ווערן אויסגעריסן. אַלע יידישע פרנסות באַזינגט ער, אָט דער בערל בראָדער. „איך נעבעך אַרימער וואַסער-טרענער", „איך נעבעך אַרימער שינדל-שלענער". ער זינגט וועגן דער נאַרישקייט, וואָס האָט הצלחה, און וועגן דעם חכם, וואָס ליגט ניין איילן אין דער ערד. אין זיינע גראַמען פילט ער מיט דעם אַרעמאָן, וואָס פּלאַנט זיך ס'נאַנצע לעבן און קומט נישט צו קיין תכלית, און אַלץ מיט אַ קרעכץ, וואָס דערגייט צו דער זיבעטער ריפּ. אַז ער, בערל בראָ דער, זינגט זיינע לידער, זעסטו דאָס יידישע לעבן, ווי עס שטייט און גייט. די גבירים, וואָס לאָזן זיך ווילגיין אויפן חשבון פונם אַרעמאָן, די כליקודש, וואָס לעבן אַ גוטן-טאָג, און די פינסטערע זאָ- באַפאַנגעס, וואָס שפּרעכן-אַפּ עין-הרע'ס אין די אַרעמע יידישע געסלעך. און ווי ענדיקט זיך ביי אים „דאָס ליד וועגן גאַלדענעם מאַרגן"? וואַרט נאָר אַ וויילע, אַהא, דערמאַנט זיך: „נאָט מאַך שוין ליכטיק די פינסטערע וועלט".

טפּררר...

אַ פּור פאַרהאַלט זיך פאַרן אַריינפאַר-הויז. מען הערט, ווי עמיצער דינגט זיך מיטן בעל-עגלה. דער בעל-עגלה שרייט, שווערט זיך, שעלט. אַ קנאַס מיט דער בייטש: „וויאַ" און די פּערד רירן פון אַרט.

די טיר עפנט זיך. אַ מיטל-וואַקסיקער ייד מיט אַ גרוילעכער באָרד שאַרט זיך אַריין. ער טראָגט אַ פּעקל אונטערן אַרעם. דער באַלעפאַס לויפט אים אַנטקעגן.

„שלום-עליכם, ר' בערל! אַקאַרשט האָט מען פון אייך גע- רעדט. מען זאָל געווען דערמאַנען משיחן".

דער נייער אורח לאַזט-אַראָפּ דאָס פעקל אויף דער ערד, קוקט זיך אַרום איבער דער גערוימער אָנגערויכערטער שטוב און ברומט: „פאַראַן קיינע האָרע אורחים ביי אייך, ר' דוד. יידן פאַרן, קיינע האָרע, איבער דער מדינה. מען האַנדלט, מען וואַנדלט. איר נער מיט דאָס, דער צווייטער — מיט יענץ, איינער מיט שמאַטעס, דער צווייטער מיט גענוז. און פון די אַלע זאַכן, איז נישטאָ קיין שבת צו מאַכן“.

ער וואַרפט פון זיך אַראָפּ דעם אָפּגעריבענעם טוליש, וויקלט-אַפּ דעם וואָלענעם שאַל פון אַרום האַלז און זאָגט צום באַלעפּאַס: „איר פאַרשטייט, ר' דוד, כ'האַב היינט אויף דער נאַכט גע-דאַרפט זיין אין שעמערין. דאָרט וואַרט מיין קאַמפּאַניע. וואָס זשע טוט אָבער גאָט? ווערט קאַליע אַ ראָד אויפן וועג. קוים דערשלאַפט זיך אַהער. דאַרף מען דאָ איבערנעכטיקן, און מאַרנגן, בלי נדר, גאַנץ פרי — ווייטער אין וועג אַריין“.

בערל בראָדער זעצט זיך אַוועק ביים טיש. מען דערלאַנגט אים עפעס איבערצוכאַפּן. אַ גלאַז טיי. ער מישט מיטן לעפעלע די הייסע טיי, בלאָזט אין גלאַז אַריין, וואַרעמט זיך דערביי די פאַר-פרוירענע פינגער.

די יידן אין קרעטשמע וואַרפן אויף אים זייטיקע בליקן. אָט דאָס, הייסט עס, איז עס דער בערל בראָדער, וואָס מען זינגט זיינע לידער, וווּ מען שטייט און וווּ מען גייט. לויט דער וועטשערע, וואָס ער האָט געגעסן, אַ שטיקל מאַרינירטן הערינג און אַ רייפּטל ראַזעווע ברויט, דערקענט מען, אַז ער איז ווייט פון ראַטשילדן, און די אָפּגעריבענע מלבושים שרייען בקול רם, אַז ער איז, לאַ עלינו, אַ קבצן אין זיבן פּאַלעס און אפּשר טאַקע אין גאַנצע פּערצן. יידן פאַרפירן מיט אים אַ שמועס מכוח אַכצן און דרייצן. אַ מענטש ווי ער, בערל בראָדער, האָט דאָך געזען אַביסל אַ וועלט. וואָס הערט זיך מיט יידן? ווי אַזוי לעבן זיי? ווי גייט עס דאָרטן דער מסחך? אין רומעניע, שמועסט מען, זענען די יידן פאַרגרעבט, קאַנען אפילו נישט דאוונען ווי ס'דאַרף צו זיין. יידן פּראַסטאַקעס. אַבי דאָס גלעזל וויין איז ביליק און מען טרינקט אויף וואָס די וועלט שטייט.

בערל ענטפערט אויף אלע קשיות. צו-ביסלעך ווערט מען הוי-
מישער: עם האלט שוין דערביי, אז בערל זאָל עפעס זינגען.
בערל בראָדער איז תיכף נרייט. אמאָל, ווען ער האָט נאָך
געהאנדלט מיט חזיר-האָר, פלעגט ער זינגען אין די איינפאָר-היי-
זער פאר פארנעניגן וועגן. היינט איז דאָס אָבער זיין פרנסה. ער
וועט זינגען, און זיי, די צוהערער, וועלן אַריינזאָרפן אין טעלער
א מטבע, יעדער נאָך זיינע כוחות און לויט זיין בייטל. אזוי איז
ער זיך נוהג איבעראַל, און אזוי וועט עס שוין זיין ביז דער מלאך
מיט די טויזנט אויגן וועט אים א קלאַפּטון אין פלייצע און זאָגן:
„בערל בראָדער, גענוג געזונגען, קום!“

אלע אורחים זענען מסכים. בערל בראָדער וועט זינגען און
זיי וועלן באַצאָלן יעדערער לויט זיינע כוחות, לויט זיין בייטל.
פרנסה איז פרנסה. נאָר די יידענע זיצט אין א ווינקל און וואָר-
טשעט: „נאָדיר א ברחן אין א פראַסטן מיטוואָך, אָן א חתונה
און אַן קלעזמער. משוגע, מיינע שונאים. גראַם שטראַם, מאַך מיר
א לעטניק!“

בערל בראָדער שטעלט זיך אויף. דער עולם הויבט אָן באַ-
שטעלן. דער וויל „דאָס ליד פונם וואַסער-טרענער“, א צווייטער—
„דאָס ליד פונם שומר“, א דריטער — „דאָס ליד פונם שדכן“.
בערל בראָדער טוט א שמייכל: „וואָס טויג אייך, מיינע ליבע
יידן, אזעלכע לידער, וואָס איר האָט שוין געהערט צענטליקער
מאָל, א מער וועל אייך זינגען פון מיינע נייע לידער. אַט למשל
דאָס ליד וועגן זיך אליין“.

דער עולם ווערט אַנטשוויגן. שאַ, שטיף, א פליג קאָן מען
הערן. אפילו דאָס וואָרטשען פון דער נישט-צופרידענער יידענע
פארקריכט זיך ערגעץ, ווערט בטל.

בערל בראָדער הויבט אָן זינגען. די טונקעלע אויגן זיינע ברע-
נען. די גרוילעכע באַרד ציטערט:

איך, בערל בראָדער,

איך שריי צו אלע מענטשן:

הערט-אויס ווערטער, ווי פערל,

מיט חן זאָל מיך גאָט בענטשן.

איך, בערל פון בראָד,
 איך בין די קלענסטע בריאה,
 איך דאַנק דיר און לויב דיר, דו זיסער גאָט,
 פון דיר איז מיין ישועה.
 דאָס איז דער אַרײַנפאַר. די רעקאָמענדאַציע צום עולם. זײַט
 זיך מטריח, הייסט עס, און ווייסט, אָו בערל בראָדערס ווערטער
 זענען נישט סתם קיין ווערטער, נאָר טאַקע פערל.

מיינע ליבע, גוטע ברידער,
 הערט זיך נאָר צו
 צו מיינע שיינע לידער
 און אויך צו דער שיינער מעלאָדיע.

איך, בערל פון בראָד,
 איך בין די קלענסטע בריאה,
 איך דאַנק דיר און לויב דיר, דו זיסער גאָט,
 פון דיר איז מיין ישועה.

און בערל בראָדער הויבט־אָן צו שילדערן די שווערע מלאכה
 פון מאַכן לידער. יידן מיינען, אָו ס'איז אַ קליניקײַט, אָו ס'איז
 גרינג אויף יענעם אַ ליד צו פאַרפאַסן און מען זאָל פון יענעם נישט
 חוזק מאַכן. אים, בערלען, פאַרדריסט עס: „ער מעג האָבן ווי גוט
 נעקלערט, פאַרשטייט קיינער נישט זיינע שמועסן, ווי טייער עס
 האָט דערווערט“.

אַלע אורחים וואָרפן אַ בליק צו דער יידענע, וואָס האָט די
 גאַנצע צײַט געוואָרטשעט, דאָס מיינט ער זי. זי וויל עס נישט
 פאַרשטיין, ווי טייער בערל בראָדערס אַ ליד האָט די ווערט. זי
 און נאָך אַזעלכע יאָכנעס מיט פערד און אָן בערד. זיי אָבער פאַר-
 שטייען, ב"ה. זיי פאַרשטייען און האָבן הנאה. זיי שליינגען ממש
 יעדעס וואָרט.

אַלע פילן, אָו בערל בראָדער איז גערעכט, ווען ער זינגט
 ווייטער אין זיין ליד: אָו „ס'איז שווער צו צילן אין יענעמס כאַ-
 ראַקטער און אים מאַלן מיטן אַקוראַט און דערביי נישט אַראָפּצו-
 זעצן קיין שום בריאה, אפילו אויף דער מינדסטער האָר.“

דעם רעפריין „איך בראָדער בערל“ ברומען אַלע מיט. אַלע יידן, וואָס זענען אונטערוועגס, פונקט ווי בערל בראָדער און וואָס דער גורל האָט זיי צונויפגעפירט אויף אַ באַגעגעניש אין דער אכסניה.

בערל בראָדער זינגט דאָס ליד פון די גזירה-חתונות. דאָס ליד פון יענער בהלה, וואָס האָט געשלעפט אונטער דער חופה קליינע קינדער, צונויפגעשדכנט קרום מיט גלייך, אַלט מיט יונג. ער מאַלט די בהלה אזוי לעבעדיק, ממש מיט די פינגער אָנצוטאַפן.

דער עולם הערט. איז זיך מחיה, לעקט די פינגער. דעם היינטיקן אָוונט וועלן זיי זייער גאַנץ לעבן נישט פאַרגעסן. זיי וועלן האָבן צו דערציילן פאַר קינדער און קינדסקינדער...

מען וואַרפט מטבעות אין טעלער. קיינער קאַנגט נישט. ווער מער, ווער — ווינציקער, אָבער יעדער גיט. נאָר די יידענע, וואָס האָט כסדר געוואַרטשעט, האָט זיך אַרויסגעשאַרט אין דער לעצטער רגע און פאַרגעסן דעם, „זיי געזונט“.

— די אמתע ארורה, — טראַכט יעדער — און געזענגט זיך מיט אַ „גוטער נאַכט“. מאַרגן, מירצעשעם, דאַרף מען אויפשטיין אינדערפרי, גאַנץ קאַיאָר, האַנדלען, וואַנדלען, יאָגן און דעריאָגן דאָס שטיקל ברויט.

בערל בראָדער שאַרט צונויף דאָס געלט. איבערציילן וועט ער, מירצעשעם, מאַרגן. איצט איז ער מיד פון אַ גאַנצן טאָג שלעפן זיך מיט אַקס. מאַרגן גייט די אייגענע סדרה. די בראָדער זינגער וואַרטן אויף אים. ער האָט פאַר זיי אַ נייעם רעפערטואַר. שוין איינמאָל לידער. איינס אין איינס, אמתע פערל.

ער פאַלט־אָוועק אויפן געלעגער. אין פענסטער שיינען־אַריין גרינע, פראַקטיקע שטערן. אין הלום פלאַנטערט זיך אים פערד און וואָגן, בעל־עגלה, בייטש, שטעט און שטעטלעך. אָן אַ שיעור, אָן אַ שיעור...

יעקב פסנתר

א טריבער, הארבסטיקער פארמיטאָגן. א דריבנע רעגנדל
טריפט און נודיעט אַרויס די נשמה. דאָס מאָגערע פּערדל שלעפט
קוים דעם גרויסן, פּויערשן וואָגן. דער פּויער מיט דער גרויסער,
שוואַרצער קוטשמע אויפן קאָפּ וויאַקעט, קנאַלט פּויל מיט דער
בייטש :

„העשטיאָ, וויאַ! העשטיאָ, וויאַ!“

אויף דער פּויערישער פּור — אַ כאַפּטע ציגיינער. נישט
קיין סתם ציגיינער, גורל־וואַרפּערס, פּערד־גנבים, נאָר אַ קאַפּעליע
מוזיקאַנטן. קלעזמער מיט אַ שם, וואָס שפּילן נישט נאָר אויף
פּויערישע חתונות אין די וואַלאַכישע דערפער, נאָר ווערן אפילו
פאַרבעטן אויף פּריצישע פאַרוויילונגען, באַיאַרישע בעלער.
אַט זיצט דער פּידלער ניצע גאַלאַגאַן. אַ ציגיינער מיט אַ גע-
קרויזטער שוואַרצער באָרד און גרויסע, ברענענדיקע אויגן. זיין
פּידל־שפּילן האָט אַ שם איבער גאַנץ וואַלאַכיע און מאַלאַדאַווע.
אַן אמתער כּישור־מאַכער, אַט דער ציגיינער ניצע גאַלאַגאַן. קוים
מוליעט ער צו די פּידל צום האַרץ, פאַרוואַרפט דעם קאָפּ אויף אַ
זייט, לאָזט ער דיך נישט אָפּ אזוי לאַנג, ביז ער זעט נישט קיין
טרערן אין דינע אויגן.

מען דערציילט אפילו, אז דער פּריץ דימיטרו קאַלימאַן, אַ
פּריץ אַן אַכור, וואָס אזוינס האָט נאָך די וועלט נישט געזען, אַ
רשע, וואָס שמיסט זיינע קנעכט ביז בלוט — אפילו דער מנוול
האָט געלאָזט אַ טרער, בשעת ער האָט געהערט דעם ציגיינער
שפּילן אויפן פּידל.

אַט זיצט אויפן וואָגן דער ציגיינער נאָיע קאַראַקאַל, אַ שפּיר-
לער אויף דער פּלייט, אַן אמתער מוזיק. נאָר נאָך אַ גרעסערער מוזיק
איז ער אויף דערציילן מעשיות. דאַכט זיך, וואָס איז דער מער —

וועלכער ציגינער קאן דאָס נישט דערציילן אַ מעשה? לאַזט־זשע
געמאָך. קאָנען צו קאָנען איז נישט גלייך. וואָרום די מעשה יאָק
די מעשה, דאָס דערציילן איז דער עיקר. אָט נעמט, לַמשל, דעם
פּוּיקער געאַרנע שאַבאַלאַן, דעם טאַצן־קלאַפּער וואַסילע האַראַ-
באַזשיו — זיי קענען אויך מעשיות, אפילו די אייגענע, וואָס גאָיע
קאַראַקאַל. נאָר אין דעם אופן פון דערציילן, זעט איר, דאָ ליגט
דער חילוק.

צווישן דער כאַליאַסטרע ציגינער אין פּויערשן וואָגן זיצט
דער צימבלער יעקב פּסנתר. ער איז דער ראש פון דער קאַפעליע.
שוין יאָרן און יאָרן זינט ער פאַרט אַרום מיט די ציגינער. אָט
זענען זיי, ווי געזאַגט, אויף אַ פּויערישער חתונה, און אָט אויף
אַ פּריצישן באַל.

די באַרד פון יאַנקו צימבלער זילבערט זיך שוין מיט אַ היפש
ביסל ווייסע פעדים. דאָס לעבן, וואָס ער האָט מיטגעמאַכט מיט
די דאָזיקע וואַנדערנדיקע מוזיקאַנטן, וועט ער אפשר אַמאָל באַ-
שרייבן. שפּעטער, הייסט עס. דערווייל זענען נאָך פאַראַן אַ סך
פּויערישע חתונות און באַיאַרישע בעלער אָפּצושפּילן — דערווייל...
היינט אויף דער נאַכט האָט מען אַרויסגעפאַדערט די קאַ-
פעליע אויפן גוט פונם באַיאַר מיהאַ סטורדזאַ. גאַנץ קאַיאַר האָט
זיך יעקב צימבלער געלאָזט אין וועג אַריין מיט זיין קאַפעליע.
צום גוט פונם פּריץ איז אַ מהלך. אויפן וועג האָט מען געפאַקט
דעם פּויער מיט דער פּור. קוים איינגערעדט דעם פּויער, ער זאָל
זיי מיטנעמען. און איצט פאַרט מען.

„וואָס זיצסטו אַזוי פאַרוואַקנט, יאַנקו? — רופט זיך אָפּ
גיצע גאַלאַנאַן צום שווייגנדיקן פּסנתר. — נאָך אַ פאַר קילאַמעטער
און מירן זיין אין סטעפאַנעשט. דאָרטן וועלן מיר מאַכן אַ כּוסה
ביים זשידאַן לופּו. ער האָט ס'אַמתע גלעזל וויין. פון סטעפאַנעשט
האַבן מיר נאָך צום פּריצם גוט אַ קלייניקייט. היינט ביינאַכט וועלן
מיר אַ שפּיל־טון פאַר די פּריצים, אַז זיי זאָלן אונז האַבן צו
געדענקען!“

יעקב פּסנתר, דער צימבלער, שווייגט. גלייך נישט צו אים
וואַלט מען עס גערעדט. דאָס וואָרט „זשידאַן“, וואָס דער ציגינ-

נער גיצע גאלאנאן האָט נאָר וואָס געלאָזט פאַלן, האָט אים געטון אַ שטאָך אין האַרצן. אָט דאָס דאָזיקע באַלידניקע וואָרט הערט ער שוין נישט דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן. ער האָט עס שוין געהערט ביי אָפגעשטאַנענע ציגיינער, ביי פּראָסטע פּויערים און ביי געבילדעטע פּריצים. און תמיד טוט אים דאָס דאָזיקע וואָרט וויי.

ער געדענקט אַ סצענע אין אַ מאָלאָדוואַניש דאָרף. ער, יאַנקל צימבלער מיט זיין קאַפּעליע, זענען געזעסן אין דעם דאָרפישן שענק. אַ וואָלאַך מיט קליינע שוואַרצע וואָנסעלעך, איינער פונם פּריצישן הויף, איז געזעסן ביים טיש שוין פעסט אונטערן גלעזל. ער האָט זיך רק געטשעפעט צום יידישן שענקער :

„ווי איז דיין טאַכטער, בערקאָ? פאַרוואָס באַהאַלטסטו די טאַכטער, זשידאַן פאַרשווער? שוין זאָלסטו זי פּרענגען! הערסט, וואָס מען רעדט צו דיר?“

דער שענקער האָט, ווייזט אויס, געוואָסט מיט יועמען ער האָט צו טון. ער האָט זיך געמאַכט נישט הערנדיק, געשווינגן, ווי אַ פּיש. גלייך נישט צו אים רעדט מען.

די קליינע שוואַרצע וואָנסעלעך זענען אַריין אין גרימצאָרן : „דו שווייגסט, דו סטרעין, וואַנאַבונד, דו זשידאַן, דו... דו פּרעמדער וואַנאַבונד... מען דאַרף אייך אַלע פאַרטרייבן, אַז ס'זאָל נישט בלייבן קיין זכר פון אייך“...

וואָס ווייטער איז געוואָרן געדענקט ער נישט און וויל נישט געדענקען. נאָר די ווערטער „זשידאַן“, און דער עיקר „פּרעמדע וואַנאַבונד“, וואָס מען שלידערט ביי יעדער געלעגנהייט דעם רומענישן ייד אין פנים אַריין, האָבן אים, יעקב פּסנתר, דעם וואַנאַבונדניקן יידישן ציגיינער, געגעבן צו טראַכטן.

זענען טאַקע יידן „פּרעמדע וואַנאַבונדן“ אויף דער רומעני-שער ערד? זענען זיי ערשט געקומען, ווי מען וואַרפט זיי פאַר, נישט פאַרבעטענע, נישט גערופענע? המ... מען דאַרף אַ טראַכט טון, אַ זוך טון... אפּשר זאָגן זיי אַ ליגן? אפּשר ווייסן זיי נישט אָדער מאַכן זיך נישט וויסנדיק. איז דאַרף מען זיי באַווייזן.

און ער האָט אָנגעהויבן זוכן, נישטערן. ווי אַ שטאַט, ווי אַ

שטעטל, איבעראל, ווו זיין ציגיינער-קאפעליע האָט געמאָגט און גענעכטיקט, האָט ער געזוכט. אויפגעגראָבן מיט די אייגענע הענט אַלטע מצבות אויף אַלטע ביח-עולםס. זיך אַרויסגענומען די אויגן ביים איבערלייענען אַלטע, האַלב-פאַרמעקטע אויפשריפטן. און תאַמעלעך, פאַמעלעך, האָט ער אָנגעהויבן צו דערגיין דעם אמת. פון אַלטע דאָקומענטן איז ער דערגאַנגען, אז יידן זענען שוין געווען איינגעזעסענע דאָ נאָך אין די צייטן פון די רוימער. פון זינט דעם חורבן בית ראשון וווינען יידן דאָ אויף דער ערד, אין כאַטש אזוי, האַלט מען זיי אין איין פאַרוואַרפן. אז זיי זענען „פרעמדע וואַנאַבונדן“.

איצט שרייבט ער אַ ספר אויף פראַסט יידיש. צווישן איין פריצישן פאַל און דעם צווייטן, צווישן איין פויערישער חתונה און דער צווייטער. ווייט פון דער היים, ווו זיין פלוניתמע זלאַטע זיצט אַ גאַנצן טאָג אויף דער גאַס און פאַרקויפט קלייניקייטן -- בענדלעך, נאָדלען, פאַדים -- שרייבט ער זיין „קראַניקאַ דאַטשיאַ“. אין דער צייט, ווען זיינע חברים פון דער קאָפעליע שלאָפן, אָדער שיכורן ערגעז אין אַ שענק, שרייבט ער, דער ראש פון דער וואַנדערנדיקער ציגיינער-קאָפעליע, די געשיכטע פון די יידן אין רומעניע. ס'איז אים אַלץ איינס, צי אין אַ טומלדיקן שענק, צי אין אַ נאָך מער טומלדיקער אכסניה, תמיד האַלט ער עפעס אין די הענט -- אָדער די צימבל-שטעקעלעך, אָדער די פען.

שווער שלעפט זיך די פויערישע פור. דער דריבנער רעגן נר-דיעט נאָך אַלץ און נודיעט. דאָס שטעטל סטעפאַנעשט איז נאָך ווייט. דער „זשידאָן“ לופּו מיטן אמתן פעסל וויין איז נאָך ווייט. דער צימבלער יאַנקל פסנתר זיצט און שווייגט אַרײַן אין זיך. דער פויער מיט דער שוואַרצער קוטשמע וויאַקעט פויל צום פערדל, וואָס שלעפט מיט אַלע כוחות דעם שווערן וואָגן.

„העשטאָ, וויאַ! העשטאָ, וויאַ!“

„ס'נודיעט צום חלשן, -- וואָרטשעט דער ציגיינער געאַרגע שאַבאַלאַן -- אפשר וואָלסטו דערציילט אַ מעשה, נאיע? וועטו האָבן ליב אַ מעשה.“

יעקב פסנתר האַרכט אויף... וואָס האָט ער געזאָגט, אַט דעש

געאָרנע שאַבאַלאַן? „וועגן האָבן ליב אַ מעשה“. אמת? צי ניין?
ניין, ס'איז נישט אמת. וועגן האָבן גאָר ליב, אז מען פאַרשט זיי.
אַ סימן: אָט פאַרשט ער, יעקב פסנתר, די וועגן, וואָס האָבן מיט
הונדערטער יאָרן צוריק געפירט די יידן אין די וואַלאַכישע לענד
דער. די וועגן, אויף וועלכע יידן האָבן געהאַנדלט און געוואַנדלט,
געלעבט, געליטן און געשטאַרבן. די וועגן פון דער רומענישער
פּראָווינץ דאַטשיאַ. דעם היינטיקן רומעניע.

גיצע גאַלאַנאַן טוט אַ גלעט די שוואַרצע, געקרויזטע באָרד:
„דערצייל, נאָיע, צי נישט אַרויס די נשמה! זעסט דאָך, אז
דער הימל איז פאַרוואַלקנט און יאַנקל איז פאַרוואַלקנט. צווישן
אזוינע צוויי וואַלקנס, קאָן נאָך מיין פידל פאַרלירן דאָס לשון.“
„פון זינט יאַנקל האָט זיך אָנגעהויבן אָפצוגעבן מיט סברים,
איז ער געוואָרן אין גאַנצן אַן אַנדערער. נישט דאָס, וואָס געווען“—
זאָגט וואַסילע האַראָבאַזשיו מיט באַדויערן.

„געווען אַ היימישער, אַ גוטער-ברודער, אַן אונזעריקער, און
אָט מיט אַמאָל — אַ פרעמדער אין אונזער קאַפּעלע“.

יעקב פסנתרס באָרד ציטערט. קיינער ווייסט נישט, צי אונז
טערן באַריר פונם ווינט, אָדער צוליב אַן אַנדער סיבה. די אויגן
לאָזט ער נישט אַראָפּ פונם וועג, וואָס דרייט זיך, שלענגלט זיך.
ער זוכט משמעות אויך אויף דעם וועג שפורן פון יידן, וואָס
האָבן דאָ געלעבט, געהאַנדלט און געוואַנדלט, נאָך העט, העט, אין
די רוימישע צייטן.

פסנתר כאַפט זיך מיט אַמאָל אויף, ווי פון אַ חלום. דוכט
זיך, אז עמיצער פון דער חברה האָט ערשט געזאָגט דאָס וואָרט
„פרעמדער“. ער איז עמפּינדלעך אויף דעם דאָזיקן וואָרט:
„פרעמד... סטרעין... סטרעין... וואַגאַבונד“.

ער באַטראַכט זיין חברה, די צייגניערס, מיט וועלכע ער
וואַגלט שוין יאָרן איבער די שטעט און דערפער פון וואַלאַכיע.

„וואָס האָסטו געזאָגט, אַ „פרעמדער“?“

„איך האָב געזאָגט, אז דו ביסט לעצטנס געוואָרן, ווי אַ
פרעמדער צווישן אונז... נישט דער אַמאָליקער יאַנקל“ — חזרט
איבער איינער פון דער חברה.

פסנתר שמייכלט. דאָס גאָר... אַבי ער האָט געמיינט, אַז מען האָט אים געוואָלט דערמאָנען, אַז ער, דער ייד פסנתר, איז דאָ אַ פרעמדער אין דעם דאָזיקן לאַנד. זאָל נאָר עמיצער פרווון, און ער וועט אים באַווייזן מיט דאָקומענטן, אַז קיין שום רומענישער ייד איז דאָ נישט קיין פרעמדער, נאָר אַן אַלט איינגעזעסענער פון יענע צייטן נאָך, ווען די היינטיקע באַלעבאַטיים האָבן אַפילו נישט געהלומט צו זויגן ביי דער רוימישער וועלפּיכע.

פסנתר שמייכלט... ער פילט, אַז ער האָט זיך דאָס מאָל אומ-זיסט באַליידיקט. זיין קאפּעליע איז אים נישט אויסן געווען צו באַליידיקן. פאַרקערט, זיי האָבן פלוז בלוז באַרויערט, וואָס ער האָט זיך לעצטנס אָפּגעשיידט פון זיי. פאַרפאַלן, ער האָט געמוזט. איצט האָט ער דעם כתב יד פון זיין „קראַניקאַ דאַטשיאַ“. מען דאַרף אים אָפּדרוקן און דערנאָך נעמען זיך צום צווייטן טייל פון דעם מלך שטעפאַן, ביז צו סיניג קאַרל דעם ערשטן.

דער שמייכל אויף פסנתרס ליפּן האָט אַביסל אויפּגעהייטערט די חברה. ניצע נאַלאַגאַן רופּט־אויס אַ פּריילעכער:

„איין וואָלקן איז איצט אַוועק. נאָיע, דערצייל, פאַרטרייב מיט דיין מעשה דעם צווייטן וואָלקן, וואָס נודיעט אונז פון אין דער פרי אָן מיט זיין רעגנדרל.“

„אַ מעשה. וואָס פאַראַ מעשה? — פּרעגט נאָיע דער פּלייטן־שפּילער, און קראַצט זיך בעת מעשה אין זיין שוואַרצער טשופּרינע. „די מעשה פון די צוויי גנבים“, — רופּט זיך אָפּ איינער. „ניין. דערצייל בעסער די מעשה פון דעם קיסרס דריי טעכטער מיטן טייוול.“

„די מעשה מיטן געננבעטן אָקס — רופּט זיך אָפּ אַ דריי־טער — ס'איז אַ פּריילעכע מעשה. ביי אַזאַ מעשה שרומפט איין דער וועג.“

„און אפשר גאָר די מעשה וועגן דער בלוז פון גליק? דער־צייל די מעשה, נאָיע, און דו וועסט זען, ווי לופּום שענקל וועט אונז אַנטקעגנאָמען איינס־צוויי.“

נאָיע דער פּלייטן־שפּילער שמייכלט כּיטרע. תּמיד איז ער

זיך אזוי נוהג. קודם פרענט ער, וואָס מען וויל, און דערנאָך דער ציילט ער, וואָס ער וויל. א טבע אזא, און גיי טו אים עפעס. נאיע ווארפט נאָך א בליק אויף יאָנקל דעם צימבלער. פרענט אים מיט די אויגן, וואָס פאר א מעשה ער וואָלט געווען א בעלן צו הערן. נאָר אז ער זעט, ווי פסנתר שווייגט, גלייך נישט אים מיינט מען, הויבט ער אָן :

„דאָס מאָל וועל איך איך דערציילן, ווי אזוי ס'איז באשאפן געוואָרן די פירל.“

חברה ציגייער אויפן פויערשן וואָגן טוליען זיך צו נענטער איינער צום צווייטן, הערן זיך צו צו דער אויסטערלישער מעשה פון דעם בחור, וואָס האָט פארלוירן טאטע־מאמע און זיך געלאָזט אָן א גראָשן געלט איבער דער וועלט. ווי אזוי דער אָרעמער צי גייער-בחור איז געווייר געוואָרן וועגן דער בת־מלכה, וואָס וויל נאָר מיט דעם חתונה האָבן, וועלכער וועט איר ברענגען אזוינס, וואָס איז נאָך ביז דענצמאָל אויף דער וועלט נישט געווען. ווער ס'וועט זיך שדכענען און נישט ברענגען דאָס אויסטערלישע, דעם וועט מען אָפהאקן דעם קאָפּ. דער אָרעמער בחור שטעלט זיך פארן מלך. ער איז א בעלן חתונה צו האָבן מיט דער בת מלכה. אדרבא, זאָל אים דער מלך ראַטן, וואָס ער האָט צו טון.

פאר דער דאָזיקער חוצפה הייסט אים דער מלך אריינוואַרפן אין תפיסה. דאָרט זאָל ער ליגן, ביז ער וועט אויסגיין.

קוים האָט מען פארשלאָסן די תפיסה־טיר, באווייזט זיך פארן אָרעמען בחור מאַטייא, די קעניגין פון די פעען. זי דערלאַנגט אים א קעסטעלע פון האַלץ און א שטעקעלע.

„איצט רייס מיר אויס די האָר פון מיין קאָפּ, צי אויס די האָר אויפן קעסטעלע און איבערן שטעקעלע.“

דער בחור האָט געטון, ווי די מאַטייא האָט געהייסן. ווי נאָר ער איז פארטיק געוואָרן, האָט זי געהייסן א פיר־טון מיטן שטעקעלע איבערן קעסטעלע.

„דאָס קעסטעלע דארף ווערן א פירל, האָט זי געזאָגט, און די פירל וועט טרויעריק מאַכן און פריילעך מאַכן די מענטשן, ווען דו וועסט וועלן.“

די מאטייא האָט גענומען דאָס קעסטעלע און אַרײַנגעלאַכט אין אים, דערנאָך האָט זי אַרײַנגעוויינט און די טרערן זענען אַרײַנגעפאַלן אין קעסטעלע.

האָט די מאטייא געזאָגט :

„איצט פירל מיטן שטעקעלע איבערן קעסטעלע.“ — און דער בחור האָט אזוי געטון, און פון דעם קעסטעלע האָבן גענומען שטראָך-מען לידער, וואָס האָבן אַט פריילעך געמאַכט און אַט טרויעריק געמאַכט יעדן, וואָס האָט זיי געהערט. נאָיע, דער פֿלײטן-שפּילער, דערציילט און די אנדערע האָרכן. גיצע נאַלאַגאַן שלעפט אַרויס דעם פירל און טוט אַ קוש די סטרו-נעם.

יעקב פסנתר האָט זיך צוגעהערט צו דער מעשה מיט פאַר-מאַכטע אויגן. אַ שיינע מעשה, מען קאָן נישט זאָגן. אַ סך שיינע מעשיות האָט ער זיך שוין אָנגעהערט צווישן די ציגיינער אין משך פון די יאָרן, וואָס ער לעבט צווישן זיי. אָבער דאָס, וואָס ער האָט נאָר וואָס געהערט, איז אַ מעשה, און דער כתב־יד, וואָס ליגט ביי אים אין קעסטל איז געשיכטע. די געשיכטע פון די יידן אין רומעניע, וואָס ער האָט זי אויסגעגראָבן פון דער ערד און אָנגעשריבן מיט די אייגענע הענט.

דאָס פערל שלעפט דעם וואָגן באַרג אַרויף. דער פויער גייט צו-פּוּם ביי דער זייט און טרייבט אונטער.

פונם שפיץ באַרג זעט מען שוין אַן דאָס שטעטעלע סמעפּאַ-נעשט, וואָס ליגט אונטן אין טאַל. מען זעט אפילו אַן דאָס גוט פון די סטורדזאַ, וווּ מען דאַרף היינט ביינאַכט שפּילן אויף דער פּריצישער פּאַרוויילונג.

און דאָרט, דאָס געלע הויז, דאָס איז לופּים קרעטשמע.

וועלדן זארגזשער

דער מעטראפאליע-וויגער האָט געשלאָגן איינס. די אַלמע
בכבודיקע הויפט-שטאָט פון דער מאָלדאווע שלאָפּט. געציילטע,
טריבע לאַמטערנס באַלויכטן די ליידיקע גאַסן. די פולע לבנה, וואָס
הענגט איצט אין דער סאַמע מיט הימל, אַ זומערדיק-גרויסע, מאַכט
צורנישט דעם טריבן שיין פון די גאַס-לאַמטערנס.

פון צייט-צור-צייט פויפט אַ נאַכט-וועכטער, וועקט אויף אַ
צווייטן, וואָס איז אַנדרימלט געוואָרן אין אַ טויער, דער צווייטער
ענטפערט אים אָפּ מיט אַ לאַנגגעצויגענעם פיה און ווערט וויי-
טער אַנטשלאָפּן אין ווינקל טויער.

די אַלמע בכבודיקע שטאָט יאָס שלאָפּט. נאָר אין די קרעטש-
מעס, וואָס זענען צעוואָרפן איבער דער שטאָט, לייכט זיך. אַ
שפעטער פאַרבייגייער הערט דאָ און דאָרט דאָס כלִיפּען פון אַ
ציגינערישער פידל, דאָס שיכורע קול פון אַ פּאַלקס-זינגער אין די
טענער פון אַן אַלטן ציימבל.

ביי שמעון מאַרק אין גערטנדל איז איצט פריילעך בייז גאָר.
ביי די צעוואָרפענע טישלעך זיצן יידן בעלי־מלאכות, יידן פּראָס-
טאַקעס, זיצן און הערן זיך צו צו די לידער, וואָס עס זינגט דער
הויכער, בלאַגדער זינגער. ער שטייט ביי אַ טישל אין דער סאַמע
מיט פונם קליינעם גערטנדל און זינגט:

קום נאָר אַהער, דו פילאָזאָף,
מיט דיין קעזישן מוחל,
קום נאָר אַהער צוב רבינס טיש
און לערן דיך ביי אים שכל.

דער עולם-כאַפּט-אונטער דעם רעפּרין. בגילופינדיקע קולות,
אַלע מיטאַמאָל, ווי אויף קאַמענדע:

טשירי בים באָם באָם,
טשירי בים באָם באָם,
טשירי בים באָם, באָם באָם, טאטע.

דער הויכער בלאַנדער זינגער איז אָנגעטון אין אַן אַלטן
פּראָק, פאַר אים אויפן טיש ליגט דער צילינדער, ער וואָרטאַפּ
געדולדיק ביז דער כאָר וועט ענדיקן דעם רעפּרײן. דעריאָך זינגט
ער ווייטער:

אַ דאַמף־מאַשין האָסטו אויסגעקלערט
און נעמסט דערמיט זיך איבער,
דער רבי שפּרייט דאָס טיכל אויס
און שפּאַנט דעם ים אַריבער.

דאָס קול פונם זינגער איז היפש שיכורלעך, אָבער אָנגענעם.
דער עולם האָט הנאה פון דעם ליד און כאַטש אַלע קענען שוין
דאָס ליד אייראָ אויסנווייניק, זיצן זיי און הערן זיך צו פאַרגאַפּט.
גלייך זיי וואָלטן עס געהערט צום ערשטן מאָל.

פאַרענדיקט דאָס ליד, טוט דער זינגער אַ זופּ פונם גלאַז מיט
וויין, ווישט זיך אָפּ מיטן טיכעלע דאָס מויל. ער האָט שוין היינט
געזונגען אַ סך לידער, וואָס חוּזקן־אָפּ פון די רביים מיט זייערע
כניאַקעס, די חסידים. נאָך יעדן ליד האָט מען אים פונם עולם
געהייסן שטעלן אַ פּערטל וויין. דאָס וויפּלטע פּערטל ער טרינקט
איצט, געדענקט ער שוין אַליין נישט. ער פילט, ווי אין מוח נעפּלט
אים. נאָר ס'שאַדט נישט. ער קאָן די מלאכה פון טרינקען אַ
גלעזל וויין.

איינער פונם עולם, דער סטאַליער סרול באַמבע, גיט אַ וונק
גוט־ברודעריש צום זינגער:
„אַ-נו, וועלוו, טו אַ זינג פונם רבין, וואָס איז געפאַרן
אויפן ים!“

דער שניידער יאָסל פּאַקשיאַנער איז נישט מסכים. וואָס עפעס
אין מיצקע דרינען דאָס ליד פונם רבין, וואָס איז געפאַרן אויפן
ים, אפשר וואָלט גאָר געווען אַ יושר צו זינגען דאָס ליד פונם
מצבה־שלעגער?

„א-נו, וועלוול, ס'ליד פונם מצבה-שלענער!“
וועלוול זבארזשער שמויכלט. ער פילט זיך גוט צווישן אָט
דעם פראַסטן עולם. ער האָט זיי ליב און זיי האָבן אים ליב. ער
פילט זיך גוט, ווען ער הערט דעם גוט-ברודערישן „דו“. ס'איז
א גרויסע מדרגה, ווען דאָס פאַלק זאָגט צום פאַלקס-דיכטער „דו“.
די ווינער משכילים האָבן דאָס נישט פאַרשטאַנען. זיי האָבן נישט
פאַרשטאַנען, ווי אזוי ער, וועלוול זבארזשער, דער באַרימטער
משכיל און דיכטער, חברט זיך דאָס מיטן המון, זיצט און טרינקט
מיט זיי אינאיינעם. די ווינער משכילים האָבן פאַר אים אויסגע-
פועלט אַ סטיפענדיע מיטן באַדינג, אז ער זאָל אויפהערן צו זיך
גען אין די שענקען, אז ער זאָל זיך אויפהערן חבון מיט די פראַס-
טאַקעס. ער, וועלוול זבארזשער, האָט זיי צוגעזאָגט, אָבער קיין
וואָרט האָט ער נישט געהאַלטן. ס'האָט אים געצויגן צו „עמד“ —
און מען האָט ביי אים דערפאַר צוגענומען די סטיפענדיע. אין
וויין האָט ער אָפגעהונגערט אַ שטיקל צייט און סוף כל סוף זיך
אומגעקערט צוריק קיין רומעניע, צו די פראַסטע, פשוטע און האַר-
ציקע יידן.

ער טוט נאָכאַמאָל אַ זופ פונם גלאָז. דער וויין איז גוט. נאָך
אַ זופ און ער זינגט פאַר דעם עולם דאָס נייע ליד זיינס וועגן
גאָטס באַנקראַט. אַ קלייניקייט עפעס מיט אונזערע יידן? קוים
טוט עפעס איינער אַ מצווה־לע, מאָנט ער ביים רבונז של עולם
נישט מער און נישט ווינציקער, ווי דריי הונדערט מיט צען וועלטן.
דער חזן און דער מוהל, דער חסיד און דער רבי, דער בעלפער
און דער מגיד. אלע, אלע קומען זיי צו לויפן מיט דעם רעכענונג
און ער, דער אלטער רבונז של עולם, וואָס האָט אין זיין רשות
נאָר איינמאָל דריי הונדערט מיט צען וועלטן, האָט קיין אַנדער
ברויה נישט. ער גייט באַנקראַט.

דער עולם לאַכט, קאַטשעט זיך פאַר געלעכטער. אָט אַ ממזר,
אָט דער וועלוול. ווי ער האָט דאָס אָפגעמאָלן אָט די אלע גאָטס
סטראַפטשעס, אַרומגעפונדן אַ יעדן איינעם פון זיי אַ חוזק-גלע-
קעלע אַרום האַלז. אָט אַ ממזר. נישט אומזיסט האָבן אים די פרו-
מאַקעס אזוי פיינט. זיי וואָלטן אים דערטרונקען אין אַ לעפל וואַ-
סער.

דער עולם איז אויפגערוימט, פריילעך. מען טרינקט לחיים און דער באלעבאָס פונם געוומנדל, א געפאָקט יידל מיט אַ רויטן קארק, דערלאַנגט וועלווען א פערטעלע וויין. דאָס איז ער אים מכבד פון זיין זייט.

וועלוול זבאָרושער זעצט זיך אַוועק, רוט זיך אָפּ. ער זופט פאַמעלעך און מיט הנאה דעם „רויטן“ און געפינט, אַז דער „רויטער“ איז דער סאַמע בעסטער. ס'איז אים נאָר אַ שאַד, וואָס ער האָט ביי אַיזט געטרונקען דעם אַנדערן. „דער שכל קומט נאָך די יאָרן“ — מורמלט ער. מאָרגן וועט ער שוין טרינקען נאָר פון דעם „רויטן“.

דער מעטראָפאָליע-זייגער קלינגט איינס... צוויי... האַלב דריי אַזייגער. מאָרגן איז אַ טאָג פון אַרבעט. צייט אַהיים צו גיין. דער באלעבאָס שמעון מאַרק באַרעכנט, וואָס אים קומט. און בנילוֹפּינ־דיס לאָזט זיך דער עולם אַהיים, כדי מאָרגן אין דער פרי זאָל יע דער זיך קאַנען שטעלן ביי זיין וואַרשטאַט.

וועלוול זבאָרושער טוט אָן דעם צילינדער. ציטאַרויף די הענטשקעס אויף זיינע הענט און לאָזט זיך אויך גיין אַהיים.

פונם אויבער-מאַרק ביז צום שול-הויף, וווּ ער וווינט, איז אַ שטיקל מהלך. די גאַסן זענען שאַ, שטיב, אויסגעשטאַרבן. וועלוול גייט מיט וואַקלענדיקע טריט. פאַר אים וואַקלט זיך זיין שאָטן. מאָדנע, דער שאָטן טראָגט אויך אַ צילינדער אויפן קאַפּ, גייט אָנ־געטון אַ פראַק, ווי ער און וואַקלט זיך אַהין און אַהער, מעשה וואַגאַנט.

ס'נאָסט זיך אים זייער צו פאַרפירן אַ שמועס מיטן שאָטן, אים פּרעגן: היתכן? וואָס איז מיט אים דער מער, וואָס איז אויף אים די „גדולה“? נאָר ער פּרעגט נישט גאָרנישט. די „שטומע לעלע“ וועט דען ענטפערן? זאָל ער מאַלפּעווען געזונטערהיים.

וועלוול זבאָרושער בלייבט שטין. דער וועג ציט זיך און ציט זיך און ס'נעמט גאָרנישט קיין סוף. די פּיס זענען אים שווער. קוים, קוים, וואָס ער שלעפט זיי. ער שפאַרט זיך אָן אין אַ גאַס־לאַמטערן, רוט זיך אָפּ.

די לבנה, וואָס האָט אים באַגלייט דעם גאַנצן וועג, בלייבט

אויך שטיין. וועלוול קוסט צו איר ארויף און סע-דוכט זיך אים,
אז ער פארשטייט, וואָס זי וויל.

די לבנה איז אויך היינט
זייער גוט פארלעקט,
ערשט האָט זי געשיינט,
פלוצים איז זי פארדעקט.
טרינקען וויל זי גאָר אָן אַ שיעור
און האָט נישט קיין מזומנים,
שעמט זי זיך נעפעך צינד פאר מיר
און פארדעקט זיך גאָר דאָס פנים.

„אַ גאָטס רחמנות אויף איר“ — מורמלט דער שיכורער וואָ-
גאנט. מען דאַרף עפעס אויסקלערן, געפינען אַן עצה. זי, די לבנה,
קאָן דאָך אויסגיין פאר דורשט, חלילה. וואָס וועלן טון די פאָר-
עטן אָן דער דאָזיקער יפהפיה? אַ שיינ פנים וועלן זיי האָבן, אזא
יאָר אויף-מינע שונאים.

ער לייגט צו דעם פינגער צום שטערן, קלערט און קלערט.
און מיטאַמאָל שיינט-אויף זיין פנים. ער האָט אַן עצה.
און וועלוול זבאָרושער הויבט-אויף דעם קאָפּ צום הימל און
זינגט צו דער לבנה, וואָס האָט זיך גראָד באַהאַלטן הינטער אַ
וואַלקנרל:

לבנה, קום ארויס,
אהער — ביי מיין לעבן —
די וועלט לאָזט זיך גאָר נישט אויס,
איך וועל דיר אַן עצה געבן.
איך האָב פאר דיר אַ גוטן פלאַן,
זאָלסט מיך גאָר צו הערן,
קום געשווינד אין שענק אַרײַן
און פארזעץ אַ צוויי, דריי שטערן.

ער דערפילט מיטאַמאָל אַ ציטער. דער מאָרגנווינט איז קאַלט
און שאַרף. ס'טאָגט שוין, הייסט עס, ער איז מיטאַמאָל אינגאַנצן

ניכטער. די שיכרות איז אוועק אינאיינעם מיטן שאַטן, וואָס האָט אים נאַכגעמאלפֿעוועט דעם גאַנצן וועג.

ער לאָזט זיך גיין אַהיים. אָט איז דער שול־הויף. די מאָרגן־בלויקייט ציטערט איבער אים, ווי אַ תּפֿילה. וועלוול לאָזט זיך גיין באַרג־אַראָפּ. רעכטס איז דאָס קלעזמער־געסל. אָט איז דאָס הויז מיטן היל־צערנעם גאַנעם. דאָ וווינט ער, ביי דער אלמנה זלאַטע באַסאָן, פֿאַר צען פֿראַנק אַ הודש.

ער גייט אַרויף. די היל־צערנע טרעפּ קרעכצן אונטער זיינע טריט. אַזאַ טבע האָבן זיי שוין, די דאָזיקע טרעפּ. ס'פֿאַרדריסט אים, ער וואָלט זייער נישט געוואָלט אויפוועקן די פֿאַרהאַרעוועטע אלמנה מיט אירע קינדער.

פֿאַמעלעך עפנט ער די טיר פֿון זיין צימער. ער האָט קיין נעם נישט אויפגעוועקט, גוט אַזוי. ער איז צופֿרידן. זאָל זי שלאָפֿן, די אַרעמקייט, און זאָלן זיך איר חלומען גוטע חלומות.

דאָס קליינע צימערל איז פֿול מיט בלויקייט. אין ווינקל שטייט דאָס בעט, אינדערמיט דער טיש, פֿאַרוואָרפֿן מיט צייטונגען און מיט בריוו.

אָט ליגט אַ בריוו פֿון זיין פֿריינט, דעם משכֿיל ראובן אשר ברוידעס. ער האָט זיך מיט אים צעשיידט אין גאַלאַץ. מען דאַרף אים ענטפֿערן אויפֿן בריוו — טראַכט וועלוול און ס'פֿאַרדריסט אים אויף זיך אַליין, פֿאַרוואָס ער האָט עס נאָך בוי איצט נישט געטון

ער נעמט אַרויס אַ בויגעלע פֿאַפֿיר, טונקט־אויך די פען אין טינטער. איצט וועט ער אָנשרייבן דעם ענטפֿער צו זיין פֿריינט, דעם העברעאישן שריפט־שטעלער ראובן אשר ברוידעס, מיט וועלכן ער האָט יאָרנלאַנג צוזאַמען אַרומגעוואָגלט איבער די שטעט און שטעטלעך פֿון רומעניע.

ער שרייבט. ס'איז שוין גענוג ליכטיק און ער פֿאַרשפֿאַרט אָנצוצינדן דעם נאַפֿט־לאַמפּ. נאָר מאָדנע, אָנשטאַט אַ בריוו צו זיין פֿריינט, שרייבט ער נאָר עפעס אַנדערש און צו עמעצן אַנדערש.

„טייערע מלכהלע!

„מיך ווונדערט עס זעהער דאָס דו מיר נישט שרייבסט. יעדן טאָג האָפע איך דאָס דער פּאָטשטיליאַן ווירד מיר ברענגען איין בריוו פּאָן דיר. און דו קענסט דיר פּאַרשטעלן ווי ענטוישט איך בין, ווען ער קאָמט נישט. אָדער ער ברענגט מיר איין שרייבן פּאָן עמעץ אַנדערש, נאָר נישט פּאָן דיר.

„דו קאָנסט דיר פּאַרשטעלן, וואָס איך ליידע, זינט דו ביזט אוועקגעפּאַרן נאָך סטאַמבול, ווי אָפט איך בין מקנא דעם קלענסטן פּויגל, וואָס פּליט פּאַרפּיי מיין פענסטער. ער האָט פּליגל און קען דיך דערגרייכן און איך מוז בלייבן דאָ און וואַרטן אויף דינסט איין בריוו אונד איך ווייס נישט וואָס איבערצוקלערן“...

שרייבנדיק דעם בריוו, זעט וועלכע זבאַרזשער די קליינע, חנעוודיקע נייטאַרין מלכהלע, מיט וועלכער ער האָט זיך באַקענט אין בוקאַרעשט. זיי האָבן זיך ליב באַקומען. נאָר דער גורל האָט געוואַלט אזוי, אז זיי האָבן זיך געמוזט צעשיידן. מלכהלע איז אוועקגעפּאַרן קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל און אים איבערגעלאָזט מיט דער גרויסער בענקשאַפט צו איר. אַ בענקשאַפט, וואָס וועט אים שוין נישט אָפּטרעטן ביז צו זיין טויט.

„דרום, ליבע מלכהלע, — שרייבט ער ווייטער — ווי באַלד דו ווירסט באַקומען דעם בריוו, שרייבע מיר זאָפּאַרט. דען יעדער בריוו, וואָס איך ערהאַלטע פּון דיר, איז פאַר מיר איין שטיקל טרייסט אין אונזער צעשיידונג...“

אַנגעשריבן דעם בריוו, באַמערקט ערשט וועלכע זבאַרזשער, אז אַנשטאַט צו זיין פּריינט ברוידעס, האָט ער געשריבן צו זיין געליבטער מלכהלע דער שיינער.

ער פּאַרקלעפט דעם בריוו, נאָך היינט וועט ער אים אוועק שיקן. זאָל מען נאָר עפענען די „רעזשי“, ער זאָל קאָנען קויפּן אַ פּאַסט־מאַרקע.

דעם בריוו צו ראובן אשר ברוידעס וועט ער שרייבן שפע־טער. דער בראַדיאַנע וועט נאָך וואַרטן אַביסל, נישטקשה.

וועלכע זבאַרזשער עפנט דאָס פענסטער, אַטעמט אין זיך אַריין דעם פּרישן מאַרגנווינט אינאיינעם מיטן טשירקען פּון די פּויגל אויף די אַרעמע דעכער פּונם קלעזמער־געסל אין יאָס.

שטייענדיק ביים אָפענעם פענסטער, דערפילט ער מיטאַמאָל
א מאָדנע טרויעריקייט. נאָך קיינמאָל ביז איצט האָט ער נישט
דערשפירט זיין עלנט אין אזא בולטער פאָרם. ווייט פון זיין היימ-
לאַנד גאַליציע, ווייט פון זיין געליבטן ברודער מאיר און צען
מאָל ווייט פון זיין געליבטער מלכהלע דער שיינער. די עלנטקייט
פון זיין אָרעם שטיבל, געדונגען ביי דער אָרעמער אלמנה פאר
חודשגעלט. א וואַגלער אָן רו און אָפרו איבער שטעט און שטעט
לעך, איבער טשאַינעס און שענקען, צעטרענצלט ער זיין לעבן און
זיין ליד.

און זבאָרוזשער פילט, ווי טיף אין אים שטייט-אויף א בענק-
שאפט נאָך רו. די בענקשאפט ווערט פאמעלעך, פאמעלעך — ליד.
און אָט שטאַמלט ער ארויס אין דעם פרעמדן פרימאָרגן אריין
דעם ערשטן סטראָף:

זאָג מיר, איך בעט דיך, דו ווינט,
דו שוועבסט דאָך אויף דער גאַנצער וועלט,
ווייסטו נישט, ווו דער עלנטער זיך געפינט,
צו רוען א געצעלט?
ווו רציחות האָבן אויפגעהערט,
מען האָט קיינמאָל נישט געקלאָגט,
ווו קיין אויג האָט נישט געטרערט,
דער גערעכטער ווערט נישט געפלאָגט?
דער ווינט שווייגט און בלייבט שטיל שטיין,
זיפצט און ענטפערט: ניין, ניין!

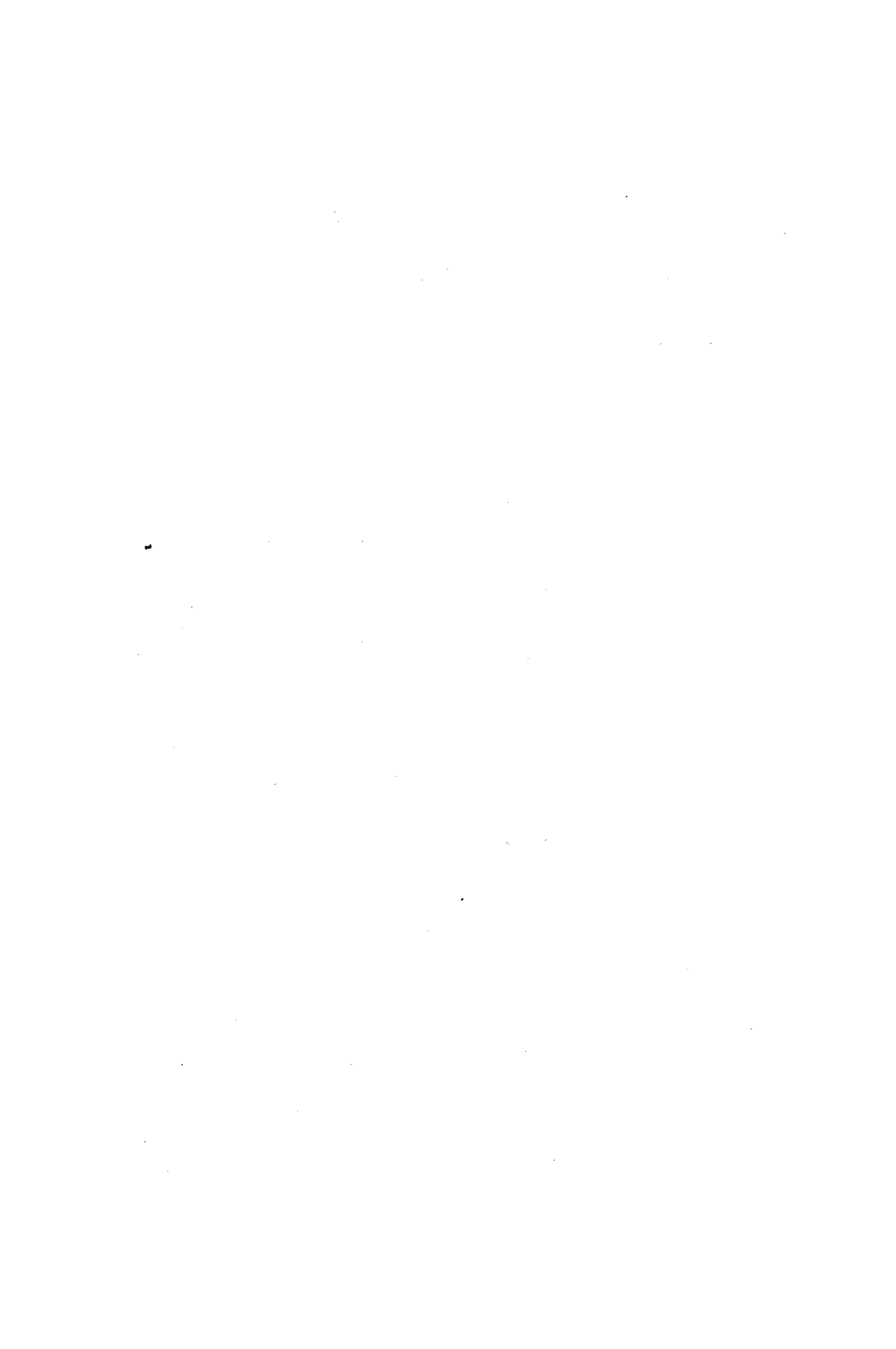
דער עלנטער ווענדט זיך צום ים, צו דער לבנה. דער ים
שטראָמט אין דער ווייט, די לבנה וואַנדערט-אויס א וועלט —
אפשר ווייטן זיי דאָס זיכערע אָרט, דאָס רואיקע ווינקל פארן
עלנטן? נאָר דער ים שטורעמט און ענטפערט: „ניין!“ די לבנה
„זעט מען פאלד אין א וואַלקן פאָרגיין, זיפצן און זאָגן: ניין,
ניין.“

דער עלנטער טרעט אָבער נישט אָפ. ער ווענדט זיך צו דער
אייגענער נשמה מיט דער זעלבער פראַגע:

זאג'זשע דו מיר, מיין זעעלע, פאָרט,
ליבע און האַפנונג דערנעבן,
ווי די זון גייט אויף יעדן אָרט,
ווי געפינט מען אַ רואיך לעבן?
ווי קיין שלעכטס איז נישט דערביי,
מ'לעבט נאָר אין פריידן,
פון זינד און זאָרגן איז מען פריי,
פון צרות און פון ליידן?
זיי גיבן אַלע איין אַנטוואָרט:
רואיך לעבט מען אין הימל דאָרט.

זבאָרושער פילט, ווי דאָס ליד ווערט ביי אים צייטיק אינ-
איינעם מיטן ניגון. איצט, פונקט ווי תמיד, קומען זיינע לידער
צו אים אינאיינעם מיט זייערע מעלאָדיעס.
ער גייט אַ וואַקלענדיקער צו צום טיש, טונקט איין די פענע
אין מינטער און שרייבט מיט אַ פיבערנדיקער האַנט אויף דאָס
ליד. זיינע ליפן ברומען דעם ניגון.
די פענע פאַלמ-אָרויס פון זיין האַנט, ער איז מיד, ער בויגט
אראָפּ דעם קאָפּ צום טיש און ווערט אַנדרימלט.
די זון און די באַלעבאָסטע טרעפן אים אזוי שלאָפן. די זון
פאַרבלייבט אין צימער און די באַלעבאָסטע גייט אַרויס אויף די
שפיץ פינגער...

אברהם גאלדספאך

אברהם גאלדפארן האָט נאָכאָמאָל איבערגעלייענט די לעצ-
טע סצענע פון זיין נייער אָפּערעטע, אַ שמייכל־געמון און צוגע-
מאַכט דאָס העפט. פאַר אים אויפן טיש איז געשטאַנען אַ גרוי-
טער סלוי איינגעמאַכטס. ער האָט אָנגענומען אַ פּולן עס־לעפל מיט
דער קלעפיקער זיסקייט, אַראָפּגעשלונגען און אַ זאָרגעטון: „ס'איז
טובּ". אַ זייטיקער מענטש וואָלט זיך בשום־אופן נישט אָנגע-
שטויסן, וואָס ער האָט געמיינט מיט דעם „ס'איז טובּ" — צי די
נייע אָפּערעטע, צי דאָס איינגעמאַכטס.

שוין אַ היפש שטיקל צייט איז אוועק פון זינט גאלדפארן גע-
פינט זיך אין יאָס, דער אַלטער, שיינער קרוין־שטאַט פון מאָל-
דאווע. אַראָפּגעבראַכט האָט אים אַהער־צו דער געוועזענער שמש
פון ניישאַצס טעמפל, דער משכיל יצחק ליבער. געקומען איז ער
אַהער אין די אינטערעסן פון זיין צייטונג „דאָס איזראַעליטישע
פּאָלקסבלאַט", וואָס ער האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אין טשער-
נאָוויץ. און דאָ טאַקע, ביי יצחק ליבערסקו אין שטוב, איז געבוירן
געוואָרן דער געדאַנק אוועקצושטעלן אַ יידיש טעאַטער אויפן
שטייגער, ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער.

גאלדפארן האָט פאַרטראַכט אַ קוק־געטון דורכן פענסטער.
מיט אים איז איינגטלעך געשען דאָס, וואָס ס'איז געשען מיט
שארל המלך. שארל המלך האָט זיך געלאָזט אין וועג אַריין זוכן
דעם טאַטנס אייזלען און האָט געפונען אַ קעניגרייך. און ער, גאלד-
פארן, אַ באַרימטער משכיל, האָט ווי דער שטייגער פון אַלע אַנ-
דערע משכילים, זיך געלאָזט אין וועג אַריין זוכן די „חסידישע
אייזלען", כּדי מיט זיי צו לערנען בלָס און האָט אויך געפונען אַ
קעניגרייך — דאָס יידישע טעאַטער.
ער געדענקט, אַזוי ווי היינט, יענעם אויפֿדערנאַכט ביי יצחק

ליברעסקו אין שטוב. ליברעסקוס פרוי האָט אַ זאָג געטון: „אפשר, הער גאָלדפאָדן, וואָלט געווען אַ פּלאַן, איר זאָלט מאַכן דאָ אַ טעאָמער? די בראָדער זינגער מאַכן גאָלדענע געשעפטן, זינגענ-דיק אייערע לידער. אַ יידיש טעאָמער וואָלט געווען ממש אַ שמאַלץ-גרוב“.

די פּאָר ווערטער, וואָס די פרוי פון זיין פאָרערער האָט אַ זאָג-געטון, האָבן גאָלדפאָדענען ממש צעטרייסלט. אַ טעאָמער! אַ יידיש טעאָמער! ער געדענקט, מיט יאָרן צוריק אין דער זשיטאָ-מירער ראַבינער-שול. מען האָט אויפגעפירט שלמה עטינגערס דראַמע „סערקעלע“. ער, גאָלדפאָדן, אַ תּלמיד פון דער ראַבינער-שול, האָט געשפּילט די הויפט-ראָל, די אשת-חַייל סערקעלע, און אַלע האָבן געלעקט די פינגער. דאָס וואָרט „טעאָמער“, וואָס ליב-רעסקוס פרוי האָט אַ זאָג-געטון, האָט אים ממש אָנגעצונדן, ער האָט מיטאַמאָל דערפּילט זיין שליחות.

נאָך אין דער זעלביקער נאַכט האָט ער אָנגעשריבן זיין ערשטן סקעטש. און ס'האָט נישט קיין סך געדויערט, האָט מען אים געשפּילט ביי שמעון מאַרעק אין גערטנדל. אמת איו, אַז גאָלדפאָדן איז נישט געווען צופּרידן פון די ערשטע סקעטשן זיי-נע, אָבער ער האָט אַנדערש נישט געקאָנט. ער האָט זיך געמוזט צופאַסן צו דעם פּרימיטיוון, אימפּראָוויזירטן אַנסאַמבל. יעדע פּיאַנערישע אַרבעט איז אַ שווערע, און אויף אים איז געפאַלן דער גורל צו דערציען אַ יידישן אַקטיאָר, אַ יידישן פּובליקום און צו שאַפן אַ טעאָמער-רעפּערטואַר.

איצט האָלט מען שוין ווייט. גאָר, גאָר ווייט. מען שפּילט שוין אין אַ גרויסן טעאָמער-גאַרטן. דער אַנסאַמבל איז געוואַקסן. צווישן עטלעכע דראַנגען געפינען זיך אַ פּאָר אמתע טאַלענטן. אַט דער זעליק מאַגולעסקו, לַמשל, איז אַ כּלי, וואָס יעדע אייראָפּעאיי-שע בינע וואָלט זיך מיט אים מחיה געווען. איין צרה נאָר, וואָס ס'האָבן זיך תּיכּף באַוווּזן די טעאָמער-שטשורעס — אַט די לַא-טינערס און הורעוויצס, די טאַלענטלאָזע מאַכערס — וואָס גריי-זשען און צעגריזשען דעם „גרינעם בוים“ פּונם יונגן יידישן טע-אַמער.

גאלדפאדן האָט שווער אָפגעזיפצט. מיט צוגעמאַכטע אויגן האָט ער געזען, ווי דאָס אָנשיקעניש וואַקסט, ווי די שטשורעם מערן זיך און מערן. די פורים־שפיל־עלעמענטן פון זיין טעאַטראַ־ליק ווילגאַרזירן זיי, מאַכן דערפון פיליקע קופלעטן. די פּאַלֶקס־ליד־עלעמענטן, וואָס ער, גאלדפאדן, האָט אַרײַנגעטון, ווי ראָ־זשינקעס און מאַנדלען אין זײַנע שפּילן, ווערן דורך זיי פאַרוואַ־סערט. זיי מאַכן דערפון פיליקע פּינטעלע־ייד־צימעסן. דער עולם ווייסט נישט דעם חילוק. ער איז נאָך צופרימיטיוו. אַמאָל, העט שפּעטער, וועט מען וויסן. אָבער ער וועט שוין דעמאָלט ליגן מיט די ציין אַרױף.

ס'האָט אים אַ שטאָך געטון אין האַרצן. ער האָט דערפילט דעם אָטעם פון גורל. דעם גורל פון יעדן אַנטפּלעקער. אָבער שפּע־טער...

דער וואַנט־זײַנער האָט אויסגעקלונגען צוועלף. גאלדפאדן האָט זיך אַ טרייסל־געטון. זיך אויפגעכאַפט פון זיין האַלבן דרימל.

„שוין צײַט, — האָט ער אַ מורמל־געטון — די אַקטיאָרן וואַרטן. מען דאַרף פאַר זיי איבערלייענען די נייע אָפּערעטע.“ ער האָט אָנגעטון דעם שלוסראַק, גענומען דעם צילינדער מיט דעם מאַנאַקסל און זיך געלאָזט גיין אין טעאַטער.

ערנסט און מיט געמאַסטענע טריט איז ער געגאַנגען איבער די מיט זון פאַרגאַסענע גאַסן פון דער אַלטער, שײַנער שטאָט. טרע־גערס, פּורמאַנעס און קרעמערס, וואָס זענען געשטאַנען פאַר די קלײטן, האָבן פאַר אים אַראָפּגענומען די היטן. דורך די אָפּענע פּענסטער זענען צו אים דערנאַנגען קלאַנגען. מען זינגט. אַ מאַמע האָט פאַרוויגט דאָס קינד: „שלאָף־ושע, שלאָף, מיין שררהלע, דיך וויגט דיין מאַמע שרהלע“; אַ כאָר פון שניידער־מידלעך אין אַ וואַרשטאַט האָבן געזשומעט: „דרייזשע דיך מילעכל, ס'איז דאָך קיין שפּילעכל“; אַ שוסטער־געזעלן האָט געקלאַפט מיטן הע־מערל און צוגעברומט: „גײט אַ שאַלטיקל אויף דער גאַס, לערנען קאָן ער גאַרנישט. ער גײט־אַרום פּוסט און פּאַס און טוט וואָס מען טאָר נישט“.

גאלדפארן האָט אַ שמייכל־נעטן. דאָס זינגט מען זיינע ליד־דער. די לידער פון „עקדת יצחק“, פון „בר כוכבא“, און פון דער „כישופמאכטריין“. דער געניטער טעאטער־מענטש האָט תיבה דער־שפירט, אַז דאָס זינגען איז נישט קיין סתם זינגען אַ ליד, נאָר מען זינגט עס מיט אַ טעאטער־נוסח. אזוי האָט מען עס אויפגעכאַפט ביי אים אין זיין טעאטער־גאַרטן. „פאָמול ווערדע“. ער האָט מיט ליבשאפט אַרויפגעקוקט צו די פענסטער, פון וואָנען ס'האַבן זיך געטראָגן די לידער. פון דאָרט, האָט ער געטראַכט, אָט פון די דאָר־זיקע וואַרשטאַטן, וועלן קומען אַלץ נייע און נייע אַקטיאָרן. דאָס קינד, וואָס די מאַמע ווינט איצט איין מיטן ליד פון „עקדת יצחק“, וועט אין עטלעכע יאָר אַרום זיך דראַפּען איבערן פּלויט פון יידישן טעאטער. דערנאָך צונויפשמעלן די בענקלעך אין טעאטער, דער־נאָך זינגען אין כאָר און שפעטער אַביסל אַוועקלייגן אַן אַבשלום, אַ ברכוכבא, אַ פּאָפּוס, אַז די וועלט וועט זיך עקן...

דער שטאַט־זייגער האָט אויסגעקלונגען איינס. גאלדפארן האָט זיך אויפגעכאַפט פון זיין טראַכטן. די אַקטיאָרן וואַרטן און ער האָט צייט. מער דאַרפן נישט אָט די חברה־לייט, די צולאָזענע, נאָר ער, גאלדפארן, זאָל זיי ווייזן אַ וועג, אַז מען קאָן פאַרשפעטיקן. „דאָס טעאטער דאַרף דיסציפּלין“ — האָט ער זיך געכעסט אויף זיך אַליין און איז מיט שנעלע טריט ווייטער געגאַנגען.

אין טעאטער האָט אויף אים געוואַרט אַ פייווע נייעס. אַ פאָר פון זיינע אַקטיאָרן האָבן אים איבערגעלאָזן אַן „אַ זיי־גע־זונט“ און זענען אַוועק צו זיינע קאָנקורענטן. דער שונדאָוויניק לאַטיינער האָט זיי צוגעזאַגט גאלדענע בערג, און זיי — דווקא אַ פאָר פון די בעסטע — האָבן זיך אַרויסגעגליטשט פון זיינע גע־ניטע הענט. „דער שונד כאַפט די טעאטער־שוואַלבן מיט פליגן־פּאַפּיר“ — האָט ער געברומט פאַר כעס. ביי לייטן וואָלט עס גע־קלונגען מאָדנע, אין יידישן טעאטער איז עס אָבער נישט קיין צופאַל.

דאָס כסדרדיקע דעזערטירן פון זיינע אַקטיאָרן האָט אים שווער געמאַכט די אַרבעט. קוים אַוועקגעשטעלט אַן אַנסאַמבל, האָט ער זיך תיבה צעברעקלט. אַלע מאָל מוז ער אָנהויבן פון דאָס

ניי. קוים ווערט דאָס שניידעריינגל, דאָס משוררל, אַביסל היימי-
שער מיט דער בינע, רוקט זיך אונטער דאָס שונדטעאַטער מיט
אַ לעקעכל, פאַרשטייט זיך, אַ ביליקס — און קאַרומפירט אים,
גראַבט אונטער דעם בנין. זיין בנין, דאָס יידישע פאַלקס-טעאַטער.
ער האָט טונקל געאַנט די קללה, וואָס וועט אין משך פון
יאָרן צוברעקלען דאָס יידישע טעאַטער, בשום אופן נישט דערלאָזן
ס'זאָל באַקומען דעם געהעריקן תיקון.

די איבערגעבליבענע אַקטיאָרן, וואָס זענען געשטאַנען נעבן
גאַלדפּאַדענען אויף דער בינע פונם טעאַטער-גאַרטן, „פאַמול ווער-
דע“, האָבן זיך אָנגעשטויסן, אַז גאַלדפּאַרן איז אין כעס. מיט אַ
שטילער שאַדנפרייד האָבן זיי באַטראַכט דאָס פנים פון דעם
שטרענגען הער מיטן קאַמעץ-בערל. אָבער זיי האָבן גאַרנישט
נישט באַמערקט. גאַלדפּאַרנס פנים איז געווען ערנסט און שטרענג
ווי תמיד. דאָס, וואָס ער האָט געטראַכט און איבערגעלעבט, איז
צו זיי נישט דערגאַנגען, פּווקט ווי ס'איז נישט דערגאַנגען צו
דורות אַקטיאָרן נאָך זיי.

פון אַ דערפרייאַיקער קאָנדיטאָריי האָט מען געבראַכט פאַר
גאַלדפּאַדענען אַ שיסעלע איינגעמאַכטס מיט אַ פלעשל טאָדע-וואַ-
סער. גאַלדפּאַרן האָט, ווי זיין שטייגער, גענאַשט די קלעפיקע זיי-
סיקייט און בשעת מעשה אַ זאָנגעטון צו די אַקטיאָרן:

„איך וועל אייך לייענען אַ נייע אָפּערעטע, וואָס איך האָב
אָנגעשריבן אין 4 אַקטן און 15 בילדער מיט געזאַנג און טענץ. אי-
איבעראַכטאַנג שבת דאַרף זיין די פרעמיערע.“

די אַקטיאָרן האָבן זיך אויסגעוועצט אַרום אים. גאַלדפּאַרן
האַט פאַנאַנדערגעוויקלט דאָס העפט און אָנגעהויבן לייענען.
די אַקטיאָרן האָבן אויפגעפנט מויל און אויערן. געהערט
מיט אַ פאַרכאַפטן אַטעם. יעדער פון זיי האָט געפרוּווט אויפכאַפן
זיין ראָל.

גאַלדפּאַרנס שטים האָט געציטערט...

* * *

די פרוי פוילינע גאַלדפּאַרן איז געאַנגען אין אַפטייט אַריין

באשטעלן דעם רעצעפט, וואָס דער דאָקטאָר האָט פאַרשריבן. דער
קראַנקער גאָלדפאַדן איז געלעזן אין בעט און געדרימלט.

דער זייגער אויף דער וואַנט האָט שאַרף אויסגעקלונגען די
פערטל־שעהן. גאָלדפאַדן האָט זיך אויפגעכאַפט פון זיין פיבער־
דיקן דרימל. אין צימער האָט געטונקלט דער אַוונט.

ער האָט מיט מי אויפגעהויבן דעם קאַפּ פונם קישן און גע־
זען דורכן פענסטער, ווי דער שניי פאַלט און פאַלט און האָט גאָר־
נישט בדעה אויפצוהערן.

„וויפּל האַלט דער זייגער, פּוילינע?“ — האָט ער געפרעגט.
גאָר קיינער האָט אים נישט געענטפערט.

דער זייגער אויף דער וואַנט איז געהאַנגען פאַרשאַמנט פון
דעם פּריען ווינטער־פאַרנאַכט. די מידע קורצזיכטיקע אויגן פונם
חולה האָבן נישט געקאָנט זען די ציפּערן, וואָס דער אַוונט האָט
אַפגעמעקט.

גאָלדפאַדנס קאַפּ איז צוריק אַנדערגעפאַלן אויפן קישן. ער
האָט דערפילט אַ טרויעריקייט, ווי ערב געזעגענען זיך מיט עפעס
ליבס און נאַענטס.
דאָס יידישע טעאַטער.

זיין פנים האָט זיך פאַרקרימט. דאָס יידישע טעאַטער, די פּרייד
און דער צער פון זיין עלטער, טוט אים וויי ביז טרערן.
ציוואָס האָט ער גראָד איצט דערמאָנט דאָס יידישע טעאַ־
טער? דער דאָקטאָר האָט אָנגעזאָגט מיטן האַרבן וואָרט, אז ער
דאַרף זיך אויסהיטן פון דער מינדסטער אויפּרעגונג. די מינ־
דעסטע אויפּרעגונג קאָן פאַר אים ווערן אַ סכּנה.

ער קאָן זיך אָבער גאָרנישט העלפן. איינמאָל דערמאָנט דאָס
בישוף־וואָרט „יידיש טעאַטער“ איז פאַרפאַלן. ער לעבט איבער
אין אַפּגערויסענע בילדער דעם דערנער־וועג פון דער יידישער פינע.
...אַט זיצט ער ווידער ביי יצחק ליברעסקו אין שטוב. מען
טרינקט טיי מיט וואַרעניע.

ליברעסקום יונגע פרוי זיצט אַנטקעגן אים. זי העפט עפעס
אויס און הערט זיך צו צום שמועס פון איר מאַן מיטן פרעמדן

הער, וואָס איז דאָ נישט לאַנג אַראָפּגעקומען צו זיי אין שטאָט אַרײַן.

מיטאַמאָל הויבט זי אויף די אויגן פון איר שטיקעריי און פון איר מײל קומט צום ערשטן מאָל יענץ וואָרט, יענע „עצה“ וואָס איז געוואָרן זיין גורל, זיין באַשטימונג.

דער קראַנקער שמויכלט ביטער. די עצה פון דער פרוי ליב־רעסקו קאָן מען צוגלייכן צו חוהם עצה, ווען זי האָט געגעבן אדמען אַ ביס־טון דעם עפל פון עץ־הדעת. ער האָט עס געטון. דער חילוק איז נאָר דער, וואָס אָדם מיט חוהן האָט מען תיכף אַרויסגעטריבן פון גן־עדן. און אים, גאָלדפּאָדענען, האָט מען פאַרטריבן פון זיין גן־עדן ערשט אויף דער עלטער.

דאָ אין אַמעריקע האָט ער איבערגעלעבט זיין גרעסטע אַנ־טוישונג. ער איז אַראָפּגעקומען צו שעפן נחת פון זיין געראַטע־נעם באַשאַפּ: קיין עין־הרע, ווי פון שמעון מאַרקס גערטנדל זע־נען עס געוואָרן גרויסע טעאַטער־זאַלן. ווי פון זיין „טרופ“ (אָזוי האָט ער גערופן דעם איינציקן אַקטיאָר זיינעם, וואָס האָט ביי אים געשפּילט טעאַטער אין באַטאַשאַן) זענען געוואָרן טרופּעס און טרופּעלעך. קיין עין־הרע נישט...

דאָס יידישע טעאַטער האָט אים אבער אויפגענומען קאלט, ווי עפעס אַ פרעמדן. אמת, מען האָט אין ניו־יאָרק געמאַכט עטלעך־כע „אַבענדע“ פאַרן „פאַטער פונם יידישן טעאַטער“. ס'האָט אָבער געשמעקט מיט אַ נדבָה, מיט אַ „טשעפע זיך אָפּ, אַלטימסקער, מען דאַרף דיך שוין מער נישט האָבן. ס'זענען געקומען אַנדערע אויף דיין אָרט, און דער עיקר דער „רום“ יעקב גאָרדין. וואָס איז דיין קאָמעץ־בערדל אַנטקעגן דער פּכבודיקער באַרד פונם רע־פאַרמאַטאָר פונם יידישן טעאַטער, דעם גאַספּאַדין יעקב גאָרדין?“ ער, גאָלדפּאַרדן, האָט געפּילט, אַז מען טוט אים אַן אומ־רעכט, אַז אין זיין קאָמעץ־בערדל איז פאַראַן מער יידיש טעאַ־טער, ווי אין גאָרדינס גאַנצן לייב און לעבן. ער האָט נאָך גע־פרוּווט אָנשרייבן אַ „נאַציאָנאַלע“ אָפּערע „בן־עמי“, באַווויזן, וואָס דער אַלטימסקער קאָן. נאָר דאָס שטיק איז דורכגעפאַלן. האָט ער אַ פאַרביטערטער זיך צוריקגעצויגן. רעזיגנירט.

„פאָלינע, דערלאַנג מיר די טראָפּן. ס'שוואַכט מיר דאָס האַרץ.“

קיינער ענטפערט נישט. פרוי פאָלינע גאָלדפאָדן איז נאָך אַלץ נישט צוריקגעקומען פון דער אַפטייט. דאָס מאַכן אַ רעצעפּט דאַרף דויערן.

גאָלדפאָדנס האַרץ קלאַפּט נערוועז און האַסטיק. צוואַקס האָט אים געטויגט די גאַנצע דערמאָנונג, די גאַנצע אויפּרעגונג? דער דאָקטאָר האָט בפּירוש אָנגעזאָגט, אַז ער זאָל זיך אויסהיטן פון יעדער קלענסטער אויפּרעגונג.
„פאָלינע!“

גאָלדפאָדן דערהערט אַ טשלאַפּען פון טריט. פרעמדע טריט. און אַפּשר איז דאָס טאַקע זי, זיין פרוי פאָלינע?
נעפּן זיין בעט שטייט אַ הער. ער איז אָנגעטון אין אַ פּראַס. דעם צילינדער האַלט ער אין דער האַנט. ער פאַרנויגט זיך פאַרן חוּלָה :

„גוטן אַבנד, הער גאָלדפאָדן.“

גאָלדפאָדן באַטראַכט דעם פרעמדן. ווער איז ער און ווי אזוי איז ער אַריינגעקומען?

„זי ווונדערן זיך, הער גאָלדפאָדן — זאָגט דער פרעמדער אויף דייטש, און זעצט זיך אַוועק אויפן ראַנד פונם בעט — אונד זי וואָלן זיכער וויסן, ווער איך בין, נון...“

ערשט איצט באַמערקט גאָלדפאָדן, אַז דער פרעמדער טראָגט אויף זיין פנים אַ מאַסקע און זיין האַרץ הויבט אָן שטאַרק צו קלאַפּן, ווערט שיעור נישט צושפּרונגען.

„ווער זינד זי, מיין הער?“

דער פרעמדער נעמט אַרויס זיין וויזיט־סאַרטע. דערלאַנגט זי דעם חוּלָה.

אויף דער וויזיט־סאַרטע בליצן רויטע, פייערדיקע אותיות :

„טאַדעס־ענגל.“

„דער מלאך־המות?“ — פיבערט גאָלדפאָדן.

„דער טאַדעס־ענגל — קאָריגירט אים דער פרעמדער אויף דייטש. — איך זאַמלע נעמליך שוין איין די צווייטע גענעראַציע!“

משכילים. און ביי דיזען האבע איך ערלערענט די דייטשע שפראך
כע."

אהא, גאלדפאדן הויבטאָן צו פארשטיין. ער הויבטאָן
הנאה צו האָבן פון דעם ריינעם דייטש, וואָס דער מלאך-המות
רעדט און פון זיינע אייראָפּעישע מאַניערן.

„נון, הער גאלדפאדן."

„וואָס, ביטע?"

„האבען זי מיך פערשטאנדן?"

— פארשטאנען? עפעס יאָ, און עפעס — נישט. אָט אַ
שטיינער איז אים קשה, וואָס ער, דער מלאך-המות, איז צו אים
געקומען אין אַ מאַסע.

דער פרעמדער לאַכט גוטמוטיק.

„זי, הער גאלדפאדן, זאָלן דאָס ניכט פערשטעהן? זי, דער

גראַסע מאַסקן-צויבערער דער יידיש-דייטשען בינע?"

און דער פרעמדער קלערט אים אויף. אזוי איז שוין זיין
טבע פון בראשית אָן. צו יעדן קומט ער אין אַ געשטאַלט, וואָס
זאָל זיין דעם שטאַרבנדיקן ניחא. פחדנים זעען אים תמיד אין אַ
שרעקעוודיקער געשטאַלט. „עס איזט אבער ניכט וואהר, אָט צו
איהנען, הער גאלדפאדן, בין איך געקאָמען אין אַ פראַק מיט אַ
מאַסע. דאָס איזט איינע סינכעזע — איהרע סינכעזע."

גאלדפאדן שמייכלט. דער פרעמדער איז אַ חברהמאן. ער
האָט טאַלאַנט. אַ שאַד, וואָס ער האָט זיך באַוויזן ערשט צום סוף.
ווען ער קומט מיט אַ דרויסיק יאָר פריער, וואָלט ער געמאַכט אַ
קאַריערע אין יידישן פּאָלקס-טעאַטער.

„נון, הער גאלדפאדן." —

„ביטע, מײן הער."

„צייט צו גיין. האבען זי איר ארכיוו געאַרדענט?"

„מער אָדער ווייניקער."

„יעצט וועלן מיר נאָך אַ שפּיל־טון די סצענע, ווי ביידע קוני
לעמל אַמפּערן זיך. אייגנטלעך בין איך דאָך, הער גאלדפאדן, דער
וואַרער קוני לעמל."

„ניין, מיון הער, איך“...

ווער ס'האָט נישט געזען די דאָזיקע קוני-לעמל-סצענע צווישן
דעם מלאך-המות און דעם פאָטער פונם יידישן טעאָטער, דער
האָט אַ סך אָנגעוווירן.

געשען איז דאָס אין אַ ווינטער-אָונט אין יאָר 1908.

ווען די פרוי פאָלינע גאָלדפאָרן איז צוריקגעקומען מיטן רע-
צעפט, האָט זי געטראָפן איר מאַן אַ טויטן. זיין געזיכט איז גע-
ווען רואיק. ער איז אַוועקגעגאַנגען פון דער וועלט מיט אַ שפיל-
האַלוצינאַציע.

דער וואַנט-זייגער האָט געקלונגען שאַרף, וועקנדיק, אָבער
אים האָט ער נישט געקאָנט דערוועקן.

זיין לווייה איז געווען אַ גרויסע, נאָר זי האָט פאַרמאָגט אַ
רעזשיפּעלער. די אַקטיאָרן זינען געגאַנגען אָן מאַסעס...

אליקום צינזער

ואָס גאַנצע שטעטל האָט זיך גערעשט מיט דער חתונה. אַ
 קלייניקייט, ר' בער גאָלובטשיק גיט־אויס זיין בתי־חידה. ס'וועט
 שוין איינמאָל זיין אַ חתונה. גבירים קאָנען זיך פאַרגינען. און
 ר' בער גאָלובטשיק איז דער סאַמאָראָדנער גביר פון שטעטל. אַ
 ייד מיט אַ הדרת־פנים, אַ הויכער, אַ ברייטפלייציקער, מיט אַ
 געדיכטער, שוואַרצער באָרד. נדן גיט ער פינף טויזנט קערבלעך. דער
 שידוך איז גאָר אַ געהויבענער. וואָס דען, רב בער גאָלובטשיק
 וועט זיך חלילה משדך זיין מיט אַבי וועמען? קיין בעל־מלאכה
 איז אין זיין משפחה קיינמאָל נישט געווען און וועט נישט זיין.
 געלט גייט צו געלט. אַ גביר מיט אַ גביר, ווי דער שטייגער איז
 פון קדמונים.

די חתונה־קליידער האָט מען פאַשטעלט אין דער גרויסער
 שטאָט. היימישע בעל־מלאכות זענען אפילו נישט געווען צופרידן.
 „ס'טויטש — האָבן זיי געטענהט — וווּ איז יושר? וואָס וואָלט
 אים געאַרט, דעם גביר, ווען היימישע בעל־מלאכות לעקן־אָפּ אַ
 ביינדל פון אַזאַ פעטער חתונה?“ אָבער ר' בער גאָלובטשיק האָט
 זיי געהערט ווי דעם קאָטער. געטון זיינס. אַלעמאָל האָט מען גע־
 שפּאַנט די בריטשקע און פּערעלע די נגידיתטע איז געפאַרן מיט
 איר שייגער בתי־חידה אין שטאָט אַרײַן: אָפּקלויבן זינדנס, סאַ־
 מעט, איינהאַנדלען מתנות. און זיי, די היימישע שניידערס און
 שניידערקעס זענען אַרומגעגאַנגען באַעוולטהטע, ברוגע. געשאַלטן
 דעם גביר ר' בער מיט טויטע קללות. און נישט נאָר אים, נאָר
 טאַקע פאַר אייגווענס אויסגעגאַסן פּעך און שוועבל אויף אַלע
 גבירים פון דער גאַנצער וועלט.

ביז נאָר אומצופרידן זענען געווען די היימישע קלעזמער. זיי
 זענען געזעסן ביי שמעון יוסף אין שענקל, געטרונקען זעקס־אָון־

ניינציקער ספירט און געשאַלטן אויף קלעזמער־לשון דעם גביר דעם פאָרד, דעם טרעלבוך, וואָס איז קראַנק געווען צו נעמען די היימישע קלעזמער צו דער חתונה און נישט אַראָפּברענגען די סמילער קאַ-פעליע פון דער פרעמד. באַשר, יענע האָבן אַ שם און נגידים זע-נען זיך נוהג אַראָפּצוברענגען צו אַ חתונה די סמילער? מוז ער, ר' בער, הייסט עס, מיטמאָכן אַלץ מיטן אַקוראַט?

נאָר איינער איז געזעסן ביי שמעון יוסף אין שענק און האָט געשוויגן. דאָס איז געווען דער היימישער ברחן שמואל שמעלקע. אַ ייד מיט אַ שיטער געל בערדל און מיט אומעטיקע אויגן. אַ קבצן לאַ עלינו, אין זיבן פּאָלעס און אַ מטופּל מיט קינדער. ער, דער היימישער ברחן, האָט געשוויגן. מען קאָן נישט זאָגן, אַז אים האָט נישט געאַרט, וואָס דער גביר ר' בער גאָלובטשיק האָט פאַ-שלאָסן אַראָפּצוברענגען אויף דער חתונה פון זיין פתיחידה דעם באַרימטן ברחן אליקום צונזער. אָבער וואָס קאָן מען זיך העלפּן? ר' שמואל שמעלקע ווייסט, אַז קעגן אליקום צונזער איז ער אַ גאָר-נישט מיט אַ נישט. ס'פּאַלט אים אפילו נישט איין זיך צו פאַר-מעסטן מיט דעם באַרימטן ווילנער ברחן, וואָס וווּ אַ גבירישע חתונה ברענגט מען אים אַראָפּ. ס'מעג אפילו קאַסטן אַ נרן מיט געלט. געלט איז פּלאַטע שמועסט מען. נישט ביי אים דעם ברחן שמואל שמעלקע, איז געלט פּלאַטע. ביי אים איז דווקא געלט—געלט, נאָר ביי זיי די גבירים, איז דאָס פּלאַטע, ווי פּאַלד ס'גייט אין אייגענער הנאה.

און צווייטנס, דער ברחן שמואל שמעלקע האָט זיך פּינט צו גענאַרן. ער ווייסט, אַז אליקום צונזער איז אַ ריז אַנטקעגן אים. צו זיינע לידער און זיינע גראַמען וועט ער קיינמאָל נישט דער-גרייכן. ער זאָל זיך אפילו שטעלן אויפן קאַפּ. ער, דאָס קליינע ברחנדל פונם קליינעם שטעטעלע, וועט זיך שוין מוזן באַגונגענען מיט היימישע אַרעמע חתונות. זיי, די אַרעמע לייט, מוזן אַנקומען צו אים. מיט די געציילטע גראַשנס וועלן זיי אַזאַ באַרימטן ברחן, ווי ר' אליקום, נישט אַראָפּברענגען. אים מוז מען פּאַצאָלן, ווי עס עהער צו זיין. און אַז מען וויל מודה זיין דעם אמת, האָט עס

טאקס די ווערט. למשל, ווען אים אליין געלונגט צו געווינען דאָס גרויסע געווינס און ער וואָלט זיך געקליבן חתונה מאַכן זיין על־טערע טאָכטער האָדל, אַ מיידל שוין קיין עין־הרע אין די יאָרן, וואָלט ער אליין אויף דער חתונה אַראָפּגעבראַכט ר' אליקומען. אַ מבין אויף נוטס איז ער, פּונקט ווי זיי, די גבירים, און אפשר נאָך אַ גרעסערער מבין פון זיי, נאָר וואָס קומט אַרויס, אַז זיי האָבן די אפּוטיקא און ער איז, לאַ עלינו, אַ קבצן? אַ קליינער גראַמען־מאַכער אויף די סאַמע אַרעמסטע חתונות.

אין אַ פּראָסטיקן ווינטער־פּרימאַרגן זענען זיך צונויפּגעפּאַרן די מחותנים און געסט, וואָס מען האָט פּאַרבעטן פון ביידע צדדים. פון די גרויסע שליטנס זענען אַרויסגעקראָכן בכבודיקע יידן אין ברייטע פּעלצן. פעטע ווייבער מיט גילדענע אוירינגלעך אין די אויערן. די סמילער קאַפעליע האָט געשפּילט „מזל־טוב“ לכבוד די געסט. איבערן גאַנצן שטעטל האָט זיך געטראַגן די מוזיק. אין די אַרעמסטע שטיבער האָבן זיך אַרײַנגעריסן די קלאַנגען מיט דער פּריילעכער בשורה, אַז היינט איז די חתונה פון ר' בער נאָר לובטשיקס בת־יחידה.

דאָס גאַנצע שטעטל איז געווען אויף די פּיס. יידן, ווייבער, קינדער האָבן אַרומגעשטעלט די שליטנס, געפרוּווט טרעפּן ווער דער איז און ווער יענער איז.

„אַט דער אַלטער, דאָס איז דעם חתנם אַ זיידע. מען שמועסט, אַז ער אליין ווייסט שוין נישט, וויפל ער איז אַלט.“

„אַט די מיטן דריינגאַרנדיקן גוידער איז דעם חתנם אַ מומע. אַ יידענע אַ קאָזאַק. גייט ביי דעם מאַן אין די הויזן. פירט אַלע געשעפטן. אַן אשת־חיל, ווער מיר גוטס גינט.“

„און וווּ איז אליקום בדחן?“

איינער האָט געוויזן אויף אַ קליין יידל אין אַ טכוירן טולופּל, וואָס איז פּונקט אַרויסגעשפרונגען פון אַ שליטן.

„אַט דאָס איז אליקום בדחן!“

„איך האָב מיר תמיד פּאַרגעשטעלט דעם דאָזיקן בדחן —

א גרויסן, א ברייטן, און צום סוף, נא זע, א קליין יידל, קוים מען זעט עס אָן. אָט דאָס זאָל טאַקע זיין דער גרויסער ברחן? גייט שוין גייט, איר טרייבט קאַטאַוועס".

..אז מען זאָגט אייך, ס'איז אליקום ברחן, מסתמא ווייסט מען. און דרייט נישט קיין קאָפּ. אָט זעט, ווי מען פירט אים צו שמעון רויזמאַן אין דער אכסניה. דאָרט וועט ער איינשטיין. זיין אַרבעט הויבט זיך אָן ערשט שפעטער".

דער הימישער ברחן שמואל שמעלקע איז געשטאַנען מיט גרויסע אויפגעריסענע אויגן.

אָט דאָס איז ער, דער ריו? דער גרעסטער גראַמען-מאַכער פון ליטווישן קאַנט? אָט ער נעמט עס אַזוי פיל געלט פאַרן זינגען זיינע לידער אויף די גבירישע חתונות?

דאָס ערשטע מאָל אין לעבן האָט ער אים געזען. ביז איצט האָט ער נאָר געהערט פון אים. אַלץ איז געווען, ווי אין אַ חלום און אליקום ברחן האָט טאַקע באַשיינט די חתונה. די מחור-חנים און די געסט האָבן ממש אָנגעקוואַלן. אַרעמע לייט האָבן געטראַכט ביי זיך אין האַרצן: אַ משכון זאָל מען פאַרזעצן און אַ גביר זאָל מען זיין.

דאָס ערשטע האָט ער געזונגען: „ס'ליד פונם אויג". זעקס סטראָפּעס, וואָס שילדערן די מעלות פונם מענטשלעכן אויג. אַלצדינג זעט עס און פון אַלץ האָט עס הנאה. „טאָ זאָג-זשע מיר, דו אויג, וואָס איז מיט דיר דער מער, אַז ווען דו שטיפסט און ביזט פול מיט פרייד, פאַרוואָס רינט פון דיר אַ טרער?" דאָס אויג, פאַרשטייט זיך, ענטפערט: אמת, אַז דאָס אויג איז דאָס סאַמע שענסטע און טיערסטע. אָבער ס'איז נישט אייביק, אויף דער עלטער ווערט עס טונקעלער, דערנאָך לייגט מען דערויף שערבלעך און שוין... און אפילו אין די נומע צייטן איז עס פול מיט קנאה: „דער האָט אַ שיין סינד, דער אַ גאַלדענע קייט, דער אַ שיין ווייב און דער איז גראַמיש געקליידט". יידן האָבן ליב מוסר, און אליקום ברחן ווייסט, וואָס יידן האָבן ליב, און ער

זשאַלעוועט נישט. גיט גאַנצע פּאַרציעס מיט דער פּולער האַנט:
אַלצדינג, וואָס ער זאָגט, איז דאָך אמת, ווי גאָלד!

אליקום ברחן ווייסט, אז יידן האָבן ליב צו דערמאָנען אויף אַ
שמחה דעם שאָטן פון מענטשלעכן לעבן — דעם טויט. ער קען
זיין עולם און ווייסט, וואָס אים צו נעבן. זינגט ער פאַר זיי דאָס
ליד פונם „פּאַטשטאַוון גלעקל“. דער פּאַטשטיליאַן פירט פאַרשיי-
דענע ברייטן. דעם ברענגט ער אַ פריילעכן און דעם אַ טרויעריקן.
דעם זאָגט ער אָן, אז ער האָט געוונען אויף דער לאַטעריע,
און דעם אווייטן, אז ער איז אַראָפּ פון דער מדרגה. גאַרנישט
איז באַשטענדיק, גליק און אומגליק, פרייד און טרויער. דורות
זענען געווען און דורות וועלן קומען.

„אָ, דו ערד, ווי גרויס זענען די יונע מיסטעריזשערס,
דו צעפייסט אונז אַלעמען אונטער די יונע ציין,
מיאכסט גראָז פון מענטשן און מעטאַל פון בערג,
אַבער דו בלייבסט אייביק אין דיין פּאַרעם שטיין.
און ווען איך פאַרגעס,
ווען איך עס,
מיליכט איז די ברויט דער מאַרד
פון מיין פאַרשטאַרבן קינד,
און מיין פלייש און ביין
איז צעקויט פון דער וועלט אליין.
און ווער ווייס, וויפּל וועלטן לעב איך שוין אַצינד?“

רב אליקום ווייסט, אז צו-פיל איבערציען דאָס שטריקל דאַרף
מען אויך נישט. אַביסל טרויער מאַכט די שמחה זיסער. איין
טראַפּעלע מער, ווערט די שמחה אויס שמחה.

גיט ער טאַקע, ווי אַ געניטער אַקאַבאַט, אַ שפרונג-איבער
צו לעבעדיקערע זאַכן. פאַרשטייט זיך, אַלץ מיט אַ מוסר. אַלע
לידער האָבן עפעס אַ מיין. אַט כאַראַקטעריזירן זיי דעם יידישן
לעבנס-שטיווער. אַט גיט ער אַ ביישפּיל מיט דער אייזנבאַן. פון
אַלצדינג אין דער וועלט קאָן מען לערנען. אַלצדינג אין דער וועלט

איז א משל. און דער נמשל — פאזשאלויסטא! איר זעט די אייזנבאן, וואָס פליט? דער לאַקאָמאָטיוו איז די צייט, זי שלעפט מיט זיך מענטשן מיליאָנען, יעטוועדע רעלסע איז א סעקונדע. יעטוועדע סטאציע — א יאָר. א פאָיעזר אינגאַנצן איז א דור. „און דער בילעט, וואָס דער מענטש האַלט אין טאַש, דאָס איז זיין מזל. זיין ריזע-פלאַן, ווי ווייט צו פאָרן און אין וואָסער קלאַס, באַשטימט פון גאָט, דעם דירעקטאָר פון דער באַן.“

און אָט גייט ער איבער צום ליד פון די קאָנטראַסטן: „וואָס פאַר איינעם איז גוט, איז פאַר דעם צווייטן שלעכט; וואָס פאַר איינעם איז אומרעכט, איז פאַר דעם צווייטן רעכט.“ און אז ער גיט אַ מאָל אָפּ פאַר דעם עולם די חיה, וואָס שטעקט אין יעדן מענטשן, ווערט דער עולם גאָר, גאָר נתפעל: וואָס איז דער, וואָס זייגט אויס דאָס בלוט פון א צווייטן? — אַ פיאָווסע. און דער, וואָס כּיטרעוועט איבער דעם צווייטן? — אַ פּוסק. דער, וואָס נעמט-צו ביים צווייטן די בעבעכעס? — אַ וואָלף. אַ פיניע מענאַזשעריע, כ'לעבן. אליקום ברחן איז אַ געניטער. ער קען אויסגעצייכנט ס'לעבן. און אַלצדינג פאַסט ער צו צום גראַם, און אַלצדינג מיט אַ זמר — אז דער טעמפּסטער מענטש קאָן עס תּיכּף צעקיען. ווער שמועסט אַ שפּיציק קעפל, איז דאָך נישט שויד.

גאָר אז אליקום ברחן הויבט-אָן זינגען דאָס ליד פונם „איד-באַרשטשיק“, דאָס ליד פון די כאַפּערס, פון יענע פיניע לייט, וואָס האָבן געכאַפט אָרעמע יידישע קינדער און-זיי אָפּגעגעבן פאַר סאַלדאַטן — קומען אים אַליין טרערן אין די אויגן. ער דער-מאַנט זיך יענע נאַכט, ווען בכבודיקע יידן האָבן זיך אַרײַנגעריסן צו זיין מאַמען, דער אלמנה, און פון אירע אָרעמס אַרויסגעריסן זיין אַכטיגאַריקן ברודער עקיבא. איצט איז ער ערגעץ אין סיביר, דער ברודער. און נישט מען הערט און נישט מען זעט. און ער אַליין איז דען נישט בלויז דורך אַ נס ניצול געוואָרן פון צו זיין אַ קאָנטאַניסט? טאַקע דעמאָלט אין דער קאָזאַרמע האָט ער פאַר-פאַסט זיינע ערשטע לידער און מיט די אַנדערע געפאַנגענע יידישע קינדער האָט ער זיי געזונגען.

דער גאנצער עולם ווייסט פון דעם אלעמען און פארשטייט די טרער אין דעם ברחנס אויג.

אהיימגעקומען איז אליקום ברחן אביסל בגילופין. פון דעם קאן זיך א ברחן נישט ארויסדרייען. די פאך שעה ביז אין דער פרי, וועט זיך איבערנעכטיקן ביי שמעון רויזמאן אין דער אכסניה, און מאָרגן בלי נדר, וועט ער צוריקפאָרן קיין ווילנע. די חתונה געסט האָבן זיך אויפגעפירט גאָר פֿיין — אַ היפשע סומע האָט ער אין בוזים־טאַש. די גאַנצע פאַרוואַנדלונג זיינע פון אַ שמק־לער אין אַ ברחן קומט אים איצט פאָר, ווי אַ רעטעניש. ווי אזוי איז דאָס געשען? אין קאַפּ נעפּל־ט אים. ער קאָן זיך נישט דער־מאַנען. אָבער איינס ווייסט ער: איצט איז אים גוט. ער איז איי־נער איבער גאַנץ ליטע און ווייסרוסלאַנד. אודאוי זענען אין גאָר ליציט פאַראַן וועלול זבארזשער און בערל בראַדער, אָבער דאָ קען מען זיי נישט. דאָ קען מען גאָר אים, אליקום צונזער, אליקום ברחן.

די נאַכט איז אַ שנייא־ליכטיקע און פּראָסטיקע. אויפן הימל שיפט זיך אַ האַלבע לבנה. די פּראָסטיקע ווינטער־נאַכט דער־מאַנט אים וועגן סיביר, וועגן אָט דעם לאַנד, וווּ זיין ברודער עקיבא ליידט, נעפעך, געברענטע צרות. צוויי ברידער, צוויי פאַר־שידענע גורלות. איינער וועט אָפּדינען אַ לעבן פּאַניען, ווייט פון אייגענע און נאָענטע. קוים, קוים זיך דערמאַנען, אַז ס'זענען פאַ־ראַן יידן אויף דער וועלט. און דער צווייטער — לעבט, ליידט, חלומט, זינגט צווישן יידן אויפן שטח פון דער ליטווישער לאַנד־שאַפט. ער איז זייערער און זיי זענען זיינע. ס'ווערט אים וואַרעם אויף דער נשמה. אַזן ער לויבט נאָכאַמאָל דעם נס, וואָס האָט אים געראַטעוועט פון די הענט פון די „כאַפּערס“, ווייל אָן דעם נס, ווער ווייסט, צי ער וואָלט געווען דאָס, וואָס ער איז? דער גרוי־סער ברחן, דאָס שיינדל פון אַלע חתונות, דער מוסר־זאָגער און גראַמען־מאַכער פון אַ גאַנץ פּאַלק.

יעקב מארגנשטערן

רב שיעלע קאלושקער, דער זאקן-פאבריקאנט, א הויכער ברייטפלייציקער ייד מיט א רויטלעך-געקרויזטער באָרד און בלויע וואַסערדיקע אויגן, גייט אַרום איבערן צימער אַהין און צוריק. ער פּיפּקט די לילקע, שפּייט אַלעמאַל אויס אין אַ זייט און רעדט ווי צו זיך אַליין:

„נישט איז נישט. מי לנו גדול. אַ קליניקייט, אַ קליניקייט, ר' יאַסעלע בושעזאָוסקי... איר הערט, ר' יאַנקל — ס'איז נישט געפּירלט און נישט געפּאַרן“.

יעקב מאָרגנשטערן, אַ מיטל-וואַסער מאַגער יידל, סאַמע הויט און ביינער, זיצט ביים טיש. די גאַנצע צייט האָט ער געוואַרט, אַז ר' שיעלע זאָל אים געבן אַ תּשובּה.

„איר האָט עפעס געזאָגט, ר' שיע?“

דער זאקן-פאבריקאנט גייט צו צום טיש, זעצט זיך אַוועק אַנטקעגנאיבער דעם שדכן, באַטראַכט אים מיט זיינע וואַסערדיקע אויגן און זאָגט נאָכאַמאַל הויך אויף אַ קול, ציילנדיק די ווערטער: „כ'האָז פּיינט יחסנים, ר' יאַנקל. מײַן בתי-חידה איז ביי מיר דאָס אויג אין קאַפּ. כ'האָב געזאָגט, אַז איך גיב כּך וכּך נדן. כ'נעם דעם וינגענמאַן צו זיך אין פּאַבריק, כ'ווייל אים מאַכן פּאַר אַ מענטש. איז וואָס בלאָזן זיי זיך אַזוי, די בושעזאָוסקיס? שטעקן זיך פּעדערן אין... איך בעט איבער אייער כבוד“.

יעקב מאָרגנשטערן פאַרשטייט דעם כּעס פּון ר' שיעלע קאָ-לושקער. אַז מען וויל, איז ער אפילו גערעכט. קיין שום שידוך איז אים נישט אָנגעקומען אַזוי שווער, ווי דער איצטיקער. אייגנטלעך וואָלט ער געדאַרפט שפּיען קלעק אויף דער גאַנצער מעשה. נאָר ער קאָן נישט, ער טאָר נישט. זיין פּלוגינאָטע איז לעצטנס שטאַרק נישט מיט אַלעמען, מען דאַרף זי קורירן. דער ווינטער

איז צוגעפאלן מיט שנייען און פרעסט און די קינדער זיינע גייען-
 ארום נאקעט און באַרוועס. דער באַלעבאָס פון דער דירה, ווו ער
 וווינט, האָט אים געגעבן אַנצוהערענישן, אַז מער איז ער נישט
 מחויב צו וואַרטן. דער דאָזיקער שידוך צווישן יאָסעלע בושעזאָוו-
 סקיס זון און שיעלע קאַלושקערס בתיחידה קאָן אים ראַטעווען.
 ער האָט שוין אַ סך אַריינגעאַרבעט, געפלוּיגן אַהין און אַהער,
 געפרוּווט אויסגלייכן, אויסגלעטן, כדי ס'זאָל צושטאַנדקומען. נאָר
 תמיד, ווען ס'האַלט שוין אויף אַ דרך, טוט אָפּ דער שטן, ימח
 שמו, אַ שפיצל און ס'ווערט קאַליע, האַלט אינגאַנצן ביים פאַנאַנ-
 דערפאַלן.

„איר זענט אוודאי גערעכט, ר' שיע, — זאָנט ער צום פאָ-
 בריקאַנט — ר' יאָסעלע בושעזאָווסקי בלאָזט זיך טאַקע, אָבער
 ס'איז פאָרט אַ גלייכער שידוך — אַ זיווג מן השמים. פאָלגט מיך,
 ר' שיע, און לאָזט אייערם איבערגיין. איר וועט זען, אַז ס'וועט
 זיין גוט, גאָט און לייט וועלן אייך מקנא זיין.“

ר' שיעלע קאַלושקער שווייגט, פּיסקעט די פּיסקע אוי קוקט
 אויף די וואָלקנס רויך, וואָס קרייזלען זיך איבערן צימער און
 ווערן צערונען.

„הייסט עס, — זאָנט יעקב מאָרגנשטערן, — אַז מאָרגן מער-
 צעשעם כאַפּ איך זיך אַריבער צו יאָסעלע בושעזאָווסקי און וועל
 ואים זאָגן, אַז איר זענט מסכים און מען קאָן שוין ברעכן טעלער
 אין אַ נוטער און מזלדיקער שעה?“

דער מאָגערער שדכן מיטן רונדיגעשוירענעם בערדל הויבט
 זיך אויף פון זיין אָרט, פאַרקנעפלט דעם אָפּגעריבענעם פאַלטן און
 לאָזט זיך גיין צו דער טיר.

ר' שיעלע קאַלושקער הויבט זיך אויף פון זיין אָרט, גייט
 צו פאַמעלעך נישט געאיילט זיך, צו יעקב מאָרגנשטערן, וואָס
 האַלט שוין די האַנט אויף דער קליאַמקע פון דער טיר:

„פון מיינעטוועגן קאָנט איר נאָכאַמאָל אַרופגיין צו די
 בושעזאָווסקיס. נאָר זאָגן זאָלט איר זיי צום סאַמע לעצטן מאָל,
 אַז איך בין גרייט צו סילוקן דעם נדן פאַר דער חופּה, נאָר אַזוי
 פיל, וויפיל איך האָב געזאָגט און נישט וויפיל זיי הייסן זיך אָנ-“

מעסטן. וועלן זיי מסכים זיין איז גוט, אז נישט — ר' שיעלע ציט זיך אויס אין זיין גאנצער לענג — א נישט, איז נישט." „ס'וועט שוין זיין רעכט, ר' שיע. ס'איז בפירוש א זיווג מן השמים און דאָרט, ווו ס'איז א זיווג מן השמים, מעגן זיך די מחוחנים שמעלן אויפן קאָפּ, וועט זיין א מזל-טוב. א גוטן תמיד, ר' שיע."

יעקב מאָרגנשטערן גייט אוועק. פּאַרויכטיק שאָרט ער זיך אַראָפּ די טרעפּ. דאָס נאַפּט-לעמפל, וואָס הענגט אין דרויסן, צאָנקט געל און טרויעריק און איז נישט בכוח צו פּאַלויכטן די טונקעלע, גליטשיקע כירעפּ.

אין דרויסן שנייט. א פּויכטע נודנע קעלט, וואָס עסט זיך איין אין די ביינער, נעמט אים אַרום. ס'איז שוין שפעט אין אָוונט, ער לאָזט זיך גיין מיט איילנדיקע טריט.

פון דעם שידוך וועט שוין, ווייזט אויס, גאָרנישט ווערן. ער זעט עס בחוש. אזוי פיל מי אַריינגעלייגט אומזיסט. דאָס שרעקט-געלט וואָלט אים איצט שטאַרק צו-נוץ געקומען. נאָר גיי פּועל ביי גבירים, וואָס אז זיי עקשנען זיך איין, וועסטו שוין גיכער רירן א מויער פונם אָרט.

און אפשר איז גאָר ער שולדיק. א געניטער שדכן וואָלט שוין געפונען א וועג, ווי אזוי אויסצופירן זיינס. און סך-הכל איז ער גאָר א לערער. א מענטש, וואָס לערנט קעכינס און דינסטן ליענען און שרייבן און פון דעם ציט ער זיין חיונה, מ'שטיינסגעזאָגט. אז מען טרינקט זיך, כאַפט מען זיך אָן אין א שטרוי. עטלעכע מאָל איז אים געלונגען דורכצופירן שידוכים, איז פרוווט ער, אפשר וועט עס גיין אויך ווייטער. די איצטיקע קאָרט איז אים נישט געראָטן. אי, ווען ס'געלונגט אים, וואָלט ער כאַטש אַביסל געקאָנט אַפּאַטעמען! א גביר איז טאַקע בטבע א חזיר. נאָר, אז מען האָט צו טון מיט צוויי, וועט שוין איינער דערלייגן, וואָס דער צווייטער האָט נישט דערגעבן.

ער שמעלט זיך א וויילע אָפּ, כאַפט-אָפּ דעם אָטעם. וואָס האָט ער זיך אזוי צו איילן, וואָס? אלע „לעקציעס" האָט ער שוין היינט געגעבן. אויסגעווען אין א צענטליק קיכן, געוויזן פאַרהאַ-

רעוועטע דינסטן, ווי אזוי מען האלט א פענע אין דער האנט. מיט וואסער אויף קאשע איז ער שוין פארוואַרנט. איצט ווו נעמט מען אויף קאשע?

דער שניי שיט און שיט און ווערט תיכה צערונען. די גאָס לאַמטערנס ברענען טריב און אַרעם. ווען מען וואַלט זיי אַרײַנד גענומען אין אַ וואַרעמער שטוב אַרײַן, וואַלטן זיי זיך פשוט מחיה געווען.

אַפגעכאַפט דעם אָטעם, לאַזט ער זיך גיין ווייטער. סימע די קעכין פון דעם מאַנפאַסטור-סוחר זעליג נאַלדמאַן, האָט אים געשיקט זאָגן, אז ער זאָל אַרויפקומען צו איר. זי דאַרף, ער זאָל איר אַנשרײַבן אַ בריוו. די צען קאַפּיקעס וועלן זיין אזוי ווי גע- פונען.

„א סך מלאכות, איז ווייניק ברכות“ — מורמלט ער. סיי דער שדכן, סיי דער לערער, סיי דער מעשה-שרייבער, פאַרדינען אזוי פיל, אז ס'קלעקט קוים, קוים אויף איבערצוקומען די וואָך. און ער ווייסט, אָט דער יאַנקל לערער, ער ווייסט עס אויף זיכער, אז ער איז אַ גוטער מעשה-שרייבער. זיינע מעשיות ווערן צעכאַפט, ווי מצה-וואַסער, און מען לייענט זיי מיט גרוים הנאה. זיינע מעשיות „שבת קודש אין גן-עדן“ און די „מעשה משני שותפים און שני קצבים“ געפינט מען כמעט אין יעדער יידישער שטוב, סיי דאָ אין לאָדזש, ווו ער וווינט און מוטשעט זיך, סיי אין דער נאָרער וועלט.

ווער שמועסט נאָך זיין „מעשה פליאות מג' אחים, איין זעהר שיינע, וויכטיקע, ווונדערלעכע געשיכטע פאַן דריי ברידער, גרויסע לייט“ — האָט גאָר אַ גרויסן שם איבער דער וועלט. די דאָזיקע מעשה האָט מען שוין עטלעכע מאָל איבערגעדרוקט. און אַלעמאָל האָט מען די ביכעלעך פאַרצוקערט. נאָר אָן אים, דעם מחבר, האָט מען, ווייזט אויס, פאַרגעסן. פון זינט ער האָט פאַקומען די פאַר רובל פאַר דעם ערשטן דרוק, האָט ער שוין מער נישט געזען קיין פרומה. און פאַר וועמען זיך צו קלאָגן איז נישטאָ. און יושר — עט. ער דערמאָנט זיך יענעם ווינטער, ווען ער האָט געשריבן די „מעשה מג' אחים“. אַ שווערער ווינטער געווען. אין זיין אַרעמער

שטוב אויף פאלוט האָט זיך צעלייגט דער דלות, ווי ביי זיין טאטן אין וויינגארטן. דאָס ווייב איז נאָך נישט געקומען צו זיך פון דער לעצטער קימפעט. אויפן האַרצן איז אים געווען אָנגעזאָלעט ביז גאָר. און אין אָט יענע לאַנגע, אומעטיקע ווינטער־נעכט איז אים איינגעפאַלן די מעשה מיט די דריי ברידער, וואָס יעדער פון זיי האָט זיך גענומען אַ מצווה מקיים צו זיין. מיט זיי צוזאַמען האָט ער זיך געלאָזט אין דער וועלט אַרײַן, איבערגעלעבט צוזאַם מען מיט זיי זייערע וואַנדערונגען, די מניעות, וואָס האָבן זיך זיי אַנטקעגנגעשטעלט. און אַז גאָט האָט זיי געהאַלפֿן, זיי זענען עולה לגדולה געוואָרן — יעדער פון זיי האָט חתונה געהאַט מיט אַ בת־מלכה און געירשנט אַ קעניגרייך — האָט ער, דער אַרעמער יאַנקל לערער, פאַרגעסן אין זיין אייגענער אַרעמקייט. ער האָט זיך גע־פרייט מיט דעם גליק פון די נ' אחים.

די דאָזיקע ווונדערלעכע מעשה האָט אים דאַמאָלט באַפרייט פון זיין אומעטיקייט, געמאַכט אים פאַרגעסן זיין אַרעמקייט, און נישט אומזיסט קוויקן זיך מיט דער דאָזיקער מעשה די אַרעמע יידן און יידענעם, די קעכינס און די דינסטן, די באַלמעלאַכעס פון גאָר דער יידישער וועלט.

„אפשר — טראַכט יאַנקל לערער — אפשר זענען אַלע וווּנדערלעכע און פאַנטאַסטישע מעשיות געבוירן געוואָרן אין אַרעמע שטיבער? די אַרעמקייט פון אַלע צייטן און ביי אַלע פעלקער האָט אין שײַן פון די פאַרביקע און ווונדערלעכע פאַסירונגען אָפֿ־געאַטעמט אויף אַ ווייל, פאַרגעסן וועגן איר אייגענער נויט.“

ער אַליין האָט אַ סך ווונדערלעכע מעשיות איבערגעזעצט אויף יידיש. „מאַנעלאַנאַ די קרוינפרינצעסין פֿאַן נעאַפּאָל“, „די שײַנע העלענאַ“ און „די שײַנע פֿלומכע גענאָוועפּאַ“.

טראַכטנדיק די דאָזיקע מחשבות, פילט יאַנקל לערער נישט די קעלט, וואָס עסט זיך אים איין אין די בינער. ער פילט נישט די נעץ, וואָס קריכט־אָדורך די אָפּגעריבענע זוילן פון זיינע שײַך. ער באַמערקט אפילו נישט, אַז ער איז שוין פאַרבייגעגאַנגען דאָס הויז, וווּ די קעכין וואַרט אויף אים, כדי ער זאָל איר אָנשרייבן אַ בריוו.

ערשט ווען ער כאפט זיך אויף פון זיין טראכטן, באמערקט
ער, אז ער איז פארקראכן, ער בטלטהאויס אלע חלומות צו זיין
אייגענעם קאפ און קערט זיך אום צוריק.

אָט איז דאָס הויז, וווּ ס'וויינט דער מאַנפאַקטור־סוּהר זעליג
גאַלדמאַן. יאַנקל לערער גייט אַרײַן אין הויף, מײדט אױס דעם
פאַראַדנעם אײנגאַנג און מיט די אונטערשטע טרעפּ, וואָס פירן
צו דער קיך, לאָזט ער זיך אַרױפּגיין.

סימע די קעכנע, א יונג שוואַרץ־הנעוודיק ווייבל מיט קלוגע,
לעבעדיקע אויגן, דערפרייט זיך מיט אים, ווי מיט אן אבן טוב.
„איך האָב געמײנט, אז זי וועלן שוין הײנט נישט קומען,
ר' יאַנקל. איך דאַרף אױף געניטיק זי זאָלן מיר אָנשרײבן אַ
בריוו צו מײן מאַן, וואָס דינט בײַ פּאַניען, אַ מיתה משונה זאָל
ער אײנגעמען. מאַנעוורעס גלױסט זיך אים, זי הערן, ר' יאַנקל,
מאַנעוורעס. אָן מאַנעוורעס דוכט זיך אים, פּאַנקעלע גנב, וועט
ער ווערן בדיח הדל. מײן מענדל שרײבט מיר, אז איך זאָל אים
למען השם זען צושיקן אַ פּאַר קערבלעך. מען שיקט זײן ראָטע
אוועק אױש קײן סימביר, אז שיקן זאָל מען פּאַניען אַכצן טעפּלעך
קדחת אױף שלח־מנות...“

אין דער וואַרימער קיך פילט יעקב מאָרגנשטערן, ווי די
קעלט, וואָס האָט זיך אײנגעגעסן אין זײנע פײנער, טרעט פון
אים אָפּ. ער רײבט זיך די פאַרפרוירענע הענט און זאָגט צו דער
באַרעוודיקער קעכין:

„זײען זי אזוי גוט, סימע, און דערלאַנגען זי מיר טינט און
פּעדער מיט אַ בױגעלע פּאַפּיר, וועל איך אין אָנשרײבן אַ בריוו
צו אינם מאַן.“

סימע נעמט אַפּער אַ בױגעלע פּאַפּיר פון אונטער דער צעראַ־
טע, וואָס דעקט־צו דעם קיך־טיש. זי שטעלט אוועק טינט און
פּעדער אויפן טיש.

„ווי אזוי ווילן זי זאָל איך שרײבן דעם בריוו, אױף פּראָסט
יודיש, צי אױף מאַסקױטער־יש?“ — פּרעגט יאַנקל לערער.
„אױף מאַסקױטער־יש, ר' יאַנקל. מען זאָגט, אז מען שרײבט

אויף מאַסקוויטעריש, גיט מען גיכער אָפּ דעם בריוו. אויף יידיש קאָן נאָך פאַרפאלן ווערן."

יאַנקל לערער זעצט זיך אַוועק, טונקט איין די פענע אין טינ-טער און וואַרט סימע די קעכין זאָל אים זאָגן, וואָס ער זאָל שרייבן.

סימע זעצט זיך אַנטקעגנאיבער אים. שפאַרט-אָן די עלנבויונגס אויפן טיש און טראַכט פון וואָס אָנצוהויבן.

„שרייבן זי אים, ר' יאַנקל, אַז זיין בריוו האָב איך באַסור מען, אַז קיין נחת פון זיינע בריוו האָב איך נישט, אַז איך וואָלט שוין געוואָלט דערלעבן די מינוט, ווען ער וועט זיין פריי. שרייבן זי, אַז איך פאַרשטיי, אַז ס'איז אים גענוג ביטער צו דינען פאַר-ניען. זאָל ער פאַרשטיין, אַז דינען ביי אַ חויר, ווי זעלניג גאָלד-מאַן, איז אויך נישט קיין קליניקייט. איידער מען דערזעט ביי אים די פאַר גילדן, קריכן גוט אַרויס די אויגן פונם קאַפּ."

סימע זיפצט-אָפּ. יעקב מאַרנגשטערן ציקלט די אותיות פאַר-מעלעך, פאַמעלעך. סימע רעדט אויף יידיש. ער אָבער שרייבט אויף רוסיש. און רוסיש איז דיר נישט קיין קליניקייט.

„און דאָס, וואָס ער הייסט זיך שיקן אַ פאַר רובל — דיק-טירט ווייטער סימע — וואָלט איך אים גערן געשיקט, האָב איך אָבער נישט, און געבן אויף פאַרויס, איז מיין באַלעבאָס, אַ מיתה משונה זאָל ער אייננעמען, נישט קיין בעלן. סידן גיין צו אַ פראַ-צענטניק, וואָס רייסט דערנאָך שטיקער. האָב איך אים שוין גע-שריבן אין פריערדיקן בריוו, אַז דאָס לעצטע געלט, וואָס איך האָב אים געשיקט, האָב איך טאַקע גענומען אויף פראַצענט, און איך קאָן זיך נישט אויסצאָלן ביז צום היינטיקן טאָג."

סימע פאַרטראַכט זיך. אין דרויסן הערט מען שווערע טריט. די טרעפּ קרעכצן.

די טיר עפנט זיך און עס קומט אַריין אַ הויכער משונהדיקער מענטש מיט אַ קאָלטנועוואַטער באַרד און גרויסע קעלבערנע אויגן. ער איז אָנגעטון אין ברודיקע שמאַטעס. סימע די קעכין גיט אַ פאַטש מיט די הענט:

„ט'אָסטו דיר אַ נאַסט. אין מיצקע דריגען, שמחה פֿלאַכטע.
 ס'קאַצל קומט! וואָס פֿאַר אַ רוח הָאָט דיר אָנגעטראָגן?“
 „היינט איז דאָנערשטאָג, סימע. איך בין געקומען, ר' זעליג
 זאָל באַצאָלן פֿאַר דער וואָך, וואָס איך האָב געטראָגן וואַסער.
 אויב ר' זעליג מיר נישט באַצאָלן, מיין ווייב וועט שרייען, שעלטן,
 שלאָגן, און שמחה פֿלאַכטע וועט נישט האָבן אויף שבת.“
 „וועסט קומען מאָרגן אין דער פֿרי, שמחה. איצט איז דער
 באַלעבאָס נישטאָ אין דער היים. קום מאָרגן אין דער פֿרי פֿאַר
 זיבענע, הערסט, וואָס מען זאָגט דיר, שמחה?“
 שמחה קראַצט זיך מיט ביידע הענט דעם געדיכט-פֿאַוואַקסע-
 נעם קאַפּ.

„מאָרגן, מאָרגן. תמיד דו מיר זאָנסט מאָרגן. איך מאָרגן
 קומען. מיר נישט גיבן געלט, זיין שלעכט, זייער שלעכט.“
 „איך זאָג מאָרגן, בהמה. דער באַלעבאָס זאָגט מאָרגן, זאָג
 איך מאָרגן. גיי שוין גיי, שמחה. זעסט דאָך, אַז מען שרייבט אַ
 בריוו.“

יעקב מאָרגנשטערן באַטראַכט דעם מאַדנעם פֿאַרשוין. וווּ
 הָאָט ער אים געזען אַמאָל? די געשטאַלט, דאָס פנים? אַהאָ!
 ניין, ס'איז נישט געווען ער, נאָר אַן ענלעכער צו אים. דענצמאָל
 נאָך, ווען ער, יאַנקל, איז געווען אַן אַלעקסאַנדער חסיד. איצט
 ווייסט ער שוין אויף זיכער, דעם רפינס גבאי. שמחה פֿלאַכטע
 הָאָט אים דערמאָנט דעם אַלעקסאַנדער גבאי, ר' בערעלע גאָראָ-
 דאָוואָי.

און יעקב מאָרגנשטערן. דער לערער, דער פריוור-שרייבער,
 דער שרדן, דער ברחן און דער מעשה-שרייבער, מאַכט-צו די אויגן
 אויף אַ ווייל און דערזעט אַ מאַדנע זעאוונג. דער גולם שמחה
 פֿלאַכטע, דער וואַסער-טרעגער, זיצט אין אַ שטריימל, פֿראַוועט
 טיש. חסידים שטופן זיך צום אויבן-אַן, וווּ ער זיצט, און זיי רופן
 אים „רבי“.

„נו, ר' יאַנקל, שרייבן זי ווייטער. דער גולם איז שוין אַוועק-
 געגאַנגען“ — זאָגט סימע די קעכין.
 יעקב מאָרגנשטערן הָאָט אפילו נישט געהערט, ווען שמחה

איז אוועקגעגאנגען. סימעס קול וועקט אים אויף, ווי פון א חלום.
 „ווער? דער רבי איז אוועקגעגאנגען?“
 „וואָס פאַראַ רבי, ר' יאַנקל? שמחה פּלאַכטע איז אוועק-
 געגאַנגען.“
 „איך מײַן טאַקע שמחה פּלאַכטע, סימע“ — זאָגט יעקב
 מאָרגנשטערן און צולאַכט זיך אויפן קול.
 סימע דיקטירט ווייטער דעם בריוו און יאַנקל לערער שרױבט.
 ווער ווייסט, אפשר וואָלט זיך דער בריוו קױנמאַל נישט געענדיקט.
 אַ גליק, וואָס דאָס פּאַפּיר האָט זיך געענדיקט.
 סימע די קעכין באַצאָלט אים פאַר דער טרחה צען קאַפּיקעס
 און יעקב מאָרגנשטערן לאָזט זיך אַהױמגיין.
 ער איז פּרױלעך ביז גאָר. פּילט נישט די קעלט. ער האָט
 אױצט אַ נייע מעשה. אַ פּרױלעכע ביז גאָר. ווי שמחה פּלאַכטע
 ווערט אַ רבי. דער עולם וועט לאַכן און די חסידים וועלן קרױצן
 מיט די צײַן.

בִּירְדָּן שְׂאֵמִיר

דער פראקטור, א הויכער, ברייט־פלייציקער אוקראינער, מיט א געקלעטער גאמבע און א רויטן קארק, האלט ביים פאר־ענדיקן זיין רעדע. יעדעס וואָרט זיינס איז שאַרף און שניידנדיק, ווי אַ מעסער. ווי שפינוועפס צעבלאָזט ער די אַרגומענטן פונם פאַרטיידיקער, דעם יונגן פשעמישלער אַדוואָקאַט ד"ר מאַרקוס לופט.

דאָס פאַרברעכן פון דעם באַשולדיקטן בירך שאַפיר איז באַוווּזן. מען קאָן גוט פאַרשטיין די אַנשטרענגונג פונם פאַרטיי־דיקער, וואָס באַמיט זיך צו געפינען מילדערנדיקע אומשטענדן. אָבער ער, דער פאַרטיידיקער אַליין, איז דאָך מודה, אַז דער באַ־שולדיקטער איז באַגאַנגען אַ פאַרברעכן קעגן דער זיטלעכקייט. זיי, די הערן געשווירענע ריכטער, זענען באַרופן אַרויסצוטראַגן זייער אורטייל אַנטקעגן אַ מענטש, וואָס האָט, זייענדיק אַ לערער פון פראַנצויזיש אין גוטע בירגערלעכע הויזער, מיסברויכט מיט דעם צוטרוי, וואָס מען האָט אים אַרויסגעוווּזן. ער האָט געפרוווט זיינע שילערינס, דאָס רוב מינדעריאָריקע מיידלעך, אַראַפּצופירן פונם דרך־הישר. אַנשטאַט זיי צו לערנען די פראַנצויזישע שפראַך, האָט ער, ווי עס איז קלאָר געוואָרן דורך די עדות, געפרוווט זיי פאַרפירן. און אין דעם פאַל פון דער פרייליך ג. אפילו געפרוווט דאָס מיידל פאַרגוואַלטיקן.

פאַר אַזוינע שווערע פאַרברעכנס קעגן דער זיטלעכקייט דאַרפן די הערן ריכטער אַרויסטראַגן זייער אורטייל. דער אורטייל פון די חשובע הערן געשווירענע דאַרף אָפּווישן דעם שאַנד־פּלעק, וואָס איז געפאַלן אויף דער גאַנצער שטאַט און דאַרף איזאָלירן אַזאַ געפערלעכן מענטש, ווי דעם באַשולדיקטן, פון דער געזעל־שאַפט.

דאָס, וואָס דער באַשולדיקטער איז, ווי מען זאָגט, אַ מענטש מיט בילדונג, אַ קענער פון שפּראַכן און אַליין אַ שטיקל פּאַעט, מאַכט אים נאָך פאַראַנטוואָרטלעכער פאַר זיינע מעשים, וואָס זענען שענדלעך און געפערלעך ביז נאָר.

די חשובע הערן געשווירענע ריכטער דאַרפן אַרויסטראַגן דעם שאַרפּסטן פּסק, אָנערקענען די העכסטע שטראַף, וואָס דאָס געזעץ צייכנט-אָן פאַר אַזעלכע פאַרברעכנס. אַרויסטראַגנדיק אַ שטרענגן אורטייל, וועלן זיי נישט נאָר באַשטראַפן און איזאָלירן אַזאַ געפערלעכן מענטש פון דער געזעלשאַפּט, נאָר זיער אורטייל וועט איינצייטיק זיין אַ וואַרונג פאַר אַנדערע, וואָס וועלן זיך פּרוּוו גיין אויף די דאָזיקע פאַרברעכערישע וועגן.

דער באַשולדיקטער בירך שאַפיר קוקט מיט אַנגסטיקע אַי-בערגעשראַקענע אויגן אויף דעם הויכן מענטש מיט דעם רויטן קאַרק, וואָס רעדט און דונערט קעגן אים. וויל אים פאַרניכטן, צע-שמעטערן אויף שטענדיק.

דער פּראָקוראָר פאַרענדיקט זיין רעדע. ער זעצט זיך אַוועק אויף זיין אָרט. מיט אַ טיכעלע ווישט ער אָפּ פון דעם רויטן קאַרק דעם שווייס, אַ צופרידענער מיט דעם איינדרוק, וואָס זיין רעדע האָט געמאַכט אויף די געשווירענע ריכטער.

בירך שאַפיר, אַ מאַגערער, מיטל-וויקסיקער יונגערמאַנטשיק מיט אַ געשוירן בערדל, איז בלייבן און אויפגערעגט. דער פּראָצעס האַלט זיך שוין ביים ענדיקן. נאָכאַמאָל וועט רעדן זיין פאַרטייל-דיקער, דער יונגער אַדוואָקאַט ד"ר מאַרקוס לופט, און דערנאָך וועט קומען דער אורטייל. יאָרן און יאָרן תּפּיסה. ווער ווייסט וויפּל און פאַר וואָס.

דער פאַרטייליקער האָט אַ געשליפּן צינגל. ער רעדט צום סענטימענט פון די ריכטער. נאָר וואָס ער זאָל נישט זאָגן, איז דאָס אַלץ נישט דאָס, וואָס ער, בירך שאַפיר, וואָלט געזאָגט, ווען ער וואָלט זיך אַליין פאַרטייליקט.

אין געריכטס-זאַל איז דישנע. די פּנימער פון די געשווירע-נע ריכטער זענען אָנגעשטרענגט. אפשר דוכט זיך אים נאָר אַזוי. ער, בירך שאַפיר, פּרוּווט אַראַפּלעזן פון זייערע געזיכטער, וואָס

זיי טראכטן. אַט דער מיטן צעשווומענעם פעטן פנים, דער חזירניק פעטרע קורעליולקע, וועט אים זיכער העלפן פארמשפטן, און דער פריזירער אנדזשעי גאַניעיץ, דאָס לאַנגע, דאַרע מענטשל מיט די ווייסע ברעמען, איז זיכער נישט אויף זיין זייט. ער ליענט עס אַראָפּ פון זיין פנים. פילט עס אזוי קלאָר, אַז ס'טוט אים ממש וויי דאָס האַרץ.

דער פאַרטיידיקער רעדט און רעדט, פרוווט אַפשוואַכן די ווירקונג פון דעם פראָקוראַרס לעצטע רעדע. ער אַפּעלירט צום געפיל פון די ריכטער, שילדערט די מעלות פון דעם באַשולדיקטן. אַ מענטש מיט קולטור און נשמה. אַ פּאַעט, וואָס שרייבט אין פיר שפראַכן. ער בעט זיך, דער פאַרטיידיקער, אַז זיי, די געשווירענע ריכטער, זאָלן נעמען אין אַכט, אַז דער באַשולדיקטער איז אַ ווערטפולער מענטש, אַז אַ שווערער אורטייל וועט אים צעברעכן אויף אייביק, און אַ מילדער אורטייל וועט זיין אי אַ שטראַף, אי אַ וואַרונג אויף להבא, כדי דער באַגאַנגענער פעלער זאָל זיך מער נישט איבערחזרן.

דער פאַרטיידיקער רעדט און רעדט. בירך שאַפיר זעט, ווי די ווערטער טאַנצן אים אַראָפּ פון די ליפּן. גלאַטע, פליסיקע, איינס נאָכן צווייטן. ווערטער זיס ווי האַניק און ווייך ווי פוטער. אַבער ס'איז נישט דאָס, וואָס מען וואָלט איינגטלעך געדאַרפט זאָגן. געדאַרפט וואָלט מען אנדערש, אנדערש. אַט אַ שטייגער אזוי :

די גאַנצע באַשולדיקונג האָט די ווערט פון אַן אויסגעפלאָזן איי. אַז ס'הויבט זיך גאַרנישט אָן און ס'לאָזט זיך נישט אויס. ער, בירך שאַפיר, דער לערער פון פראַנצויזיש, איז קודם כל נישט קיין שטיקל פּאַעט, נאָר אַ גאַנצער פּאַעט. און דאָ ליגט דער שליסל. ווי יעדער פּאַעט איז ער עמפּפּינדלעך אויף שיינקייט, וואָס אפילו דער געשווירענער ריכטער, דער חזירניק פעטרע קורעליוול-קע, קאָן צו איר נישט זיין גלייכגילטיק. ווער שמועסט נאָך אַ דיכ-טע? און דאָ איז דער גאַנצער הילוק. נישט דער לערער, דער פעדאָ-גאַג, האָט אַ קוש געטון דער אַדער יענער שילערין, נאָר דער פּאַעט. און דאָס איז נאָר עפעס אנדערש. און דאָס, וואָס די היסטערישע

מאמאס האָבן דערפון געמאכט א צימעס, דערין איז שולדיק זייער היסטעריע. און דאָס, וואָס דער פראָקוראָר האָט דערפון גע- מאכט א זיטלעכקייט-פארברעכן — איז דערויף איז ער דאָך א פראָקוראָר, כדי נישט צו פארשטיין דעם פאָעט, נאָר דעם פארא- גראַף.

דער פארטיידיקער רעדט נאָך אַלץ. בירך שאַפיר הערט שוין אפילו נישט, וואָס ער רעדט. ער טראַכט וועגן דעם, וואָס ער וואָלט געזאָגט, ווען ער אַליין וואָלט געווען זיין אייגענער פאר- טידיקער.

אָט, א שטייגער, די מעשה מיט דער פאָרנוואַלטיונג. ס'איז א בפירושע בבא-מעשה. דאָס פריילין ג. איז טאָקע זיינע א שיר לערין. שוין און חנעוודיק און שטאַרק קאָקעטיש. ער האָט פאר איר אָפט געלייענט און געזונגען זיינע לידער אין דייטש, פויליש און יידיש. לכבוד איר האָט ער אפילו פארפאַסט א ליד אין פיר שפראַכן. ער האָט עס איר געלייענט מיטן באַדינג, אז זי וועט זיך לאָזן געבן א קוש. זי איז דערויף איינגעגאַנגען. גיי ווייס, אז דאָס פריילין ג. וועט באַקומען א היסטערישן אָנפאַל. און דערויף וועט נאָר אָנקומען די חשובע מאַדאם מאַמא, און ס'וועט גע- בוירן ווערן די לעגענדע פון א פאָרנוואַלטיונג...

דער פארטיידיקער רעדט נאָך אַלץ. בירך שאַפיר ווערט אומ- געדולדיק. זאָל ער שוין ענדיקן אַמאָל, דער פלאַפּלער, מיטן גע- שלופענעם צינגל. אז יענער וועט ענדיקן וועט ער ערשט דענצמאָל נעמען דאָס וואָרט, נישט געפרעגט ביי קיינעם. ער וועט זיי דער- ציילן דעם אמת, אויפקלערן זיי, ווי אזוי עס איז געווען, אפשר וועלן זיי פארשטיין.

בירך שאַפיר באַטראַכט נאָכאַמאָל די פנימער פון די ריכ- טער, פרוווט דערגיין, וואָס זיי טראַכטן, הערנדיק די לייכטע דרשה פונם פארטיידיקער. נאָר ער קאָן נאָרנישט תופס זיין. ער זעט נאָר, ווי ביים געשווירענעם ריכטער, דעם חזירניק פעטרע קורע- ליולסקע, קלעפן זיך די אויגן. ביים פריזירער אַנדזשי גאַניעץ ציר טערט די אונטערשטע ליפ. מסתמא פאר נערוועזיטעט. ער וואָלט שוין געווען א בעלן דער פראַצעס זאָל זיך ענדיקן. מען זאָל דעם

פארמשפטן אָפּפירן אין תפיסה און ער אַליין זאָל נאָר קאָנען אַ
קוק טון, צי זיינע געזעלן אַרבעטן, צי זיי צעטרענצלען די צייט,
ווער שפּילנדיק אויף אַ דרימבע און ווער אויף אַ מאַנדאָלינע.
אויפן פּליך פונם געשווירענעם ריכטער פעטרע קורעליִלסקע
שמעלט זיך אַוועק אַ פּליג. דער חזירניק פילט נישט. ער דרימלט.
ביי אים אין דרימל קוויטשעט אַ פעטער, גרויסער חזיר, וועלכן
מען פאַרעט אין הייסן אָקרעפּ. דער חזירניק שמייכלט. ס'אַראַ געט-
לעכע מוזיק!

די פּליג ווערט חוצפהדיקער. זי האָט שוין דורכגעוואַנדערט
דעם גאַנצן פּליך, קריכט שוין אויפן שמערן. אָט שמעלט זי זיך
אויף דעם ריכטערס פּלאַטשיקער נאָז.

דער געשווירענער ריכטער פעטרע קורעליִלסקע כאַפט זיך
אויף פון זיין דרימל, טרייבט אָפּ די פּליג. ער איז בייז. אַ וואָלקנדל
טונקלט צווישן זיינע ברעמען. ס'וועט שוין אויסגיין צו מיין קאָפּ—
טראַכט בירך שאַפיר.

דער פּאַרטיידיקער רעדט נאָך אַלץ. וויפּיל איז דער שיעור?—
טראַכט בירך שאַפיר — ווען וועט ער שוין ענדיקן? און ער באַ-
שליסט ביי זיך: תיכּף נאָכן פּאַרטיידיקער, וועט ער זיך אויפֿ-
שמעלן און זאָגן דאָס, וואָס ער דאַרף. די רעדע איז ביי אים
שוין פּאַרטיס. נישט קיין דרשה אויף זיבן שעה, נאָר אַ פּאָר
ווערטער צו דער זאך. ווערטער, וואָס וועלן קלאָר מאַכן, אויפֿ-
קלערן, אויסטייטשן דעם ענין, און ער וועט אַרויס אַ באַפּרייטער.
ענדלעך ענדלעך. דעם פּאַרטיידיקער גייען שוין אויס די
ווערטער מיטן אָטעם אין איינעם. אַ פּאַראַטערטער זעצט ער
זיך אַוועק אויף זיין אָרט. קוים, וואָס ער דעכעט.

בירך שאַפיר שמעלט זיך אויף. ער פילט, אַז איצט דאַרף
ער עפעס זאָגן. איצט, איידער די ריכטער וועלן אַוועקגיין זיך באַ-
ראַטן וועגן דעם אורטייל. איצט איז געקומען די מינוט, אַז נישט
איז אַלץ פּאַדפּאַלן.

נאָר מאַדנע. אַלצדינג, וואָס ער האָט געטראַכט, בשעת דער
אָדוואָקאַט האָט גערעדט, איז אים אַרויסגעפּלויגן פון קאָפּ. קיין

איין וואָרט קאָן ער זיך נישט דערמאָנען. אַ שוויים באַשלאָגט אים.
וואָס וועט זיין? טאָמער נישט איצט, איז פאַרפאַלן.

מיט אַ ציטערנדיקער שטימע הויבט ער אָן צו רעדן. אַ פּאָר
ווערטער אומגעריכטע. פון וואַנען האָבן זיי זיך איצט צו אים
גענומען? איצט, אין דער דאָזיקער גורל־שעה זיינער:

זיינע הערן ריכטער,

איך בין איין דיכטער,

זינד זיי נישט מיינע פאַרניכטער.

ער וואַקלט זיך. פאַלט־אוועק אויף זיין אָרט. ער איז אינ-
נאָנצן צעטומלט. ווי אין חלום זעט ער די ריכטער אַרויסגיין פונם
געריכטס־זאַל.

דער פאַרטיידיקער, דער יונגער ד"ר לופט, גייט צו אים צו,
רעדט צו אים עפעס. וואָס, פאַרשטייט ער נישט. ער פילט נאָר,
אַז דער דאָזיקער יונגער מענטש מיינט עס גוט. הלוואי אויף די
ריכטער געזאָגט געוואָרן.

„גור, מוט, הער שאַפיר, עס ווירד נאָך זיין גוט.“

די ריכטער קומען צוריק אין זאַל. וויפיל זיי האָבן זיך גע-
זוימט, פּרענט אים בחרם. אַלע אָנוועזנדיקע שטעלן זיך אויף.
דער באַשולדיקטער בירך שאַפיר האַלט זיך קוים אויף די פיס.

דער תּאָרזיצער לייענט דעם אורטייל. ער איז אַ באַליבטער
דייטש מיט אַ מאַנאַקל. זיין קול איז פּעט, הייזעריס און אַביסל
פאַרשלאָפן.

צו בירך שאַפיר דערטראָגן זיך אָפּגעריסענע ווערטער, ער
וויל אַלצדינג פאַרשטיין און הערט בלויז:

„געריכט פון געשווירענע... בירך שאַפיר... בירגער פּשע-
מישל... פאַרברעכן קעגן זימלעכקייט... פינה יאָר תּפיסה.“

ער מאַכט אַ באַוועגונג מיט דער האַנט, ווי ער וואַלט גע-
וואַלט אָפּוועגן דעם פּסק. פאַר די אויגן זיינע שווינדלען די געזיכ-
טער פון אַלע אַרומיקע, טאַנצן אַ קאַראַהאַד, און לעשן זיך, לעשן
זיך אויס.

ער זעט נאָך, ווי דער געשווירענער ריכטער פּעטרע קורעד
ליולקע רייט אַהיים אויף אַ פּעטן חזיר. הינטער אים לויפט דער

געשווירענער ריכטער, דער פריזירער אנדזשעי גאַניעץ מיט אן אָפן ראזיר-מעסער אין האנט. די ראָזע פארב פונם חזיר האַלט נאָך אויף אַ ווייל אויף די ליכטיקייט פונם בילד. און דערנאָך ווערט דאָס אויך פאַרלאָשן.

דער געריכט-זאַל לידיקט זיך אויס. צוויי תפיסה-וועכטער באַפעלן דעם פאַרמשפטן, אַז ער זאָל זיך רירן, צייט צו גיין אין חדר-גדיא אַרײן.

בירך שאַפיר גייט. קוים, וואָס ער באַוועגט די פיס. ס'רוכט זיך אים, אַז אַלץ איז אַ בייזער חלום.

די תפיסה-וועכטער פירן אים דורך זייטיקע גאַסן אין דער שטאָטישער תפיסה אַרײן. דער אָוונט טונקלט. עס איז אַ שיינער זומער-פאַרנאַכט. אויף די דעכער צוויטשערן פייגל. איין וועכטער גייט פון רעכטס, דער צווייטער — לינקס. און ער, בירך שאַפיר, אין דער מיט.

אויף אַ פרייען פלאַץ שפילן זיך קינדער. דער אָוונט האָט נאָך איבער זייער שפיל נישט קיין שליטה. זיי שפילן זיך אין קאַ-מער-קאַמער-הויז.

איבערו פאַרנאַכטיקן הימל שיפן זיך קליינע וואַלקנדרלעך. דאָס צוויטשערן פון די פייגל ווערט זיסער און ווייטאַגדיקער. פונקט אַזוי ווייטאַגדיק, ווי דאָס שפיל פון די קינדער און דאָס שיפן זיך פון די וואַלקנדרלעך.

גייענדיק צווישן די צוויי תפיסה-וועכטער דערמאַנט זיך בירך שאַפיר אין זיינעם אַ ליד, געשריבן נאָך העט, העט אַמאָל. אָפגע-ריסענע סטראָפן פון זיין ליד, „היימוויי“ קומען צו אים צו פליען, ווי פאַרנאַכטיקע פייגל. זיי זינגען אַראָפּ פון זיינע ליפן:

אוי, דאָרטן, אוי דאָרטן, די כמאַרעלעך ציה'ן,
דאָרט זע איך גאַנץ הויך אַ פייגעלע פליה'ן,
די בערנעלעך שלאָפן אין נעפל גאַנץ ווייט,
דער פויגל ער פליט דאָרט אַליין און ער שרייט.

אַ, פייגעלע ליבעס, אַ זיי אַזוי גוט,
און ליי מיר די פליגעלעך אויף אַ מינוט,

נאָר איבער דעם וואַסער, דעם וואַלד און דעם באַרן,
אַהין, אוי אַהין, וווּ ס'בענקט זיך מיר שטאַרק.

כ'האַב פּאָטער און מוטער דאָרט, ברידער און פּריינט,
עס ווילט זיך מיר וויסן, אויב ס'גליק אויף זיי שיינט,
צי זענען אין נעפּל, חלילה, אויך זיי,
דאָס מזל איז טונקל, ווי מיר דאָ, אוי וויי.

ער ברומט די ווערטער מיט אַ ניגון. אין זיינע אויגן בלייבט
טשען טרערן. דער אָונט פאַרשטעלט די טרערן, כדי די וועכטער
וואָלן נישט זען.

זיי דערנענטערן זיך צו דער תּפּיסה. אָט נאָך אַ פּאָר טריט
און דער שווערער תּפּיסה-טויער וועט זיך הינטער אים פאַרמאַכן
אויף גאַנצע פינף יאָר.

אָט איז ער אין תּפּיסה-צעל. הינטערן פאַרקראַטעוועטן פענס-
טערל איז שוין נאַכט. איינע פון יענע שיינע זומער-נעכט מיט
שטערן און נאַכטיגאַלן. אָבער דאָ, אין אָט דעם ענגן תּפּיסה-קע-
מערל, הערט מען נאָר די טריט פונם שליסער אין דרויסן. און
דורכ'ן קליינעם, מיט שפינוועבס-פאַרצויגענעם פענסטערל, זעט
מען נישט קיין סימן פון קיין שטערן.

„אַ קיניגרייך פאַר אַ שטערן“ — מורמלט שאַפּיר און פּילט,
ווי די טרערן וואַרנן אים. ער זעצט זיך אוועק אויף דער נאַרע.
באַהאַלט דאָס פנים אין די הענט און וויינט שטיל און לאַנג.

אַ לייכטזוויקער, אַ שפּילנדיקער, איז ער ביז איצט געגאַנגען
דורכן לעבן. אינגאַנצן פאַרגעסן, אַז דאָס לעבן האָט געפאַרן, אַז
ס'לויערן תּהומים, אַז אָט שטייט ער פאַר אַן אָפּרונט. קיינער
האַט אים נישט געוואָרנט און קיינער נישט געהיט. וואָס וועט
זיין דער סוף? ווער וועט אים טרייסטן און ווער אַרויספירן?

די טרערן זיינע פלייסן און פלייסן. אַ מייזל גראַבלט ערגעץ
אין דער פינסטער. ס'איז אים אומעטיק צום שטאַרבן.

אין קליינעם תּפּיסה-פענסטערל ציטערט ענדלעך אַ גרויסער
זומערדיקער שטערן. ער האָט זיך דערביוועט, דער שיינענדיקער
חברה מאַן. איצט פינקלט ער דורך די קראַטעס.

בירך שאפיר זיצט נאך אלץ פארדעקט דאָס פנים מיט די
הענט. ער כליפעט שטילערהייט און זעט נישט דעם שימערירנדיקן
גרום דורכן פענסטער.

מיטאַמאָל ווערט אים גרינג אויפן האַרצן. אלע טרערן האָט
ער שוין אויסגעוויינט. און עס ווערט אים ליכטיק דאָס געמיט.
פונקט ווי דער שטערן האָט זיך דערביוועט צום פאַרקראַטע־
וועטן תפיסה־פענסטערל, פונקט אזוי האָט זיך דערביוועט צו זיין
צער און פאַרצווייפלונג — די טרייסט. יענע גרויסע טרייסט, וואָס
קומט זעלטן שוין צום פּאָעט אין דער געשטאַלט פון אַ ליד:

אַך, טרוקן דיר נישט דעם מוח,
זיי נישט זאָ טיף געבויגט,
עס וווינט איין גאָט דאָרט הויך,
וואָס דינע ליידין וועגט,
וואָס דינע ליידין וועגט.

איין פּאָטער איבער שטערן,
וואָס דינע ווונדן היילט,
די זיפצן און די טרערן
מיט גרויס רחמנות ציילט,
מיט גרויס רחמנות ציילט.

און סטראָף נאָך סטראָף. אלץ ליכטיקער שטייט פאַר אים
אויף די טרייסט — אויב דו האָסט אלצדינג פאַרלוירן, די הילף
וועט באַלד קומען. האָסט נישט קיין פּאָטער און קיין מוטער, קיין
נעם אויף דער ערד, דער טרייסטער איז פאַראַן איבער די וואַלקנס.

נאָך גייט דיין שוף נישט אונטער,
לאַז רוישן און ברויזן די וואַלן,
דער פּרילינג קומט נאָך דעם ווינטער,
ברענגט רויזן און נאַכטיגאַלן,
ברענגט רויזן און נאַכטיגאַלן.

ער הויבט זיך אויף פון דער נארע, גלייכט אויס די ביינער.
דערזענדיק דעם שטערן אין פענסטער — זינגט ער אים אנטקעגן:

דיון הימל לייטערט זיך ווידער,
די וואַלקנס נייען אוועק,
נאָך וועלן דיך די לידער
באגלייטן ביז צום ברעג,
באגלייטן ביז צום ברעג.

מיכל נאדראן

דער בריוו-טרעגער האָט אָנגעקלאַפּט אין טיר. מיכל גאַרדאָן, אַ
הויכער ייד מיט אַן עטוואָס איינגעבויגענער פּלייצע, האָט געעפּנט.
דער בריוו-טרעגער האָט אים געבראַכט פּופּצן רובל און אַ בריוו...
מיכל גאַרדאָן האָט ביטער אַ שמיכל געטון. דאָס איז דאָס
חודש-געלט, וואָס זיין עלטערער זון, באָריס, שיקט אים. ער איז
אַ דאָקטאָר, דער זון זיינער, אין אַ קרויז-שטאָט פון דער טשער-
ניגאָווער גובערניע, פירט אַ רייך לעבן און פאַרנעסט נישט צו
שיקן דעם אַלטן טאַטן יעדן חודש עטלעכע רובל.

יעדעס מאָל, ווען דער בריוו-טרעגער ברענגט אים געלט און
אַ בריוו פון זיין זון דעם דאָקטאָר, טוט מיכל גאַרדאָנען אַ שטאָך
אין האַרצן. דאָס געלט איז אים נישט ניחא. זיינע פּלאַץ אױגן ווערן
טונקל, זיין הויכער שטערן וואַלקנט זיך.

די בושע, וואָס זיין זון באָריס האָט אים אָפּגעטון, קאָן ער
נישט פאַרנעסן. זיין חתונה מיט אַ רוסישער פּריצע, און דער עיקר
זיין שמדן זיך. דער אַלטער משכיל פילט ווי אַ ווונד אָט דאָס,
וואָס איינער פון זיינע זין האָט זיך אָפּגעפּרעמדט, אַוועקגעגאַנגען
פונם פּאָלק, פון וועלכן ער שטאַמט.

דערפאַר לויכטן אים אָפּער אויף די אויגן פאַר פּרייד, ווען
ער באַקומט אַ בריוו פון זיין צווייטן זון דאַוויד. מיט דעם זון
האָט ער זיך נישט וואָס צו שעמען. פאַרקערט, ער איז שטאַלץ
אויף אים. דאַוויד האָט נישט אויסגעביטן דאָס רענדל, ווי באָריס.
איצט, ווען דאָס צאַרישע רוסלאַנד רודפּט די יידן, שלאַנגט זיי מכות
רצח, שטייט דאַוויד אויף דער זייט פון זיין גערודפּט פּאָלק. אָט
אַזוי ווי ער, דער פּאָטער, דער דיכטער מיכל גאַרדאָן, פילט ער
מיט די יידישע צרות, לײַדט מיט זיי אינאיינעם און חלומט פון
בעסערע צייטן פאַר אָט דער געשלאָגענער און גערודפּטער אומה.

פול מיט ליבשאפט שטעלט זיך מיכל גארדאן אוועק פארן פארטרעט פון זיין זון ראוויד, וואָס הענגט אויף דער וואַנט. ער שפיגלט זיך אין דעם שיינעם, אָפּנהאַרציקן פנים, מיט די גרויסע, שוואַרצע אויגן, וואָס קוקן אַראָפּ צו אים מיט צערטלעכקייט און ליבשאפט.

דאָס בילד פון זיין זון באַרים האָט ער אַראָפּגענומען פון דער וואַנט, עס זאָל אים נישט דערמאָנען זיין ווייטאָג. כאַטש באַרים איז אַ געטרייער זון, שטיצט דעם אַלטן טאַטן, העלפט אים מיט וואָס ער קאַן. דאָס טוט ער פאַר זיין טאַטן. אָבער וואָס טוט ער פאַר זיין פאָלק? — פרעגט מיטן הויכן לשון דער אַלטער משכיל יעדעס מאָל, ווען ער טראַכט וועגן זון. — זיין פאָלק האָט ער פאַרראַטן.

דער מילך-ייד האָט אים געבראַכט מילך. די לעצטע טעג פילט זיך מיכל גארדאן נישט מיט אַלעמען. דערפאַר נעמט ער מער מיט אַ קוואַרט מילך יעדן טאָג. גארדאן האָט זיך מיט אים צורעכנט, אים באַצאַלט דעם חוב און בדרך אַנב אַ פרעג געטון דעם ייד: „וואָס הערט זיך עפעס, ר' אריה, אין דרויסן? איר ווייסט דאָך, אַז זינט צען טעג גיי איך נישט אַרויס פון שטוב. דער הוסט, ר' אריה און די עלטער זענען פנאמנות נישט קיין אָנגעלייגטע אורחים, איר הערט, וואָס איך זאָג איך? ... גאַרנישט קיין אָנגער-לייגטע אורחים, און פונדעסטוועגן קומען זיי נישט גערופענער-הייט און מען קאָן זיך פון זיי נישט אָפּטשעפען, ביז אין טויט אַרײַן“.

דער אַלטער מילך-ייד האָט שווער אָפּגעזיפצט: „איר פרעגט, וואָס עס הערט זיך, ר' מיכל, וואָס זאָל איך זאָגן? אַ ביטער שטיקל צייט אויף יידן. וווּ מען גייט און וווּ מען שטייט, הערט מען נאָר זשיד, זשיד און נאָכאַמאָל זשיד. איז וואָלט עס כאַטש געבליבן ביים זאָגן, איז ניין. זענען זיך פּאַניעס הענט מתקנא אינם מויל און ווילן אויך עפעס טון. און ידים האָט פּאַניע, ווייסט איר, זע-נען דאָס שוין איינמאָל ידים. און אַז די ידים העלפן זיך אויס מיט דרענגער, אייזנס און נאָך אַזויגע מכשירים, דענצמאָל גיסט זיך יידיש בלוט, ווי וואַסער“...

דער מילך-ייד האָט אויסגערעכנט אַ פּאָר שטעטלעך, וווּ די רוצחים האָבן לעצטנס אַ הוליע געטון... „פּאַראַן הרוגים און צע-שעדיקטע, ר' מיכל. פון שויבן און צופליקט בעטגעוואַנט איז אָפּ-גערעדט“.

אין מיכל גאָרדאָנס אויגן האָבן זיך געשטעלט טרערן. אין זיין דמיון האָט אויף אַ רגע אויפגעבליצט דאָס פנים פון זיין זון באָריס. און ער איז ביי זיי, ביי די, וואָס פּיניקן און שלאַגן יידן, זייער אמונה איז זיינע... דער אַלטער האָט דערפילט אַ גרינט-לעכע, שאַרפע שנאה צו זיין געשמדטן זון. „און דער צאָר — טענהט ווייטער דער מילך-ייד — קוקט זיך צו צו דעם אַלעמען, שוויינט. איר געדענקט, ר' מיכל, דאָס ליד, וואָס איר האָט אַמאָל געשריבן „שטיי אויף, מיין פּאַלק“, דאָרט האָט איר געזאָגט, אַז יידן וועלן זיך איבעראַנדערשן, אַנטון דייטשישע קליידער, אַוועק-וואַרפן די אַלטע מנהגים, וועט זיי זיין גוט, ווי די וועלט. אין אַלע אומגליקן זענען זיך יידן אַליין שולדיק. נו, איצט האָט איר, ר' מיכל. אַ סך יידן האָבן געפּאַלגט אייער עצה, געשיקט זייערע קינדער אין די גוישקע שולן, זיך אַליין אָנגעטון דייטשישע קליידער, מיט לייטן גלייך. און וואָס האָט דאָס אַלץ געהאַלפן? ווייזט אויס, אַז איר האָט געגרייזט, ר' מיכל?“

„ווייזט אויס, איר האָט געגרייזט, ר' מיכל“... אָט דער פשוט-ער ייד זאָגט אים האַרבע ווערטער. אין זיין ליד „שטיי אויף, מיין פּאַלק“, וואָס איז געווען שטאַרק פּאַפּולער ביי די יידישע פּאַלקס-מאַסן, האָט ער, מיכל גאָרדאָן, טאַקע אַזוי געשריבן. אויפגעשטעלט דאָס פּראָגראַם פון אייראָפּעאיזירן די יידישע פּאַלקס-מאַסן. דאָס ליד איז געוואָרן דער גענראַמטער מאַניפעסט פון דער השכלה. אַ סך אַנדערע משכילים האָבן אויפן שטייגער פונם ליד „שטיי אויף, מיין פּאַלק“, געשריבן זייערע שירים.

„איר האָט געגרייזט, ר' מיכל“... אַוודאי האָט ער געגרייזט. און נישט נאָר ער. אַלע משכילים האָבן געגרייזט מיט דעם, וואָס זיי האָבן צורפיל געגלויבט אין אַלעקסאַנדער דעם צווייטנס רע-פּאַרמען. אַלצדינג איז געווען אַ חלום. די יידישע גלייכפאַרעכטי-קונג איז געווען דער חלום פון דער השכלה. פאַר דער דאָזיקער

גלייכבארעכטיקונג זענען די משכילים געווען גרייט מקריב צו זיין א סך יידישע אייגנארטיקייטן. אפילו די יידישע פאָלקס־שפראַך, „דאָס לשון, וואָס קיינער פאַרשטייט נישט“. טאָ ווער איז שול־דיק, וואָס דער דאָזיקער חלום האָט געפלאַצט, ווי אַ זייפנבלאָז ? דער אַלטער מילך־ייד האָט נאָכאמאָל איבערגעצייילט דאָס געלט, עס איינגעקניפט אין טיכל, גענומען די קאָן מיט מילך און מיט „אַ גוטן טאָג, ר' מיכל" איז ער אוועקגעגאַנגען.

לאַנג איז מיכל גאָרדאָן געשטאַנען פאַרטראַכט. אין זיינע בלויע אויגן האָבן זיך געשפיגלט צוויי טראַפּנס טרויער.

פונדעסטוועגן — האָט ער געטראַכט — האָט די השכלה אויפגעטון גרויסע זאַכן. שוין דאָס אַליין, וואָס זי האָט אויפגע־רודערט און צערודערט דעם יאָרהונדערטער אַלטן גליווער, איז וועלכן דאָס יידישע לעבן האָט געגליווערט, איז אַ גרויסער אויפ־טו. ערגעץ־וווּ האָט די השכלה דאָך אויפגעריסן דאָס גייסטיקע געטאָ. דאָס ליכט פון דער השכלה, דער „הימלישער טאָכטער", האָט אויפגעוועקט גרויסע שיכטן פונם פאָלק פון אַ דורות־אַלטן לעטאַרג. די קערנדלעך, וואָס די משכילים האָבן פאַרזייט, האָבן געגעבן פרוכטן. אמת, נישט אַלע פירות זענען געווען אזוי, ווי די משכילים האָבן געוואָלט, אָבער אַ סך זיסע און צייטיקע פרוכטן האָט דער בוים פאַרט געצייטיקט.

ער אַליין, מיכל גאָרדאָן, האָט אַ סך פאַרדינסטן פאַר דער השכלה. אַ גאַנצע ריי פראַגראַמאַטישע לידער האָט ער געשריבן אין דער פאָלקס־שפראַך. „שטיי אויף, מיין פאָלק", „די בילדונג" און אַנדערע. און די דאָזיקע לידער זענען אַריין אין פאָלק און האָבן געווירקט. אין אַזאַ ליד, ווי „דער גט", האָט ער אָפגעלאַכט פון דעם אַלטפּרענקישן שטייגער פון יידישן פאַמיליען־לעבן, און אין ליד „צו דער פריינדין לאה", האָט ער איר געראַטן, זי זאָל הערן זיין עצה און האָבן אַן אייגענע דעה ביים אויסקלויבן זיך אַ באַגלייטער אין לעבן. נישט טון, ווי טאַטע מאַמע ווילן, אויב דאָס אייגענע האַרץ איז נישט מסכים. אַט די געלט־ און יחוס־שידוכים האָבן נישט איין מיידל אומגליקלעך געמאַכט אויפן גאַנצן לעבן. און זיין פריינדין לאה האָט זיך טאַקע צוגעהערט

צו זיין דעה, און נאך א לאנגן קאמף מיט אירע, „פאנאטישע“ עלטערן, האָט זי אויסגעפירט אירס.

מיט ליבשאפט דערמאָנט מיכל גאָרדאָן זיין געוועזענע שילדער-רין. א שוין און קלוג מיידל, און דער עיקר א מוטיס מיידל...

אויף אירע תנאים האָט ער דאָס געזונגען זיין שטיפעריש ליד וועגן דער משקה, אז „דורך משקה האָט דער טאטע די מאמען גענומען, דורך משקה בין איך אויף דער וועלט געקומען“...

א לאנגע צייט נאך נאך דער חתונה, האָט אים זיין געוועזענע שילדערין געשריבן בריוו, אים פארטרויט אלע אירע סודות, ווי פארן אייגענעם טאטן. אלע תלמידים, וואָס האָבן ביי אים געלערנט דייטש, רוסיש און פראנצויזיש, זענען אים איינגעפאָקן אין האַרצן. נאָר מער פון אלעמען זי, לאַה. ווו איז זי איצט? שוין לאַנג, לאַנג האָט ער פון איר גאָרנישט געהערט...

ער האָט פארמאכט די אויגן און דערזען אין דמיון די אלע געשטאַלטן, וואָס דער גורל האָט אים מיט זיי צונויפגעפירט אין משך פון זיין לעבן. די גימנאַזיסטן, וואָס זענען ביי אים געווען אין פאנסיאָן אין יענע יאָרן, ווען ער האָט געפרוּווט ציען פרנסה פון דעם דאָזיקן קלאָגערדיקן געשעפט. די קינדער פון בראַדסקין, מיט וועלכע ער האָט געקנעלט, זיין שוואַגער דעם משכיל, דעם גרויסן העברעאישן פּאָעט י. ל. גאָרדאָן. ער דערמאָנט זיך אין זיין ערשטער פרוי, די שוועסטער פון יהודה לייבן, וואָס איז פרי אָפגעשטאַרבן. זיין צווייטע פרוי, מרים, וואָס איז שוין אויך אויף יענער וועלט — אלע, אלע געשטאַלטן, האָט ער איצט געזען, וואָס זענען שוין העט-העט ווייט פון אים, און דאָך אזוי נאָענט.

ער האָט זיך אויפגעכאַפט פון זיין דרימל. דערזען, אז דאָס פענדל מיט דער מילך שטייט און ווארט מען זאָל עס אויפפאַכן. ער האָט גאַנץ געניט אָנגעהאַקט שפענדלעך מיטן האַקמעסער און געמאַכט פייער. ער האָט אַרויפגעשטעלט די מילך אויף דער קיך, און נאָכאַמאָל געפילט, אז זי, מרים, פעלט אים אויף דער עלטער, כאַטש ער האָט מיט איר נישט איבעריק גוט געלעבט. אויף איר האָט ער דאָס געמאַכט זיין ליד „די באַרד“. אירע טענות צו אים, וואָס ער חברט זיך מיט אזוינע מענטשן, ווי י. ל. גאָרדאָן, וואָס פאַר-

נעסן אן יידישקייט און נעמען זיך אראָפּ די בערד, האָבן אים באַ-
ווויגן, אז ער זאָל אָנשרייבן דאָס דאָזיקע ליד.

די מילך האָט אויפגעזאָטן. ער האָט זיך אָנגעגאָסן א היפש
טעפּל, אַריינגעבראַקט צוויי אַלט-געבאַקענע זעמל און גענומען
זיך צו דער טרויעריקער, איינזאַמער עבודה פון עסן. דערנאָך האָט
ער זיך אַוועקגעזעצט דורכקוקן זיינע כתבים. די לידער, וואָס
ער האָט אַמאָל געשריבן פּול מיט גלויבן אין זיינע אידעאַלן.
סאַטירעס אויף די חסידישע רבנים און פּראָגראַם-לידער פון דער
השכלה. פון צייט צו צייט האָט זיך אויך אַריינגעריסן אין זיין
דיכטונג אַ שטיפּערישער טאָן, פון צייט צו צייט האָט זיך אַרויס-
געחנדלט אַזאַ ליד, ווי „די משקה“. דאָס דאָזיקע ליד איז שוין
פון לאַנג געוואָרן אַ פּאָלקס-ליד, און די, וואָס זינגען עס, ווייסן
נישט אפילו, אז ער, מיכל גאָרדאָן, איז דער מחבר.

בלעטערנדיק זיינע כתבים, איז אים נאָכאַמאָל געקומען אויפן
געדאַנק דאָס, וואָס דער ייד האָט אים אין דער פּרי אַ זאָג געטון :
„איר האָט, ווייזט אויס, געגרייזט, ר' מיכל“. די דאָזיקע עטלעכע
ווערטער האָבן אים געענפערט אין מוח און ער האָט באַשלאָסן,
אז ער וועט נאָכאַמאָל אַרויסגעבן זיין ביכל לידער, טאַקע די איי-
גענע לידער, וואָס אַמאָל, נאָר מיט באַמערקונגען צו יעדן ליד,
וואָס וועלן אָנווייזן, ווי די צייטן האָבן זיך געענדערט, און זיי,
די באַמערקונגען, וועלן שטילערהייט באַשמעטיקן, אז דער גלייכ-
באַרעכטיקונגס-חלום פון די משכילים איז צערונגען געוואָרן, ווי אַ
זיפּן-בלאָז, אז דער צאַר האָט זיי געמאַכט צו-שאַנד, און מען
מעג שוין ענדער גלויבן אַ הונט אויף דער גאַס, איידער די הבטחות
פון די מושלים...

אַ גאַנצן טאָג האָט מיכל גאָרדאָן זיך נישט געקאַנט באַפּריי-
ען פון אַט די אַלע מחשבות. זיי האָבן אים אויסגעפילט אינגאַנצן
און ער האָט כמעט אינגאַנצן פאַרגעסן, אז ער איז אַן עלנטער,
איינזאַמער זקן. ערשט ווען דער פאַרנאַכט האָט אָנגעהויבן צו
טונקלען אין צימער, האָט ער דערשפּירט בולט זיין עלנט און פאַר-
לאָזנקייט.

ער האָט זיך אַרומגעדרייט איבערן צימער, זיך אַפּגעשטעלט

פון צייט צו צייט און זיך צוגעקוקט, ווי די זאכן ווערן פאמעלעך
טונקעלער, ווי זיי לעשן זיך אויס. קודם די שאפע, דערנאך דער
קאמאד, דערנאך די בילדער אויף די ווענט.

צום סוף איז נאך געבליבן דער וואנט-שפיגל, וואָס האָט
געליכטיקט. מיכל גארדאָן איז צוגעגאנגען צום שפיגל און אַריין-
געקוקט.

ווער איז די הויכע געשטאַלט מיט דער עטוואָס איינגעהוי -
קערטער פלייצע דאָרט אין שפיגל ?

...די געשטאַלט האָט גרויסע, בלויע אויגן און אַ קליין ווייס
בערדל, וואָס איז אַמאָל געווען בלאַנד. ס'איז ער, מיכל גארדאָן,
צי אפשר גאָר אַן אנדערער ? אזוינער, וואָס האַלט זיך ערשט אין
דערנענטערן צו אים ? אָט דער, וואָס דאַרף ערשט קומען ? נאָך
אַ טאָג, נאָך אַ וואָך, און ער וועט קומען.

מיכל גארדאָן האָט געטראַכט וועגן טויט און, מערקווירדיק:
אין דער דאָזיקער רגע האָט זיך דער פחד פון אים אָפגעטון. ער
האָט נישט געפילט קיין שום מורא פאַרן „מלאַך מיט די טויזנט
אויגן“. פאַרקערט, ס'איז אים געוואָרן לייכט און מאַדנע גוט אויף
דער נשמה, טראַכטנדיק וועגן דעם סוף.
ער איז געשטאַנען פאַרן שפיגל און שטיל און רואיק גענומען
דעקלאַמירן זיין ליד „מיין לעבנס-צייט“:

פון מיין מוטערס לייב בין איך אַרויס,
מיט גרויס געשריי, מיט גרויס געוויין,
אָבער איצט אין ערד, מיין אייביק הויז,
ווייל איך גאַנץ שטיל און רואיק גיין.

אזוי ווי דורך אַן אָפן טיר
אַרויס אין גאַס פון ענגן שטוב,
אזוי גאַנץ רואיק גיי איך מיר
אַראָפּ פון בעט, אריין אין גרוב.

אָט באַלד איז מיין קורץ לעבן אַוועק,
אָט באַלד קומט אָן די לעצטע שעה,

נישט לאנג דער אנהויב און שוין דער עק,
אָט ערשט געווען און באַלד נישטאָ.

און די הויכע געשטאַלט מיט די בלויע אויגן, מיטן ווייסן
בערדל, וואָס איז אַמאָל געווען בלאַנד, די געשטאַלט אין שפיגל,
האָט געפליסטערט — מיכל גאַרדאָן האָט עס בפירוש געהערט —
דעם סוף פון זיין ליד:

מיליאָנען יאָרן זענען פאַרשווומען,
איידער איך בין אויף דער וועלט געווען,
מיליאָנען יאָרן וועלן אַנקומען,
און איך וועל מער די וועלט נישט זען.

עס טוט אַמאָל פון ים אַ שפּריץ
אַ טראָפּן וואַסער קעגן זונגענישן,
און פאַלט געשווינד, אַזוי ווי אַ בליץ,
צוריק אַראָפּ אין ים אַריין.

אַזוי איז מיין קורצע לעבנס־צייט,
אַזוי איז מיין גלענצנד לעבנס־גליק,
עס גייט נאָר פּלוצים אַרויס פון אייביקייט,
און פאַלט אין אייביקייט געשווינד צוריק.

שאַטנס האָבן זיך פאַרקליבן אין שפיגל אַריין. די געשטאַלט,
וואָס האָט אַזוי ווונדערלעך אַרויסגעאַטעמט איר ליריש־קאָסמישן
אני־מאָיו, האָט זיך אָנגעהויבן אויסצולעשן. פאַמעלעך, פאַמע־
לעך און זי איז נישט געוואָרן.

אין מיטן צימער איז בלויו געשטאַנען די הויכע, עטוואָס
איינגעפויגענע פיגור פון מיכל גאַרדאָן און זיינע גרויסע, בלויע
אויגן זענען געווען צוויי טראָפּנס טרויער...

מִצְדָּק מִצְדָּק אֲדוּמִיטֵשׁ וּדְאִישׁ אֲדוּסְקִי

שלום עליכם איז געשטאנען ביים פענסטער און ארויסגע-
קוקט. דער שניי איז נאך אלץ געפאלן, נישט געהאט אפילו ברעה
אויפצוהערן. די גאס־לאמטערנס האבן שוין געברענט, אבער זייער
ליכט איז געווען פלאס און אָרעם אנטקעגן דער פלענדנדיקער ליכ-
טיקייט פון שניי, וואָס האָט זיך צולייגט פרייט און יחבותדיק
איבער די קיעווער גאסן.

„ווי אמתע קאסריליקעס זעען זיי אויס, די גאס־לאמטערנס,
מיין איך — האָט שלום עליכם גערעדט צו זיך אליין — קאסריר-
לעווקער מיט די ביינער. אָרעם, ווי די נאכט, אָבער אויסגעצויגן,
שטאַלץ, ווי אמתע מיוחסים — מיינען זיי איבערצושיינען דעם
גביריש־פלענדנדיקן שניי, וואָס שעמעריט, פינקלט מיט מיליאָנען
דימענטלעך.“

איבער די גאסן זענען געפלוין שליטנס. אָנגעפעלצטע איז-
וואָשטיקעס האָבן געוואָקעט צו די פערד, זיי אונטערגעגעבן
חשק: „וויאָ, פערדעלעך, רירט זיך, הויבט די פיס, א שאָד יעדע
רגע. דער עולם, זעט איר דאָך, וויל זיך קאטאיען“... און די פערד
האָבן פאַרשטאַנען דעם ווונק, באַוווּזן זייערע באַלעפאַטיס, אַז זיי
זענען נישט אַזעלכע פערד, ווי מען מיינט, נאָר טאַקע אמתע פערד.
זיי זענען געפלוין פּייל אויסן בויגן איבער די פאַרשנייטע גאַסן
און די גלעקלעך אויף זייערע העלזער האָבן געקלונגען.

שלום עליכם האָט באַטראַכט די פאַנאָראַמע מיט הנאה. עס
זעט אויס, ווי אין אַ כּישוף־מעשהלע. פאַראַן מענטשן, וואָס האָבן
הנאה פון לעבן. יעדע צייט האָט זיך אירע פאַרגעניגנס. נישט ווי
זיי, געבעך, זיינע קאסרילעווקער, וואָס פינסטערן אָפּ זייער ביסל
יאָרן. זאָגן גלייכווערטלעך און שטאַרבן אינאיינעם מיט זייערע
ווייבער און קינדער זיבן מאָל אַ טאַג פאַר הונגער.

איי, ווען דער אויבערשטער וואָלט אים געפרעגט, וואָלט ער

זיך נישט געפויילט און געגעבן אים צו פארשטיין, אז ס'וואָלט גע-
ווען א יושר אויפצורייכטן אפיסל זיינע קאסרילעווקער. „וואָס
וואָלט עס דיר געשאַדט, — וואָלט ער צו אים געטענהט — ווען
די דאָזיקע אַרעמע און פריילעכע לייט וואָלטן אויך אַמאָל אַ לעב
געטון?“ ער, שלום עליכם אליין, וואָלט געווען אַ בעלזן צו זען,
ווי זיינע קאסרילעווקער קאטאיען זיך איבערן ווינטערדיקן שניי,
גיבן זיך איינס דעם צווייטן צו פארשטיין דעם שכל פון שליטן.
ווי זיי האָבן ווילד הנאה פון דעם ווינטער, און נישט ווי זייער
שטייגער איז, אים צו שעלטן מיט טויטע קללות.

שלום עליכם האָט איבערגעלאָזט דאָס פענסטער, זיך דורכ-
שפאַצירט עטלעכע מאָל איבערן שטוב, און אַ קוק טוענדיק אויפן
וואַנט־זייגער אַ ברום געטון :

„שוין נאָך זעקס און דער זינג־פויגל איז נאָך אַלץ נישטאָ.“
מיט עטלעכע טעג צוריק האָט שלום עליכם זיך באַגעגנט
מיט זיינעם אַ באַקאַנטן אַדוואָקאַט. שמועסנדיק וועגן דאָס און
יענז, האָט אים יענער דערציילט וועגן דעם זינג־פויגל :

„אַנומעלט, הערט איר, פאַניע ראַבינאָוויטש, בין איך גע-
פאָרן מיט אַ צווייטן אַדוואָקאַט, אַ געוויסן מאַרק מאַרקאָוויטש
וואַרשאַווסקי, קיין וואַסילקאָוו צו אַ פּראָצעס. האָט מיר דער דאָ-
זיקער וואַרשאַווסקי אויפן וועג געזונגען לידלעך אויף זשאַרגאָן —
טאַקע זיינע אייגענע לידלעך, — וואָס זאָל איך אייך זאָגן? נאָלד!
און די ניגונים, הערט איר, אויך זיין אייגענע מלאכה — געפיין
איך פשוט נישט קיין ווערטער זיי אָפּצולויבן.“

דעם נאָמען מאַרק מאַרקאָוויטש וואַרשאַווסקי, האָט שלום-
עליכם שוין געהערט נישט איין מאָל. אין קיעוו האָט מען גע-
וואַסט, אַז דער געשווירענער אַדוואָקאַט וואַרשאַווסקי איז אַ פריי-
לעכער יונג, אַ פאַרשלעפטע קרענק, ווי מען רופט עס אין קאַס-
רילעווקע. אויף אַלע קערמעשלעך, וואָס די קיעווער אינטעליגענץ
האָט איינגעאָרדנט, האָט ער פאַרנומען דעם אויבן־אָן. נאָר אַז
דער דאָזיקער וואַרשאַווסקי זאָל שרייבן לידער, פאַרפאַסן צו זיי
אייגענע מוזיק, און זיי טאַקע אַליין זינגען — פון דעם האָט זיך
דערוואַסט שלום עליכם ערשט פון זיין באַקאַנטן.

„זאגט זשע מיר, פאניע, ווי אזוי פאקענט מען זיך עם מיט דעם דאזיקן זינגפויגל? דאָס הייסט, ווי אזוי כאפט מען אים אריין אויף איין אָוונט צו שלום־עליכמען אין שטוב?"
און ס'איז געבליבן, אז אין א זונטאָג אָוונט וועט מען ברענ-
גען דעם זינגפויגל צו שלום־עליכמען אין שטוב אריין. אדרבא,
זאָל דער גרויסער הומאָריסט הנאה האָבן פון וואַרשאַווסקים ליר-
לעך, וואָס זענען צוקער־זיס און צענייען זיך אין יעדן אבר.
היינט איז דער אָפּגערעדטער זונטאָג. שלום עליכם האָט פאַר-
בעטן עטלעכע פריינט, זיי זאָלן אויך הערן דעם דאָזיקן פויגל זינג
גען און פאַר איין וועגס אויך הנאה האָבן, אויב ס'וועט זיין פון
וואָס הנאה צו האָבן.

איינציקווייז האָט מען זיך אָנגעהויבן צונויפקומען. אַלע
פאַרבעטענע זענען שוין געזעסן אַרום טיש, גערויכערט, דער-
ציילט אַנעקדאָטן און געלאַכט. אין ווינקל האָט געוואַרט די בלה
די פּיאַנע הייסט עם. נאָר ער, דער התן מאַרק מאַרקאָוויטש וואַר-
שאַווסקי, איז נאָך אַלץ נישט געווען.

שלום עליכם האָט אַלעמאָל אַ סוף געטון אויפן זייגער. גע-
טרייסט די געסט, אז אַ יעדע רגע איז ער מחויב אָנצוקומען.
און עם האָט טאַקע קיין סך נישט געדויערט אין מאַרק מאַר-
קאָוויטש האָט זיך באַוווּזן צוזאַמען מיטן אַרוואַקאַט, וואָס האָט
צוגעזאָגט שלום־עליכמען, אז ער וועט אים ברענגען דעם זינגפויגל
אין שטוב אריין.

וואַרשאַווסקי, אַ מענטש פון אַריבער פּופּציק, קליין געוואַקסן,
מיט קורצזיכטיקע, שמייכלענדיקע אויגן, האָט זיך אַנטשולדיקט
פאַר זיין פאַרשפּעטיקן. אַ קליענט האָט אים פאַרהאַלטן. אפילו
זונטאָג קאָן מען זיך נישט אָפּטשעפען פון די קליענטן. און אז
נאָט העלפט, אז דער קליענט איז אַ יידענע, וואָס רעדט און רעדט
און ווייסט נישט, ווען אויפצוהערן, איז דאָך נישט שייך. אין
אַזא פאַל קאָן זיך אפילו טרעפן, אז ער, וואַרשאַווסקי, זאָל זיך
פאַרשפּעטיקן נישט נאָר אויף איין שעה, נאָר טאַקע אויף צוויי
און דריי, און פאַרוואָס נישט אויף גאַנצע פינף.
וואַרשאַווסקי האָט געלאַכט הויך און האַרציק. דאָס דאָזיקע

קליינע, גוט געפאקטע מענטשל, איז מיטאמאָל געוואָרן גוט און הימיש מיט א יעדן איינעם.

שלום עליכם האָט אים באַטראַכט: דאָס אָפּגעטראָגענע רעקל מיט די גלאַנצנדיקע עלענבויגנס האָבן עדות געזאָגט, אז ער איז נישט פון יענע אַדוואָקאַטן, וואָס פאַרשטייען צו רייסן פאַסן פון זייערע קליענטן. פאַרקערט, אַרעמעלייט דערשמעקן שוין דעם דאָ-זיקן מין אַדוואָקאַט, און ער ווערט זייערער. פאַרשטייט זיך, אז אזעלכע אַדוואָקאַטן האָבן זעלטן פרנסה און שטאַרבן צורביסלעך אונטער פאַר הונגער, ווי אין פּסוק שטייט.

וואַרשאַווסקי האָט גערעדט הויך און געלאַכט נאָך העכער. יעדן איינעם האָט זיך געדאַכט, אז מען קען דעם דאָזיקן מענטש נישט פון היינט, נאָר פון מי יודע וויפּל יאָר.

שלום עליכם איז שוין געווען נייגערדיק צו הערן די לידלעך. ווען ער וואָלט נישט געווען דער באַלעבאָס, וואָלט ער זיך נישט געשעמט און תיכּף אַרויס מיטן לשון: „פּאַניע וואַרשאַווסקי, — וואָלט ער געזאָגט — מען זאָגט, אז איר מאַכט לידלעך, זענען דאָס שוין איינמאָל לידלעך. איז הלמאי זאָלן מיר נישט הערן אָט די דאָזיקע לידלעך?“ אזוי ווי ער איז אָבער דער באַלעבאָס, מוז ער מאַכן אַ שווייג, איינהאַלטן די נייגערדיקייט. קודם כל זען מכבד זיין די געסט מיט טיי און וואַרעניע, און עישט שפּעטער מכבד זיין דעם זינג-פּויגל מיט מפתיר.

וואַרשאַווסקי האָט זיך נישט געלאָזט קיין סך בעטן. זינגען — אַדרבא, פאַרוואָס נישט? בפרט, אז צווישן עולם געפינט זיך שלום עליכם, אָט דער גרויסער און איינציקער, דער כּישוף-מאַכער, וואָס איז געווען בכּוח צו באַווייזן, אז די נאַנצע יידישע מרה-שחורה זאָל זיך צעלאַכן.

וואַרשאַווסקי האָט זיך אוועקגעזעצט געבן פאַרטעפיאַן. מיט די פינגער האָט ער אנגעהויבן צו פּלאַנדזשען איבער די קלאַווישן און גענומען זינגען.

צום סאַמע אָנהויב האָט ער געזונגען דאָס ליד פון דעם ווייפל, וואָס דער מאַן האָט זי איבערגעלאָזט מיט צוויי פּיצלעך קינדער. פון וויין-סוחרים, וואָס זענען צום טאַטן געקומען, האָט

זי זיך דערוויסט, אז „ער האָט אַן אַנדער ווייב זיך גענומען, און איר די יונגע יאָר פאַרוויסט“.

שטיף און טרויעריק דער ניגון. די ווערטער פשוט און אמת-דיק. אָט אזוי וואָלט דאָס פּאָלק אַליין געזונגען, ווען ס'וואָלט זיך צוגערירט צו דעם אומגליק, וואָס האָט געטראָפּן די וויסטע עגונה.

איך קאָן זיך קיין אָרט אַצינד נישט געפינען,
אזוי האַסטו מיר מיין לעבן פאַרשטערט —
נעם איך זיך רויטע פּעדים שפינען,
ווערן זיי שוואַרץ, אזוי ווי די ערד.

שלום עליכם האָט זיך צוגעהערט מיט טרערן אין די אויגן.
ער האָט געקוקט אין ווינקל, וווּ ס'שטייט דער פּאַרטעפיאַן. נאָר
ווער מיר פּאַרטעפיאַן, וואָס מיר וואַרשאַווסקי? דאָרט איז גאָר
די פּריזבע, וווּ די עגונה זיצט און קוקט זיך צו צום פּייגעלע, „וואָס
האָט זיך אַ קערנדל געגעסן, געזונגען, געשפּרונגען, מלאַ חן“.
וואַרשאַווסקי האָט פאַרענדיקט דאָס ליד. אַלע זענען געווען
באַנייטערט, און מער פון אַלעמען דער באַלעבאָס אַליין, שלום
עליכם, הייסט עס. ער איז צוגעלאָפּן צו וואַרשאַווסקין און אים
אַרומגעכאַפּט קושן:

„ווען איך וואָלט נישט געוויסט, פּאַניע וואַרשאַווסקי, אז
דאָס איז אייער ליד, וואָלט איך געקאָנט שווערן, אז איך האָב עס
שוין אַמאָל געהערט. און פון וועמען, אַ שטייגער, מינט איר?
אַסור צי איר וועט טרעפּן. איך מיין פון מיין אייגענער מאַמען.“
אַלע אָנוועזנדע האָבן מסכים געווען. שלום עליכם איז גע-
רעכט. דאָס איז אמתער פּאַלקסליד-נוסח. יידישער פּאַלקסליד-נוסח.
נאָר אַן אמתער דיכטער איז אים בכוח צו געפינען, אָנצוטאַפּן און
ווייטער שפינען דעם פּאָדים.

וואַרשאַווסקי האָט געלאַכט הויך און האַרציק, ווי אַ קינד.
די אַלע שבחים האָבן אים שטאַרק הנאה געטון.
וואַרשאַווסקיס פינגער האָבן ווידער אַ בלאַנדזשע געטון אי-
בער די קלאַווישן פון פּאַרטעפיאַן. דאָס מאָל האָט ער געזונגען
דאָס ליד פונם בחור, וואָס האָט זיך נישט געקאָנט אַנטשליסן,

וועלכע פון די צוויי שוועסטער פון ראכמיסטרייווקע צו נעמען פאר א כלה. שרה, איינע פון די שוועסטער, האָט אנדערע מעלות, און רבקה, די צווייטע, ווידער אנדערע. דעם סוף פון אזא חברהמאן ווייסט מען דאָך: ער איז געבליבן אן אלטער בחור.

ווידעראמאָל האָט שלום עליכם אַ קוק געטון אין ווינקל און נישט געזען קיין וואַרשאַווסקי, נאָר די צוויי שוועסטערלעך פון ראכמיסטרייווקע און דעם בחור, דעם שלימזל.

„א מצווה אויף אים — האָט שלום עליכם זיך אָנגערופן — אויף דעם בחור מײן איך. אזא שוטה בן פיקהאַלי, אויף וואָס האָט ער געוואָרט? נאָר צוריקגעשמועסט, וואָס איז ער שולדיק? איך אויף זײַן אָרט, און איר אַליין — ווען מיר וואָלטן געשטאַנען צווישן אַזעלכע צוויי פייערן — וואָלטן מיר מסתמא אויך אויס־געזען, ווי אמתע לעקישבערן.“

און צוויינעדיק צו מאַרק מאַרקאָוויטשן, האָט ער אים געזאָגט: „מ'זאָגט, אז איר זײט אַ געשווירענער אַרוואָקאַט, פאַניע וואַרשאַווסקי. מסתמא איז דאָס אמת. איך אָבער זאָג איך, אז איר זענט אַ געשווירענער דיכטער, און ס'איז אַ שאַד, וואָס איר האַלט אייערע לידלעך פאַר זיך אַליין. מען דאַרף זײ אויפֿשרייבן און טאַקע אָפֿדרוקן. און זאָל דאָס פּאָלק זײ זינגען בכל תפוצות ישראל. איך בין איך מבטיח, אז ס'וועט נישט אַוועק קיין סך צײט און די לידער וועלן ווערן טאַקע אמתע פּאָלקס־לידער.“

וואַרשאַווסקי איז רויט געוואָרן: „איך וועל אויסזאָגן אַ סוד — האָט ער געענטפערט פאַרשעמט — די לידער האָב איך בײַ צום היינטיקן טאַג נאָך נישט אויפֿגעשריבן, פשוט דערפאַר, ווייל, ווייל... איך האָב כמעט אינגאַנצן פאַרגעסן, ווי אזוי מען שרייבט מיט ייִדישע אותיות...“

שלום עליכם האָט אים איבערגעריסן: „נאָר נישט געדאַנהט. שלום עליכם איז נישט פּויל אויף דער פען. איר וועט דיקטירן און ער וועט פאַרשרייבן. דער דרוקער וועט דרוקן, און דאָס פּאָלק וועט זינגען און הנאה האָבן.“

אַלע האָבן צוגעגעבן רעכט שלום־עליכמען.
אן עוולאָה, אַ בפירושע עוולאָה, מען זאָל נישט אָפֿדרוקן אַזעל־

כע לידער. און אין איין וועגס האָט מען געבעטן וואַרשאַווסקין,
אַז ער זאָל מכבד זיין מיט נאָך עפעס.
וואַרשאַווסקי האָט ווידער געזונגען. געזונגען זיס און האַר-
ציק, און דערביי זיך אַליין באַגלייט אויפן פּאַרטעפיאַן. עס איז
געקומען דאָס ליד פון דער „מוזיקע“, פון „שמחת תורה“, פון
„תנחום דעם טרובאַטש“ א. אַז. וו. א. וו. לידער האַרציקע און
פשוטע, פּריילעכע און טרויעריקע. לידער, ווי פון פּאַלקס מויל
אַראָפּגעזונגען. און צום סוף האָבן זיך דערהערט די טענער:

אויפן פּריפעטשיקל ברענט אַ פייערל,
און אין שטוב איז הייס,
און דער רבי לערנט מיט די קינדערלעך
דעם אַלף-בית...

דעם רעפּריין האָבן אַלע אונטערגעכאַפט. קודם שטיל, און
דערנאָך העכער און העכער:

זאַגט-זשע קינדערלעך, געדענקט-זשע טייערע,
וואָס איך ווייז איך דאָ...

שלום עליכם איז געזעסן מיט צוגעמאַכטע אויגן און געזען
דאָס פייערל, וואָס פּלאַקערט אויפן פּריפעטשיק. אַט דאָס פייערל,
וואָס טויזנט בייע ווינטן, טויזנט אַנשיקענישן, האָבן אין פּאַר-
שידענע צייטן געפרווט פּאַרלעשן און נישט געקאַנט. ביים שיין
פון דעם דאָזיקן פייערל וועלן די יידישע פּאַלקס-מאַסן, ליידנדיק,
ווייטער גלויבן און זינגען. ביז... ביז...

וואַרשאַווסקי האָט ווייטער געזונגען. אַלעמענס אויגן זענען
געווען געווענדט צו אים, צו יענעם ווינקל, ווו דער פּאַרטעפיאַן
איז געשטאַנען.

אַבער בלויז שלום עליכם האָט געזען, ווי איבערן צימער האָבן
אַ פּלאַטע-רגעטון די פּליגל פון דער נאָלדענער פּאווע, און איבער
וואַרשאַווסקיס קאָפּ האָט זיך בולט אָפּגעצייכנט די געשטאַלט
פונם שניידווייסן ציגעלע, דעם עמבלעם פונם יידישן פּאַלקס-ליד.

יוסף באוושעווער

„זעסט, עטל, דאָרט די ווייסע געביידע, אַרומגערינגלט מיט דער שטיינערנער מויער? דאָרט איז דאָס שפיטאָל פאַר גייסטיק קראַנקע.“

דאָס יונגע אַרבעטער-מיידל טוליעט זיך צו איר באַגלייטער. יי זעט פון דער ווייטנס דאָס הויז, דאָס מאַדנע-ווייסע, אַפגעזונג-דערטע פון דער וועלט. דאָרט געפינען זיך די געוועזענע מענטשן. די, וואָס זענען אַריבער די גרענעץ פון זין און אומזין. דאָרט וועגעטירן די קינדער פונם שגעון, די געפֿלענדטע, די פיבערנדיקע, די אַנגעסטיקע, און די, וואָס די אויסגעחלומטע קרוינען זענען פאַר זיי געוואָרן ווירקלעך-קייט.

דער יונגער אַרבעטער בלייבט שטיון. באַטראַכט זיין באַגליי-טערין, דאָס שוואַרצהאַריקע, שלאַנקע אַרבעטער-מיידל. ער פילט, אַז זי האָט מורא. אַז דאָס ווייסע הויז, צו וועלכן זיי דערנענטערן זיך, שרעקט זי.

„האַבט מורא, עטל? — פרעגט ער — זאָג אויס דעם אמת. איך האָב דיך געוואָרנט, דיר געזאָגט, אַז ס'איז נישט פאַר דיר. דו האַסט אָבער נישט געוואָלט בלייבן אין דער היים. און איצט זע איך, אַז דו האַסט חרטה.“

„מורא האָב איך טאַקע אַביסל, הערי, — זאָגט דאָס מיידל — נאָר חרטה האָב איך נישט. איך בין גרייט צו מאַכן באַוושעווערן דעם ווייזט. ער געפינט זיך שוין עטלעכע יאָר אין „יענעם“ הויז, און ווער ווייסט, צי קימערט זיך עמיצער וועגן אים. ער איז דאָך אונזער דיכטער, אַן אַרבעטער-דיכטער. וועגן אונזער נויט האָט ער געזונגען. אונז האָט ער דערמוטיקט צום קאַמף.“

אַ ווינטט רוישט אין די פּרילינגדיקע בויער, וואָס שטייען

פאזע דעם וועג. יונגע שוואַלפן פלאַטערן איבערן וועג. א לערכנ-
פויגל טרילערט איבערן פעלד און טראַגט זיינע פליגל צו דער
זון.

די צוויי יונגע מענטשן שטייען אויפן שלאַך. א פאַר מינוט
גאַנג איז ביז צום טויער פונם משונעים-הויז. אַרום זיי איז פרי-
לינג. און זיי הערן אין רויש פונם ווינט, אין פלאַטער פון די
שוואַלפן און אין טרילערן פון דעם פויגל צו דער זון — דאָס
פרילינגס-ליד פונם דיכטער. זייער דיכטער, יוסף באַוושעווער.

רוישט-אויף איר שטראַמען פון מיין יונגער זעלע,
און גריסט די וועלט, די נייערע, די העלע,
מיט כרובים-קלאַנגען זאָל מיין האַרפע זינגען,
ווי טויזנט פידלען זאָל מיין לוסט-ליד קלינגען.
פון אַלע פעלדער שפראַצט א נייעם לעבן,
עס שוועבט א טיפע פרייד פון אַלע זייטן
און רופט מיט צויבער-טענער פון דער ווייטן.
ווי בשמים פון דעם הרהזותים שמעקט עס,
ווי מיט אַ לופט-געוועבטן שליער דעקט עס
די בערג צו. און רעגט זיך זאנפט און פרייער,
צו אַ נייער האַפנונג און אַ וועלט אַ נייער.

זיי שטייען און האַרכן אַנטציקטע. איינער וויל ביים צווייטן
פרעגן: „האַסט געהערט?“ נאָר קיינער פון זיי פרעגט נישט. אין
רוישן פון דעם ווינט, הערן זיי די שטים פונם יונגן באַוושעווער
און ס'ווילט זיך נאָך הערן און הערן.
דאָס רוישן פונם ווינט ווערט האַסטיקער, מעכטיקער, צאָרני-
דיקער. ניין, ס'איז נישט דער ווינט, וואָס צאָרנט, נאָר די שטים
פונם דיכטער. זיי הערן די שטים פונקט אזוי קלאָר, ווי מיט יאָרן
צוריק אויף אַן אַרבעטער-פאַרזאַמלונג, בשעת באַוושעווער האָט
דעקלאַמירט זיין ליד: „דער גענויס דער מענטשהייט“:

הערט מיין שטימע, שטאַלצע הערשער,
וועלטן-רויבער, ליגן-שמידער,

און פארציטערט זאָלן ווערן
אייערע שמאַלץ-באדעקטע גלידער.

אין די גרויסע, רייכע צימער,
אויף די ווייכע, זיידענע קישן,
ווי איר לינט איצט וויין-פאַטרונקען
און געניסט דעם שלאָף דעם זיסן.

מאָדנע: דער יונגער אַרבעטער און די יונגע אַרבעטערין
דערפילן מיטאַמאָל, אז דער דיכטער איז דאָ אין זיי און אַרום
זיי זשומעט און צאָרנט זיין ליד. און דער דאָרט, וואָס לינט זינט
יאָרן אין יענעם שפיטאַל, איז נאָר דער געבראַכענער שאָטן פון
דיכטער. נאָר כל־זמן דער דאָזיקער שאָטן בלאַנקעט נאָך אויף
דער ערד, טאָר מען אים נישט פאַרגעסן.

ניין, מען טאָר אים נישט פאַרגעסן. ס'איז גוט, וואָס זיי
האַבן פאַשלאָסן היינט דעם פרייען זונטאָג אויסצונוצן, כדי אַראָפּ
צוקומען אַהער. אפשר נויטיקט ער זיך, אָט דער, וואָס האָט זיי
געטרייסט מיט זיינע לידער — אין אַ טרייסט־וואָרט. אפשר נוי
טיקט זיך דער, וואָס האָט זיי דערמוטיקט מיט זיין געזאַנג, אין
אַ דערמוטיקונג פון זייער זייט.

עטל כאַפט זיך אויף, ווי פון אַ חלום. איצט איז זי גרייט,
מוטיק. זי וועט גיין און אַריבערגיין די שוועל, ווי פ'הויזן די
שאַטנס.

„הערי, קום!“

„קום!“

זיי לאָזן זיך גיין. דאָס כמאַרעלע, וואָס האָט זיך באַוווּן אין
דער פרי אויפן הימל, האָט גענומען וואַקסן. אַ צווייטס איז אים
אַנטקעגנגעקומען, אַ דריטס. וואַגאַבונדן ווערן גיך חבר. מען גייט
שוין אין איינעם, נעגטער און נענטער צו דער זון.

„ווי אזוי האָט דאָס געקאָנט געשען, הערי, — זאָגט דאָס
מיידל — ער איז געווען אזא געזונטער, לעבנסלוסטיקער, קאַמפּס־
לוסטיקער, און מיטאַמאָל...“

„אז מען באַקענט זיך גענויער מיט זיינע לידער, — גיט איר

צו פארשטיין, הערי, — הויבט מען אָן בעסער צו באַגרייפן אָט דעם טראַגישן סוף זיינעם. אמת, ער איז געווען האַפּערדיק, קאַמפּס-לֹסטיק, אַ טרוימער פון אַ בעסערן מאַרגן, אָבער זיין נשמה איז פאַרט נישט געווען קיין אויסגעגליכענע, קיין האַרמאָנישע. די מע-לאַנכאַליע איז אים כּסדר נאַכגעגאַנגען, ווי אַ שאַטן. זי האָט גע-היטן זיינע טרויט, ביז זי האָט געלייגט אויף אים די האַנט, אים געפאַנגען, אפּשר שוין אויף תּמיד."

„איך פאַרשטיי נישט גענוי, וואָס דו מיינסט, הערי. דער-קלער מיר קלאַר."

„אַז מען לייענט, למשל, ביי באַוושעווערן אַזאַ ליד, ווי „אייני-געהילט אין אַ כּמאַרע" — ס'איז דאָס ערשטע ליד פון זיין „אַל-בום" — ווערט מען פשוט דערשיטערט. עס איז אַ ליד פון אַכט שורות, און זאָגט פונדעסטוועגן זייער אַ סך. הער זיך צו, עטל:

איינגעהילט אין אַ כּמאַרע,
לינט דער הימל ווייט און ברייט,
דאָך קיין איינציק טראַפּן וואַסער
פון דעם שוואַרצן וואַלקן גייט.
אויף מיין האַרץ, ווי אויפן הימל,
לינט אַ וואַלקן גרויס און שווער,
נאָר דער וואַלקן וויל נישט פּלאַצן —
ס'רינט קיין איינציק, איינציק טרער.

„אין דעם דאָזיקן ליד פילט זיך די שווערקייט — ווי זאָל איך דיר זאָגן? אַ שווערקייט פון בליי. אַזאַ וואַלקן, אַז ער פּלאַצט, ברענגט ער נישט קיין מחיהדיקן פּרילינגרעגן, נאָר אַ געוויטער, אַ קאַטאַסטראַפּע."

עטל פילט, ווי אַ ציטער גייט איר דורך איבערן לייב. זי אַטעמט קוים אַרויס:

„שרעקלעך."

מער קאָן זי נאָרנישט זאָגן. ביז איצט האָט זי דאָס דאָזיקע ליד תּמיד אריבערגעהיפּערט. זי האָט אין באַוושעווערס בוך תּמיד געזוכט די איר ליבע און באַקאַנטע קאַמף-לידער. איצט, ווען איר

חבר האָט זי רערויף געמאַכט אויפּמערקזאַם, ווייסט זי, אַז דער
 וואָלקן האָט געפּלאַצט און פאַרשטייט, פאַרוואָס פּון דעם וואָלקן
 איז אַרויסגעשפּרונגען דער אומזין און באַווזן זיין גרויליק פּנים.
 וואָס מער זיי דערנענטערן זיך צום שפּיטאַל, פּילט עטל, ווי
 דאָס ליד באַקומט אַ שליסה איבער איר. זי וויל זיך באַפּרייען פּון
 דעם דאָזיקן ליד. עס פאַרגעסן. גראַד איצט, ווען זי גייט באַזוכן
 דעם קראַנקן דיכטער, וויל זי זיין אַ ליכטיקע, אַ געלייטערטע.
 און כּדי צו פאַרטרייבן, צו פאַרשרייען די דאָזיקע שווערע
 שטימונג, הויבט זי אָן צו דעקלאַמירן הויך, אויף אַ סוף, באַוושע-
 ווערס „געזאַנג צו אַ פּאַלק":

הויב־אויף דייע אויגן, אַ פּאַלק, וואָס דו ביזט אזוי עלנט
 און אָרעם,
 הויב־אויף דייע אויגן צו מזרח און מערב, צו צפּון און
 דרום,
 און זע די געזאַמלטע אוצרות און זע פּון דיין אַרבעט די
 פירות,
 און זע דעם געפּליבענעם רייכטום פּון פּריע געוועזענע
 דורות.
 הויב־אויף דייע אויגן און זע אויפּן ים די געפּאָדענע שיפּן,
 און זע דעם געפּליבענעם רייכטום פּון פּריער געוועזענע
 לאַקאָמאַטיוון,
 און זע, ווי זיי שוועבן אין סומען געשווינד פּון אַ נענט
 אַ ווייטן,
 און פירן אין אַנדערע לענדער פּראָדוקטן און סחורות צו
 פייטן.
 הויב־אויף דייע אויגן און זע די געמויערטע גרויסע
 פּאַבריקן,
 וווּ אַרבעטער זעגן און הובלען און וועגן און נייען און
 שטריקן,
 און שמידן און פייפּן און טאַקן און שניצן און גלעמץ
 און פּיצן,

און שאפן די וואארע און שאפן דעם רייכטום צום
מענטשלעכן נוצן.

עטל דעקלאמירט ווייטער סטראף נאך סטראף. זי פילט, ווי
די כמארע טרעט-אָפּ, ווערט נישט, צערינט.
און אַט האַלט זי שוין ביים לעצטן סטראָף :

הויב-אויף דינע אויגן, אַ פּאַלק, גיי אַרויס פון די
פינסטערע קברים,
הויב-אויף דינע אויגן צו מזרח און מערב און צפון און
דרום,
און נעם די געירשנטע אוצרות און נעם פון דיין אַרבעט
די פירות,
און שאַפנדיק לעב, און געניסנדיק שאַף אין די פריידיקע
דרות.

אַט זענען זיי ביים טויער פון שפיטאַל. דער טויער איז אָפּן.
היינט איז זונטאָג. היינט מעג מען באַזוכן די קראַנקע. נאָך אַ
וועכטער שטייט און היט דעם אַרײַנגאַנג. אַ מיטליאַריקער, פעסט-
געבויטער מאַן. ער היט די גרענעץ צווישן זין און אומזין....
הערי פּרעגט עפעס ביים וועכטער, וואָס זיצט אויף אַ שטול
ביים אַרײַנגאַנג. דער וועכטער ענטפּערט אים נישט. ער וואָרטשעט
עפעס אַרײַן אין זיך. עטלען דאַכט זיך, אַז זי האָט פון דעם מורמ
לען אַרױסגעהערט דאָס וואָרט „קאַנצעלאַריע“.
אין דער קאַנצעלאַריע פּרעגן זיי זיך נאָך אויף באַוושעווערן.
צי מען קאָן אים זען. מיט אים רעדן. וווּ געפינט ער זיך? זיי זע-
נען אַרבעטער פון ניו-יאָרק, און זענען געקומען באַזוכן דעם דיכ-
טער.

דער דיזשורירנדיקער דאָקטאָר, אַן עלטערער הער אין אַ
ווייסן כאַלאַט, פאַרבעט זיי זיצן. ער צינדט-אָן אַ פּאַפּיראַס און
רעדט געלאַסן, בלאָזנדיק דעם רויד :
„באַוושעווערן ווילט איר זען? אַ סך אַרבעטער קומען אים
זען. מען זאָגט, אַז ער איז אַ גוטער דיכטער. איך האָב אים נישט

געלויענט. ער שרייבט אויף יידיש. יא, באַווישעווער... ס'איז אַ שאַד, אַ שאַד."

„איז דאָ אַ האַפּנונג, אז ער וועט נאָך געזונט ווערן, דאָס טאָר?" — פּרעגט עטל, און די שטים אירע ציטערט.

„געזונט ווערן, — ענטפּערט דער דאָקטאָר — ווער ווייסט. איך האָב מורא, אז נישט. זינט אַ פּאָר יאָר פּאַרערגערט זיך אַלץ דער צושטאַנד. אָט ווערט ער ווילד, צערייצט, האַלט די גאַנצע וועלט פאַר זיינע שונאים. שעלין באַטראַכט ער פאַר זיין פּוסן-בענקעלע. ער אַליין איז געטע, שעקספּיר. ניין, מער, ווי זיי אַלע דריי צוזאַמען — אַפּאַללאָ, דיאַניזאָס, פּראָמעטעאָס..."

„און אָט — דערציילט ווייטער דער דאָקטאָר — אָט ברעכט ער צוזאַמען, ווערט מעלאַנכאָליש. ער רעדט נישט אַרויס קיין וואָרט. שלייכט-אַרום, ווי אַ שאַטן. רעדט מען צו אים, קוקט ער אָן מיט אַזעלכע אויגן, וואָס דערמאַנען אייך די אויגן פּון אַ געד-שלאַגענעם הונט. צווישן מאַניע און דעפּרעסיע, ווערט ער געשליי-דערט אַהין און אַהער. די דאָזיקע צושטאַנדן צורייצן אים, פּרעסן אים אויף. ווער ווייסט, ווי לאַנג ער וועט דאָס נאָך אויסהאַלטן?"

„אפּשר קאָן מען אים זען, דאָקטאָר? מיר זענען ספּעציעל געד-קומען פּון ניר-יאָרק. געפּטרט אַ פּרייען זונטאָג צוליב דעם." „ער שפּאַצירט איצט אין גאַרטן. היינט איז ער ווידעראַמאָל מעלאַנכאָליש. איר וועט פּון אים נאָרנישט נישט אַרויסבאַקומען." „מיר ווילן אים בלוז זען. זאָל זיין פּון דער ווייטנס כאַטש, בלוז אויף איין רגע."

„גוט, — זאָגט דער דאָקטאָר — לאַמיר גיין." אָט זענען זיי אין דרויסן. הינטערן שפּיטאַל געפינט זיך דער פּאַרק. קראַנקע אין שפּיטאַל-כאַלאַטן שפּאַצירן אַרום. אַ טייל זיצן אויף די פענק, וואָס זענען צושטעלט ביי די סטעזשקעס.

אין מיטן פּאַרק אַ קליין בערגל. אויפן בערגל שטייט אַ הוי-כע געשטאַלט אין אַ כאַלאַט. אויפן קאַפּ אַ ווייס מיצל. ס'איז יוסף באַווישעווער. ער שטייט פּאַרריסן דעם קאַפּ צום הימל, זיי-גע אויגן זענען אָנגעשטרענגט. די כמאַרעס שאַרן זיך פּון רעכטס. באַווישעווער דערקענט

זיי. אַט דער מיט דער באָרד און מיט דער קרוין אויפן קאָפּ איז
דער צאָר, דער מנוול. הינטער אים אַ מחנה קאָזאָקן מיט צער
שויבערטע בערד. אומגעלומפערטע קוטשמעס אויף די קעפּ.
מוראדיקע שפיין אין די הענט. די מחנה שאַרט זיך פאַמעלעך,
נענטער, נענטער, צו דער זון, וואָס לייכט, פינקלט, בלענדט.

באָוושעווער זעט די געפאַר. די מחנה פון דער רעכטער זייט
הימל ווערט גרעסער, געדיכטער, דראַענדיקער. „וואָס וועט זיין?“ —
מורמלט ער און זיינע אויגן ווענדן זיך אויף לינקס.

פון יענער זייט שאַרט זיך אויך אַ מחנה וואָלקנס... ניין,
געשטאַלטן. ער זעט זיי גענוי, דערקענט זיי. געשטאַלטן אויסגעמאַך
גערטע, אָנגעטון אין טראַנטעס. באַרוועסע. זיי ווערן אויך מערער, מער
רער. זיי שליסן זיך צונויף. די מחנה רוקט אַנטקעגן דער צווייטער, זי
וועט נישט לאָזן פאַרטונקלען די זון... קאַמף איז קאַמף.

באָוושעווער קוקט זיך איין. זיין פנים איז אָנגעשטרענגט.
די צוויי מחנות זענען שוין נאָענט איינע צו דער צווייטער, די
שוואַרצע מחנה פון רעכטס האָט שוין פאַרדעקט די זון... אַט-
אַט וועלן זיי זיך צונויפּשטויסן.

אַ בליץ, אַ בליץ... אַ דונער. באָוושעווער אָטעמט שווער.
פון דעם דאָזיקן קאַמף וועט די זון אַרויס אַ באַפרייטע, אַ באַ-
נייטע, אַ שטראַלנדיקע.

„נאָר זיך נישט אונטערגעבן, — מורמלט ער — נאָר זיך
נישט אונטערגעבן!“

בליצן קרייצן זיך. באָוושעווער שטייט הויך און שלאַנט
אויפן בערגל. זיינע אויגן זעען אַ געשטאַלט אָן אויסגעבענקטע, אָן
אויסגעחלומטע. אַט פלאַטערן אירע האָר. זי ליכטיקט צווישן די
בליצן. ס'איז שטורעם... אויסגעבענקטער שטורעם. די געשטאַלט
ביילט די פּוּסעס. זי זינגט... זי רעדט... זי דעקלאַמירט זיין ליד
„רעוואָלוציאָן“:

איך קום, ווי אַ שטאַלצער קאַמעט, ווי די זון, ווען עס
הויבט אָן צו טאַגן,
איך קום, ווי אַ בייזער געווייטער פון בליץ און פון דונער
געטראַגן,

איך קום, ווי א בלוטיקע לאווע פון וואַלקן-באדעקטע
וואַלקאַנען,

איך קום, ווי דער שטורעם פון צפון, וואָס וועקט און
דערשרעקט אַקעאַנען.

איך קום, ווייל איך בין אין דער מדבר פון הערשאַפט
געבוירן געוואָרן,

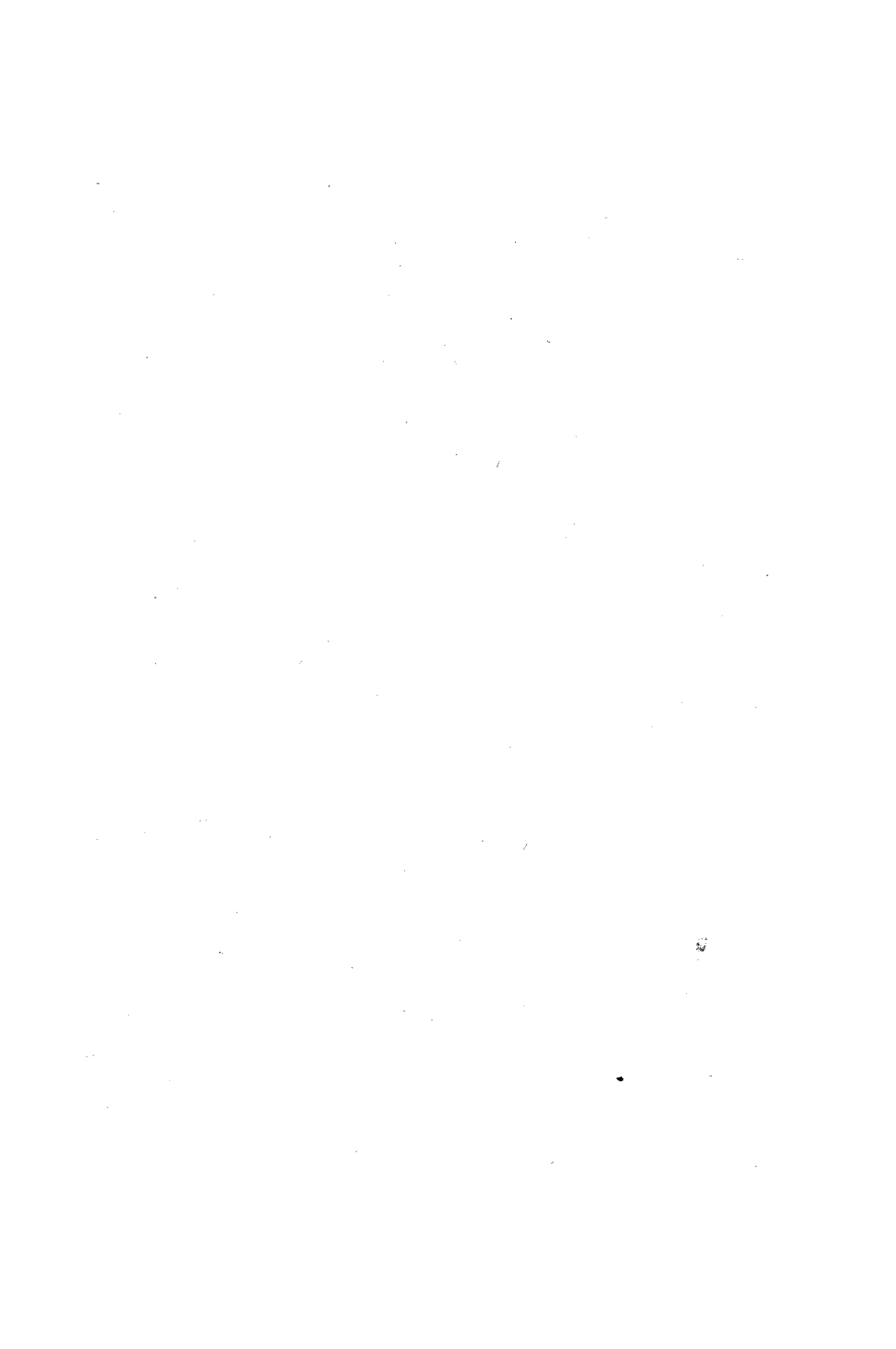
איך קום, ווייל עם האָבן די הערשער געוועקט און
דערצויגן מיין צאָרן.

איך קום, ווייל די מענטשלעכע ברוסט קאָן די זריעה פון
לעבן נישט טויטן,

איך קום, ווייל מען קאָן נישט די פרייהייט אויף אייביק
פאַרשמידן אין קייטן...

דאָס אַרבעטער-פאַרל שטייט און קוקט פאַרנאַפט.
פאַוושעווער שמיכלט. די בליצן איבער אים קרייצן זיך.

הערשעלע אסטראפאליער

פארן קדש אין מערושיבאזש האָט זיך צונויפגעזאַמלט אַן
עולם יידן, ווייבער און קינדער. די גאַנצע אָרעמקייט פון ר' ברוכלם
רעזידענץ איז זיך צונויפגעקומען, כדי אָפּצוגעבן כבוד דעם לץ
הערשעלע אָסטראָפּאָליער, וואָס איז יענע נאַכט געשטאַרבן אין
הקדש.

„הייסט עס, איז שוין הערשעלע אָסטראָפּאָליער נישטאָ, —
האָט אָפּגעזיפצט אַ געלער ייד מיט וואַסערדיקע אויגן. — אַ
שאָד, אַ שאָד. מיט אים איז עפעס געווען פּרילעכער אויף דער
נשמה. גרינגער דער הונגער. אַ שאָד, אַ שאָד.“
„וואָס האָט אים געפעלט?“ — האָט אַ פּרעג געטון אַ קליין
מאָגער יידל, ווייזט־אויס פון דער פּרעמד.

דער געלער ייד האָט אָנגעקוקט דעם פּרעגער, אים אָפּגע-
מאַסטן מיטן בליק פונם קאַפּ ביז די פּיס און מיט ביטול אַ
וואָרטשע געטון:

„פּרנסה האָט אים געפעלט, פּעטער. וואָס פאַרשטייט איר
דאָ נישט?“

דאָס קליינע יידל פון דער פּרעמד האָט געצויגן מיט די
אַקסלען:

„פּרנסה... אָט האָב איר, ב"ה, אויך נישט קיין פּרנסה, און
פונדעסטוועגן לעב איר, ווי איר זעט.“
יענער האָט אויסגעגלאַצט די אויגן:

„וואָס, איר ווייסט טאַקע נישט? עס רעדן דאָך שוין דערפון די
פּייגל אויף די דעכער.“

„וואָס, — פּרעגט דער פּרעמדער — וואָס, אַ שטייגער, דער-
צײלן די פּייגל אויף די דעכער?“

דער געלער ייד פּויגט זיך אַראָפּ נידעריקער צום קליינעם
יידל און רוימט יענעם איין אין אויער אַרײַן:

„דער רבי, ר' ברוכל, האָט אים, הערש'לען, אַראָפּגעוואָרפֿן פֿון די טרעפּ. מען האָט הערש'לען תּיכּף אַוועקגעפּירט אין קהדש און אין עטלעכע טעג אַרום איז ער געשטאַרבֿן.“

„ארוואַ, או-וואַ — האָט דער פרעמדער געשטוינט — פּאַר-וואָס איז עס אים געקומען? דוכט זיך, אַז הערש'ל איז געקומען קיין מעדזשיבאָזש, כדי פּריילעך צו מאַכן דעם רבּין, אים אַרויס-צורייסן פֿון זיין עצבות. פּאַרוואָס איז עס אים געקומען, איך בעט אייך?“

דער געלער ייד האָט זיך איינגעבויגן נאָך נידעריקער און דערציילט, אַריינגעשעפטשעט דעם קליינעם יידל אין אויער אַרײַן: „ווי איר ווייסט, פעטער, איז דער רבי ר' ברוכל, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, אַ מרה שחורהניק, אַ כּעסן און נישט קיין קליינער בעל-גאווה. יעדע צוויי מינוט גיט ער דיר אַן אָנ-צוהערעניש, אַז ער איז נישט אַפּירױער, נאָר דעם בעל שם-טובּס אַן אייניקל.“

„נו, נו, — שעפטשעט נייגערײַק דאָס קליינע יידל פֿון דער פרעמד — דאָס אַלצדינג ווייס איך. אָבער וואָס געהער זיך דאָס אַן מיט הערש'לען, האַ?“

„וואָס האָט איר אַזוי קיין צייט נישט, — כּעסט זיך דער געלער ייד — לאָזט אויסרעדן, וועט איר שוין אַלצדינג געווייר ווערן.“

און דער געלער ייד דערציילט, ווי אַזוי דער רבי איז אַרומ-געפּאַרן מיטן לאַי איבער די שטעטלעך. ווי אַזוי הערש'לע האָט אין אַ שטעטל אויסגעזוכט פּאַרן רבּין אַן אַכסניה, וווּ די גאַנצע נאַכט האָט געוויינט אַ קינד. דער רבי האָט נישט געקאַנט צו מאַכן קיין אויג. אין דער פּרי האָט ער אויסגעשייגעצט הערש'לען, געהאַט צו אים טענות:

„ס'טייטש, — האָט דער רבי געזאָגט — כ'האָב דאָך דיך געבעטן, דו זאָלסט מיר געפינען אַ שטילע אַכסניה און צום סוף האָט די גאַנצע נאַכט געוויינט דאָס קינד.“

„נו, נו, — האָט דאָס קליינע יידל געזעצט די נשמה — שטעקאווע, וואָס הערש'ל האָט אים געענטפּערט?“

„הערשל האָט, ווי זיין שטייגער, א שמיכל געטון און גע-
זאָגט צום רבין: איר מיינט, רבי, אז דאָס קינד, וואָס האָט גע-
וויינט די גאַנצע נאַכט, איז א פשוט קינד. דאָס קינד איז אן
אייניקל, און פון די אייניקלעך וועלן יידן נאָך האָבן צו
זינגען און צו זאָגן...”

„כא-כא, — האָט זיך צעלאַכט דאָס קליינע יידל — אָט
דאָס הייסט געטראָפן אין פינטל אַרײַן. אָט דאָס הייסט אַרײַנגע-
זאָגט דעם אייניקל פונם בעל שם-טוב.”

דער געלער ייד האָט דערשטוינט אָנגעקוקט דאָס קליינע יידל:
„וואָס לאַכט איר, פעטער? מילא, אז הערשל האָט אַרײַנ-
געזאָגט די גבירים און די כלי קודש, פאַרשטיי איר, א מצווה
אויף זיי. אָבער דעם רבין? איר הערט, וואָס איר זאָג איר, דעם
רבין?!”

דאָס קליינע יידל האָט געקייכט פאַר לאַכן:
„אָט דאָס הייסט אַ לץ, א גרויסער לץ. אפילו דעם רבין
אַרײַנגעזאָגט. כא-כא-כא.”

„איר מעגט זיך לאַכן — האָט אָפגעזיפצט דער געלער —
אָבער ער, נעבעך, האָט פאַר דעם אמת באַצאָלט מיטן לעבן. דער
רבי האָט עס אים נישט געקאָנט מוחל זיין. און אין אַ שיינעם
טאָג, ווען הערשל איז צו אים צוגעשטאַנען, האָט דער רבי אים
אָנגענומען פאַרן קאָלנער און אַראָפגעוואָרפן פון אַלע טרעפ.”
„טשעקאווע, — האָט זיך אָנגערופן אַ ייד, אַ בלינדער אויף
אײַן אויג, וואָס איז געשטאַנען אין אַ צווייטן רעדל — טשעקא-
ווע, צי דער גבאי ר' עוזר וועט קומען צו דער לווייה.”

„איר גיי אין אַ נעוועט, אז ער וועט נישט קומען — האָט
דודיע דער הויקער זיך אָפגערופן. — הערשל האָט אים וואַזשנע
אַרײַנגעזאָגט. דער גבאי ר' עוזר וועט אים דאָס נישט מוחל זיין.”
„וואָס, וואָס האָט ער אים אַרײַנגעזאָגט?” — האָט נייגעריק גע-
פרעגט אַ דריטער, אַ ייד מיט אַ בילמע אויפן אויג.

דודיע דער הויקער האָט זיך נישט געלאָזט לאַנג בעטן און
דערציילט די מעשה, ווי אזוי דער גבאי האָט אײַן מאָל אָפגע-
שטעלט הערשלען אויפן שמאַלן בריקל. „זאָג עפעס אַ חכמהלע,”

האָט ר' עוזר געזאָגט צו אים און מיטן גראָבן בויך פאַרשטעלט
הערשעלען דעם וועג.

„צי שוין נישט אַרויס די נשמה, דודיע, דערצייל שוין גי-
כער, וואָס הערשעלע האָט אים געענטפערט“ — האָבן זיך אָפּ-
גערופן עטלעכע יידן מיטאַמאָל.

און דודיע האָט דערציילט, ווי אזוי הערשעל האָט געפרעגט
דעם גבאי אַ רעטעניש: „פאַרוואָס, ר' עוזר — האָט ער אים גע-
פרעגט — איז דער אָדלער, וואָס פליט אין דער הויך, פון אונטן
מאָגער און פון אויבן פעט?“ דער גבאי האָט נישט געוואוסט.
האָט אים הערשעלע אויפגעקלערט: „דער אָדלער, וואָס פליט אין
דער הויך איז פון אונטן מאָגער, ווייל ער האָט מורא פאַר דער
פייַל פון יעגער; פון אויבן איז ער פעט, ווייל איבער זיך האָט ער
פאַר קיינעם קיין מורא נישט.“ און איצט, גבאי, — האָט הערשעל
ווייטער געפרעגט — פאַרוואָס איז די קאַטשקע פון אונטן פעט
און פון אויבן מאָגער?“ און תיכף האָט הערשעל אים געגעבן צו
פאַרשטיין, אַז די קאַטשקע האָט מורא פאַרן רויב-פויגל, דערפאַר
איז זי פון אויבן מאָגער; פון אונטן האָט זי פאַר קיינעם קיין
מורא נישט, דערפאַר איז זי פון אונטן פעט.

דודיע דער הויקער האָט זיך אַ וויילע אָפגערוט און פאַר-
ענדיקט:

„דער גבאי איז געשטאַנען, ווי אַ גולם. נישט געוואוסט, וואָס
הערשעל וויל פון אים. ביז הערשעל האָט מיט זיין שמויכעלע אויף
די ליפן אים אַריינגעזאָגט:

„אַבער איר, גבאים, האָט נישט קיין מורא נישט פאַר
דעם פון אויבן און נישט פאַר דעם, וואָס אונטן. דערפאַר זענט
איר פעט פון ביידע זייטן.“

דער עולם האָט געלאַכט הויך און האַרציק. איצט האָט יע-
דער געוואוסט אויף קלאָר, אַז דער גבאי ר' עוזר וועט נישט קו-
מען צו דער לווייה. נישט ער און נישט דער גביר, ר' מיכל. קיין
נער נישט פון די אַלע, וואָס הערשעלע האָט אַריינגעזאָגט און
אויסגעלאַכט ביי זיין לעבן. די לווייה פון דעם לץ דעם אַרעמאָן
הערשעלע אָסטראַפּאָליער, וועלן באַגלייטן נאָר די אַרעמעלייט.

האָט די אלע, וואָס האָבן הנאה פון זיינע שפיצלעך און ווערטלעך.
האָט די אלע, וואָס שפינען די מעשה וועגן דעם לץ הערשעלע פון
אַסטראָפּאָליע.

דער גביר פונם שטעטל, ר' מיכל, איז פאַרבייגעגאַנגען, זיך
אַ וויילע אָפּגעשטעלט און געווירר ווערנדיק, אז באַלד וועט זיין
די לוויה פון הערשעלע אַסטראָפּאָליער, האָט זיך דער מיוחס פון
דער שטאָט, ר' מיכל זיידמאַן, אָפּגעטראָגן.
„ער קאָן אים נישט מוחל זיין דאָס שפיצל, וואָס ער, הער-
שעלע, האָט אים אָפּגעטון“ — האָט אַ זאָג געטון דער געלער ייד.
„וואָס פאַר אַ שפיצל, פעטער?“ — האָט אים איבערגעפרעגט
דאָס יידל פון דער פרעמד.

דער הויכער, געלער ייד האָט זיך געהירושט:
„פון דעם שפיצל האָט איר אויך נישט געהערט, ר' ייד?
פון דעם דאָזיקן שפיצל דערציילט מען אין גאַנצן קאַנט. ווער
ווייסט דאָס נישט פון דעם שפיצל, וואָס הערשעלע אַסטראָפּאָליער
האָט אָפּגעטון דעם גביר ר' מיכל?“
„לאַמיר שוין הערן, פעטער — האָט זיך נייגערדיק געבעטן
דאָס קליינע יידל — אז אַ ייד זאָגט אייך, ער האָט נישט געהערט,
זאָלט איר אים גלויבן. וואָרום ווען ער וואָלט געהערט, וואָלט
ער דאָך אייך געזאָגט, אז ער האָט געהערט.“
דער הויכער, געלער ייד האָט אַ גלעט געטון די געדיכטע,
געלע באַרד און גענומען דערציילן:

„געווען איז דאָס דעמאָלט, ווען הערשעלע איז נאָר-וואָס
געקומען קיין מערוזשיבאָזש. דעם ערשטן פרייטאָג, אַ טאָג נאָך
זיין אָנקומען, איז הערשעלע אַוועק אין מרחץ. אונזער גביר, ר'
מיכל, איז גראָד געווען אין מרחץ. געזען אַ ייד זיך אַרומדרייען,
האָט ר' מיכל געמיינט, אז הערשעלע איז אַ „שמייסער“, איז ער
צו אים צוגעגאַנגען און געזאָגט:

„שמייסער, זיי אַזוי גוט און קום אַרויף אויף דער אוי-
פערשטער באַנק, וועסטו מיך אויסשמייסן.“
הערשעלע האָט תיכף פאַרשטאַנען, מיט וועמען ער האָט

דאָ צו טון, קיין פינגער אין מויל האָט מען אים נישט געדארפט אריינלייגן, האָט ער אַ זאָג געטון צום גביר : „פעטער, איך בין דער בעסטער שמיסער אין מרחץ. אויב איר ווילט, אז איך זאָל אייך שמיסן, טאָ זייט אזוי גוט און באַצאָלט מיר פריער. אזוי בין איך זיך תמיד נוהג: קודם געלט, און דערנאָך „שמייסן“.

דער גביר ר' מיכל האָט תיכף זיך געהייסן דערלאַנגען דאָס מלבוש, אַרויסגענומען עטלעכע קאָפּיקעס, באַצאָלט הערשעלען. דערנאָך איז ער אַרויף אויף דער אויבערשטער באַנק און גענו-מען וואַרטן אויפן שמיסער, וואָס איז געגאַנגען אויסבינדן אַ ניי בעזימל.

ליגט זיך אזוי אונזער גביר אויף דער אויבערשטער באַנק, שוויצט און וואַרט און קיין שמיסער זעט מען נישט. ווערט ר' מיכל אין כעס. ער קריכט אַראָפּ פון דער אויבער-שטער באַנק, זוכט אַפּ אונזער הערשעלען און שרייט זיך אויף אים אויס :

„שמיסער, כ'האָב דיר באַצאָלט, פאַרוואָס ביסטו נישט גע-קומען מיך אויסשמייסן?“
צושמייכלט זיך הערשעלע און זאָגט אים, דעם גביר ר' מיכל אזוי צו זאָגן :

— פאַרשטייט איר מיך, ר' גביר, שמיץ קומט אייך טאַקע, נאָר דערפאַר, וואָס איר האָט זיך דאָס מאָל אַליין געלייגט, בין איך אייך מוחל...“

דאָס קליינע יידל פון דער פרעמד האָט זיך אזש פאַרקייכט פאַר לאַכן. קוים געקאַנט כאַפּן דעם אָטעם.

פון דעם הקדש האָט מען אַרויסגעטראָגן דעם אַרון, און די לוויה האָט זיך אַוועקגעלאָזט צום אַלטן בית-עולם.

יידן, ווייבער און קינדער, די נאַנצע אַרעמקייט פון מעדושי-באָזש און די אַרומיקע שטעטלעך איז נאָכגעגאַנגען נאָך דער לוויה. אויפן וועג האָט איינער דעם צווייטן דערציילט ווערטלעך און שפיצלעך פון הערשעלע אַסטראָפּאָליער און דער עולם האָט גע-לאַכט.

א פריילעכע לוויה איז דאָס געווען. די פריילעכסטע לוויה.
נינט מעדושיבאָזש איז אַ שטאָט.

ערשט ווען הערשעלעס עלטסטער זון האָט געזאָגט קדיש
אויפן פרישן קבר, האָבן אַלע דערפילט, אז דאָס גראָז, וואָס וואַקסט
אויף די קברים, איז טרויעריק.

דער עולם איז זיך פאַנאָדערנגענאַנגען, איבערגעלאָזט דעם
פרישן קבר אויף דעם מעדושיבאָזשער בית-עולם. די לעצטע רוי-
טע שטראַלן פון דער פאַרגייענדיקער זון האָבן געציטערט איבערן
בערגל ערד.

ווען קיינער איז שוין נישט געוועזן אויפן בית-החיים ערשט
דעמאָלט האָט זיך פון צווישן די קברים אַפּוירגעשאַרט אַ הויכע,
מאַנערע פיגור מיט אַן איינגעפאַלן, מרה-שחורהדיק פנים. די גע-
שטאַלט איז צוגענאַנגען צום קבר, זיך איינגעבויגן, מיטן שמעקן
אויסגעיראַבן אַ גריבל און אין גריבל אַריינגענאַסן אַ פלעשל
בראַנפן.

דער רבי ר' ברוכל פון מעדושיבאָזש האָט אַריינגעשעפטשעט
איז קבר אַריין :

„זיי מיר מוחל, הערשעלע, דו פריילעכער לץ. ווי אזוי קאַנסטו
עס ליגן אזוי קאַלט און רואיק אין קבר?“

דער אָונט האָט גענומען טונקלען, ווען דער רבי ר' ברוכל
האָט פאַרלאָזט דעם בית-עולם. הינטער אים האָט זיך נאַכגע-
שלעפט אַ שאָטן — זיין מרה שחורה.

הערשעלעס קבר איז געבליבן אַליון, אַ פאַרשוויגענער, ווי
אַלע אַנדערע קברים פונם אַלטן מעדושיבאָזשער בית-עולם. נאָך
די אַלטע בוימער אויפן פּעלד האָבן שטיל גערוישט, דערציילט איי-
נער דעם צווייטן די לעגענדע :

...אַמאָל איז געווען אַ ייד, אַן אַרעמאַן, מיטן נאָמען הער-
שעלע אָסטראָפּאָליער, — מיט די שפיצלעך, וואָס ער האָט אָפּ-
געטון די גבירים, כלי קודש און אפילו דעם רבין אַליון, האָט ער
געטריסט די יידישע אַרעמקייט...

דער „בעלעמער“ זצ"ל

דער כעלעמער רב איז געזעסן איבער א ספר, געקניטשט דעם הויכן שטערן, געגלעט די שניי־ווייסע באָרד און אלעמאָל א זיפץ געטון. יעדער זיפץ פונם כעלעמער רב האָט שיעור, שיעור נישט אויסגעלאָשן דאָס הלכנע ליכטל, וואָס האָט געברענט אויפן טיש.

און זיפצן איז געווען אויף וואָס. א קלייניקייט, טראָגן דעם עול פון א גאנצער שטאָט מיט קינדער! תמימותדיקע קינדער מיט בערד און פיאות, וואָס קאָנען קיין קאָץ קיין עק נישט פאַר־בינדן. וואָס, וואָס קומט מען צו אים, דעם כעלעמער רב, אז ער זאָל אויפפלאָנטערן דעם פלאָנטער, אין וועלכן א כעלעמער תושב האָט זיך פאַרפלאָנטערט.

ס'איז אַ מזל פון כעלם — טראַכט דער קלוגער זקן — וואָס זי האָט מיך פאַר א רב. א שיינ פנים וואָלט געהאַט די שטאָט, ווען איך וואָלט נישט געווען. כעלם וואָלט אויסגעזען, ווי די יוני־שע שטאָט אַבדעראַ פון פאַרצייטנס, אָדער ווי, להבדיל, די דיי־טשע שטאָט שילדרא.

און דער כעלעמער רב פילט, אז ער איז אויף זיין אָרט. מיט אַהבה טראָגט ער דעם עול פון אָט דער עדה יודן, וואָס פרעמדע לצים רופן זיי אָן „כעלעמער נאַראַנים" און אין דער אמתן זענען דאָס בלוזי תמימותדיקע מענטשן, וואָס גלויבן יעדן איינעם אויפן וואָרט און וואָס יעדער איינער, ווער עס האָט נאָר גאָט אין האַרצן, פירט זיי אין באָד אַרײַן.

זאָל מען נעמען א שטייגער, די מעשה פון פאַראַיאָרן ווינ־טער — טראַכט דער כעלעמער רב ביי זיך אליין — דער ערשטער שניי איז געפאלן, א ווייסער ציכטיקער שניי — די כעלעמער האָבן זיך מיט אים דערפרייט, ווי אמתע קינדער. זיי זענען געשטאַנען

ביי די פענסטער פון ויערע שטיבער און זיך נישט געקאנט אָפֿן
 חידושן פון אָט דער בלענדנדיקער ווייסקייט. און קוקנדיק אזוי
 אויפן שניי, האָבן זיי זיך פֿאַרטראַכט, די כעלעמער, אז ס'וועט
 זיין אַ גרויסער שאָד צו צעטרעטן דעם דאָזיקן שניי. די געפֿאַר
 האָבן זיי דערפֿילט אין שמש, וואָס וועט מוזן ביינאַכט גיין וועקן
 צו „חצות“. ער וועט דאָס אַ תל מאַכן פון דעם שניי. און ווי
 תמיד אין אַן עת־צרה, זענען זיי געקומען צו אים, צום כעלעמער
 רב, ער זאָל געבן אַן עצה, אַז דער שמש זאָל וועקנדיק צו חצות
 נישט מאַכן אַ תל פונם שניי.

ער, דער רב, האָט געטראַכט און געטראַכט (ווער דען, אַז נישט
 ער (?), ביז ער האָט זיך דערטראַכט, אַז עטלעכע מענטשן דאַרפֿן
 טראַגן דעם שמש אויף אַ טיש, וועט דער שמש פֿאַרשפֿאַרן צו
 טרעטן אויפן שניי...

נאָר די מעשה מיטן שניי איז נאָך אַ גאָרנישט מיט אַ נישט,
 אַנטקעגן די אַנדערע אויפטוען פונם כעלעמער רב. איבער דער
 גאַנצער וועלט, צווישן אַלע יידן, דערציילט מען פון זיין חכמה.
 אמת, אַז לַצִּים מאַכן דאָס גרעסטע געשפּעט, אָבער וואָס אַרט עס
 אים. אַן אויסגעלאַכטע חכמה בלייבט אַלץ אַ חכמה. און אַ חכם,
 וואָס מען טוט אים אָן אַ נאַרן־מיצל, בלייבט אַלץ אַ חכם.

דאָס, וואָס די „וואַרשעווער“ לַצִּים שפּעטן פון אים און פון
 דער כעלעמער קהל, אַרט אים, ווי דער פֿאַראַיאַריקער שניי. דע-
 רויף זענען זיי דאָך לַצִּים. אָבער דאָס, וואָס דער כעלעמער מגיד
 ר' הערשל האָט פֿאַראַכטאַגן שבת געדרישנט אין דער כעלעמער
 גרויסער שול, האָט אים יאָ פֿאַרדראָסן. ר' הערשל, דער כעלעמער
 מגיד, האָט אין זיין דרשה פֿאַרגליכן די חכמה פונם כעלעמער רב
 צו דער חכמה פון שלמה המלך און בשעת מעשה דערציילט, ווי
 ער, דער כעלעמער רב, האָט געפּסקנט וועגן ענין פון דער נייער
 שול, וואָס די כעלעמער באַלמעלאַכעס האָבן אויסגעבויט.

די קשיא איז געווען אַ האַרבע. אויסמאַלן די שול — וועט
 דאָך די שול אויסזען, ווי, להבדיל, אַ קלויסטער; נישט אויסמאַלן
 די שול — וואָס־זשע וועט זיין דער חילוק צווישן אַ פשוטער
 שטוב און אַ מקום קדוש? ער, דער כעלעמער רב, האָט אָבער

נאך דריי טעג און דריי נעכט טראכטן, געפונען א פשרה — „קודם אויסמאָלן און דערנאָך פארשמירן מיט קאַלך“.

די גאַנצע שטאָט האָט געקאָכט מיט אַט דער נאונישער פשרה. אָבער צו דער חכמה פון שלמה המלך קומט עס נישט. נישט מחמת דער כעלעמער רב איז אזא עניו, נאָר איר פארשטייט: „מ'טויטש, שלמה המלך?“

דער כעלעמער רב האָט זיך אויפגעהויבן פון דער שטול און גענומען שפרייזן איבערן צימער. זיין שאָטן האָט געמאַכט מאָדנע קאָזשעלקעס איבער די ווענט.

ער איז שטיין געבליבן, זיך אַרומגעקוקט אויף אַלע זייטן. מאָדנע. עס איז נאָכאָמאָל נאָכט. די וויפלע נאָכט זינט ששת ימי בראשית? גיי, זיי אַ בעלן און צייל. אויפן טיש טאַנצט דאָס חלבנע ליכט. אין פענסטער טאַנצט שימערירנדיק אַ שמערן.

דער גוף פונם כעלעמער רב טוט אַ ציטער. ארוואַ! אור-וואַ! — טראַכט ער — די חכמה האָט טאַקע נישט קיין גרענעץ. גאַנץ כעלם ווייסט, אז איך בין נישט קיין נאָר. זיי האַלטן מיך אפילו פאַר אַ חכם. נו, און שלמה המלך איז דאָך אוודאי געווען אַ חכם, נאָר ווי קומט אונזער ביידנס חכמה צו דער חכמה פונם בורא עולם? ...

אַט ציטערט אַ שמערן אין פענסטער. גיי פארשטיי, צי פאַר שמחה, צי פאַר פחד. און אפשר גאָר אויף צוילהכעים אים, דעם כעלעמער רב? ...

דער כעלעמער רב שפייט אויס דריי מאָל: טפורטפורטפו. ס'שמעקט שוין מיט הקירה, רחמנא ליצלן. דער שטן, ימח שמו, ווייסט, משמעות, אז כעלם איז אויך אַ שטאָט און דער כעלעמער איז אויך אַ צדיק און עס לוינט זיך דעם דאָזיקן צדיק אַראַפּצו-פירן פון וועג. ווער ווייסט, וויפֿל נעצן ער האָט שוין אויסגע-שפרייט אַרום אים.

דער רב נעמט שפּאַנגען אַביסל האַסטיקער איבער דער שטוב. פאַרטומלען די מחשבה זרה: וועמען, וועמען דער שטן, ימח שמו, וועס נישט כאַפּן אין זיין נעץ, אָבער אים, דעם כעלעמער, „אַזאַסיע“.

„ווי, א שטייגער, קאנען זיי זיין? — טוט מיט אמאָל דער
כעלעמער א זאָג אויף א קול — שוין זינט פיר וואָכן האָבן זיי
זיך געלאָזט אין וועג אריין און נישט מען הערט און נישט מען
זעט.“

„א קלייניקייט, א קלייניקייט — ברומט ער — איך האָב
ארויסגעשיקט צוויי מענטשן אין אזא וויכטיקער שלחות און יענע
האָבן זיך געלאָזט אין דער וועלט אריין און פארגעסן דעם, זיי
געזונט.“

די שלחים, וואָס האָבן זיך געלאָזט אין וועג אריין, זענען
נישט קיין סתם יינגלעך, נאָר חשובע פאלעבאטים פון כעלם.
בערל דער רויטער, דער טינטן-מאכער, און זימל דער שוואַרצער,
דער מילך-ייד. דאָס שלחות איז אויך נישט קיין געוויינלעכס.
דער כעלעמער רב האָט זיך אין א שיינעם טאָג פארטראַכט, אַז
די וועלט מוז האָבן יושר און אַז יושר קאָן די וועלט קיין קיום
נישט האָבן. און אזוי ווי כעלם איז אויך א שטאָט אויף גאָטס
וועלט, באַדאָרף כעלם אויך האָבן אַביסל יושר. קיום האָט דער
כעלעמער זיך דערקויקלט צו דעם דאָזיקן געדאַנק, האָט ער תיכף
צונויפגערופן אַז אַסיפה און אויף דער דאָזיקער אַסיפה טאָקע
האָט מען באַשלאָסן אַרויסצושיקן צוויי מענטשן אין דער וועלט
אריין איינצוהאַנדלען פאַר כעלם אַביסל יושר.

אַרומשפּרייזונדיק איבער דער שטוב, האָט דער כעלעמער רב
מיטאַמאָל דערהערט, ווי דער נאַכט-וועכטער שאַלט אין זיין האָרן.
ס'איז נישט קיין געוויינלעך וואַכעדיק שאַלן, נאָר א פּחד-אַנזאָג
אָדער אַ בשורה-טובה פאַר ק"ק כעלם.

ס'האָט נישט לאַנג געדויערט און בערל דער רויטער האָט
געעפנט די טיר. דאָס פנים זיינס האָט געשטראַלט. קיום, קיום,
וואָס ער האָט אַרויסגעשטאַמלט:

„רבי, מיר האָבן געבראַכט אַ גאַנץ פעסל יושר.“

ווען דער כעלעמער רב וואַלט זיך נישט געשעמט, וואַלט ער
אַרומגעכאַפט בערל דעם רויטן און וואַלט זיך מיט אים צעקושט.
ער, דער רב, האָט זיך אָבער באַהערשט און קיום וואָס מען האָט
געהערט, מיט אַ ציטערנדיקער שטים אַ זאָג געטון:

„דערצייל, בערל, ווי אזוי און פאר וויפל, און ביי וועמען
איר האָט געקויפט דאָס פעסל מיט יושר.“

און בערל דער רויטער האָט דערציילט, ווי אזוי ער, מיטן
צווייטן שליה זימל דעם שוואַרצן, האָבן געוואַנדערט און געניש-
טערט, וווּ די וועלט האָט אַן עק, ביז זיי האָבן אין וואַרשעווער
קאָנט געפונען אַ שענקער אין אַ דאָרף. ער האָט דאָס געהאַט דאָס
פעסל מיטן יושר, נאָר כאַטש האַק אים און בראַק אים, האָט ער
עס נישט געוואָלט פאַרקויפן. קוים, קוים אים איבערנערעדט און
פאַצאלט אַ גאַנצן טייסטער מיט געלט. זיי האָבן גענומען דאָס
פעסל, אָבער דער שענקער האָט זיי געוואָרנט נישט צו עפענען
דאָס פעסל אויפן וועג, ווייל דער יושר קאָן, חלילה, אַנטריגען
ווערן.

„וואו, וואו איז דאָס פעסל?“ — האָט קוים אַרויגעאַטעמט דער רב.
„דאָס פעסל שטייט אין מיטן מאַרק. זימל דער שוואַרצער,
שטייט און היט עס. איר פאַרשטייט, רבי, עס קאָן חלילה וחס
אַ נגב...“

„איך פאַרשטיי, איך פאַרשטיי — האָט געענטפערט דער
רב מיט שמחה — איצט, בערל, גיי און רוף צונויף דעם דין, דעם
שוחט, דעם ראשהקהל און אלע אַנדערע פאַלעבאָטיים און מירן
גיין מקבֿל זיין דאָס פעסל מיט יושר.“

בערל דער רויטער איז אוועק. דער כעלעמער רב האָט אָג-
געטון די שבתדיקע קאַפּאַטע און דאָס שטריימל און מיט שמחה
זיך געלאָזט אין מאַרק אַרײַן, וווּ ס'איז געשמאַנען דאָס פעסל מיט
יושר.

דער מאַרק איז געווען שוואַרץ פון מענטשן. גאַנץ כעלם איז
געווען אויף די פיס. יידן, ווייבער און קינדער. אפילו דער שבת-
גוי, סטאַשעק, איז אויך געשמאַנען אין רעדל. אַ גרויסע זומער-
דיקע לבנה איז געווען אַ שטומער עדות פון דער דאָזיקער וווּנד-
דערלעכער צערעמאַניע.

אַלע האָבן געמאַכט אַ וואַרע פאַרן רב. דער גרייזגרויער זקן
איז פאַמעלעך צוגעגאַנגען צום פעסל. אַלע האָבן איינגעהאַלטן

דעם אָטעם. דער רב האָט זיך איינגעבויגן. איידער ער וועט עפע-
נען דאָס פעסל און אַרויסלאָזן דעם יושר, ער זאָל זיך פאַרשפּרייטן
איבער כּעלם, וויל ער, דער רב, אויף טשעקאוועס קודם אַ שמעק
טון. ער וויל, הייסט עס, וויסן, ווי אזוי דער יושר שמעקט.
דער רב האָט אַ שמעק געטון און מיטאַמאָל איז ער אָפּגע-
שפּרונגען און צוהאַלטנדיק זיך די נאָז, האָט ער אַ געשרוי גע-
טון, ווי נישט מיט זיין קול:

„יידן, פע!“

„וואָס, פע?“

„דער יושר שטינקט“

די דאָזיקע אַנטפּלעקונג האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם אין
כּעלם. אין אַלע שטובן האָט מען דערפון געשמעקט און זיך גע-
חידושט. דער כּעלעמער הקרן, נתן מיט די בריִלן, וואָס כּעלם
האָט אים גערופן „נתן דער חכם“, האָט אפּילו געוואָלט אָנ-
שרייבן די מעשה, מפורסם מאַכן די טיפע סענטענעץ, צו וועלכער
דער כּעלעמער רב האָט זיך דערקויקלט. נאָר דער כּעלעמער רב
האָט עס אים פאַרווערט מיטן האַרבן וואָרט.
און כאַטש אזוי איז די מעשה פונדעסטוועגן מפורסם גע-
וואָרן, פונקט ווי אַלע אַנדערע מעשיות וועגן כּעלם. אין יעדער
יידישער שטוב פון דער גאָרער וועלט, האָט מען דערציילט די חיי-
דושים פון כּעלם און פון דעם קלוגסטען פון די כּעלעמער — דעם
גרייזגרויען כּעלעמער רב.

יידן פון דער גאָרער וועלט האָבן זיך דערציילט איינער דעם
צווייטן די מעשיות און געלאַכט פון גאַנצן האַרצן. די לעגענדע
איז געוואַקסן. די לעגענדע וועגן די כּעלעמער נאַראַנים, די עפאָ-
פּיע, וווּ דער שטות קושט דעם שכל הישר אין סאַמע שטערן
אַרײַן.

און מען מוז מודה זיין, אַז יעדער איינער פון די כּעלעמער
האָט אויסגעפּילט זיין פונקציע בשלמות. קיינער פון זיי איז נישט
געבליבן הינטערשטעליק. דער ראש הקהל און דער בעדער, דער
גביר און דער שנאָרער. אָט די אַלע ווונדערלעכע קינדער פונם
שטות, אָט די אַלע אויסטערלישע באַשעפּענישן, וואָס די יידישע

פאלקס-פאנטאזיע האָט באַשווירן און מייסטערהאַפּט פאַרפיק-
 סירט אין דער כעלעמער לעגענדע.
 אָבער די שענסטע געשטאַלט צווישן די כעלעמער בלייבט
 אַלץ דער כעלעמער רב, זכר צדיק לברכה. דער אויסטערלישער זקן
 מיטן הויכן שטערן און דער שניירווייסער באָרד, דער געטרייער
 שומר, באַשיצער און באַראַטער פון זיין קעסטלעכער עדה.
 אין דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור האָט די געשטאַלט
 פונם כעלעמער רב אויפגעבליצט עפיזאָדיש אין פּרצם אַ נאָוועלע.
 אָבער אז מיר קוקן זיך גוט איין אין ר' יוזפּל, דעם רב פון קאַסרין-
 לעווקע, קומט ער אונז פאַר עפעס קענטלעך. וווּ האָבן מיר באַ-
 געגנט אָט דעם תּמימותדיקן רב? מיר שטרענגען-אָן דעם זכרון
 און דאַכט זיך, אויב מיר האָבן קיין טעות נישט: אין... כעלם.
 און אויב מיר האָבן אפילו יא א טעות, איז דער קאַסרילעוו-
 קער רב אַביסל ענלעך צו יענעם כעלעמער גאון. אפשר איז ער
 זיינס א געשוועסטער-קינד, אָדער אַ לייבלעך קינד.
 און מיר וואָלטן טשעקאווע געווען צו וויסן, צי האָט פאַר
 שלום עליכמען, בשעת ער האָט געצייכנט די מאָנומענטאַלע גע-
 שטאַלט פון רב יוזפּל פון קאַסרילעווקע, נישט געפלאַטערט די שנייר
 ווייסע באָרד פונם כעלעמער רב זצ"ל.

די גאלדענע פאזיע

(געוויזמעט דעם יידישן שניידעריגעזעלן)

דער שניידער-מייסטער שמואל בענדעט איז געשטאנען ביים צושנייד-טיש, געצייכנט מיטן קריידל אויפן שטאף, וואָס איז געלעגן פאַר אים אויסגעשפּרייט. אלע וויילע זיך פאַרטראַכט, אָפּגעקלאַפט די קרייד-סימנים פון פּריער און געצייכנט פון דאָס ניי. דער שניידער-מייסטער שמואל בענדעט ווייסט, אז פאַר דעם גימנאַזיע-דירעקטאָר קאָטשינסקי דאַרף מען אויפנייען אַזוינס און אַזעלכעס. אַ גוטער קונה איז ער, דער דאָזיקער משוגענער, „דייטש“, נאָר אַ מפונק, פאַרדרייט אַ קאַפּ. דוכט זיך, דער אַנצוג ליגט ווי אויסגעגאַסן און ער, דער „דייטש“, טרעט נישט אָפּ פונם שפיגל. ער הויבט די אַקסלען, זוכט, נישטערט און געפינט סוף כל סוף אַ חסרון.

איז וואָלט ער כאָטש געהאַט אַ נאָרמאַלע פיגור, דער „דייטש“, איז דווקא ניי. איין אַקסל איז העכער, די פלייצע רונד, אַ משונהדיקע פיגור. און דווקא ער איז דאָס דער מכין און וויל ס'זאָל זיין מיטן אַקוראַט. אַ פּריציז זונדל, שטודירט אין פאַרזין, פון וואָנען עס קומען אלע מאָדעס, ווייסט ער, וואָס ער וויל, און דער מייסטער שמואל בענדעט שטייט ביים צושנייד-טיש, קנייטשט דעם שטערן, מעסט מיטן סענטימעטער, צייכנט מיטן קריידל. אין דרויסן איז אַ ליכטיק זוניקער פאַרפּסח-טאַג. קינדער שפּילן זיך אין דרויסן. דעם שניידערס קינדער, דעם סטאַליערס קינדער, דעם שוסטערס קינדער, זיי שפּילן זיך און זינגען:

טרעטי, טרעטי, טרעטי,
 וואָס די טרעטי זאַנג?
 קומט אַ שיינער פּויגל
 און מאַכט אַ שיינ געזאַנג.
 האָט געזונגען, האָט געזונגען;

אין דריי יאָר אַרום,

קערט זיך חנה אום.

די קינדער פונם הויזווירט-שטייען אויפן גאַניק און קוסן
זיך צו צום שפיל. זיי וואָלטן גערן אַראָפּגעלאָפּן אין הויף און זיך
אויך אַ שפיל געטון מיט די אַנדערע קינדער, נאָר די מאַמע לאָזט
זיך נישט שפילן מיט די קינדער פונם שניידערק און שוסטערק.
די קינדער דרייען זיך אַרום דעם איינגעדאַרטן בוימל, וואָס
שטייט אין הויף, אַ פאַרבלאַנדזשעטס פונם ווייטן וואַלד. די פריי
לינגזון באַשיט עס מיט גאַלד, אַ פויגל טשוויטשערט אויף אַ
צווייג און די קינדער זינגען :

אויפן הויכן באַרג,

אויפן גרינעם גראָז,

שטייען פיר דייטשן

מיט די לאַנגע בייטשן.

הויכע מאַנען זענען זיי,

קורצע קליידער גייען זיי...

דער שניידער-מייסטער שמואל בענדעט שטייט נאָך אַלץ מיטן
צענטימעטער אויפן האַלז און מיטן קריידל אין דער האַנט. עס
האַלט שוין אויף אַ דרך. די גרויסע שער האָט דערפילט, אַז אָט
אָט קומט די ריי אויף איר.

אַ צופרידענער האָט דער מייסטער אונטערגעברומט אַ לידל:

אָי, רבנו, טוראם, טאָם, רבנו,

וואָס וועלן מיר עסן אויף דער סעודה, אוי?

וואָס וועלן מיר עסן אויף דער סעודה?

שור הבר מיט לויתן, שור הבר מיט לויתן,

שור הבר מיטן לויתן וועלן מיר עסן אויף דער סעודה, אוי!

דער שניידער-געזעלן ליבעלע בעקער איז געזעסן ביים
ווערקטיש, אַ שווייגנדיקער, געוואָרפן מיט דער נאָדל, דער געד
זעלן נתן זאַס האָט געשטעפט אויף דער מאַשין, דאָס לערן-יינגל
האַט אין דרויסן צעבלאָזן דאָס פייער אין אַ פרעסל.

אין צווייטן צימער האָט זיך צעוויינט דאָס קינד אין ווייג.
די שניידערקע איז אַרויסגעלאָפֿן פֿון דער קיך, אַריין אין דער
צווייטער שטוב און גענומען פֿאַרוויגן דאָס קינד.

אַמאָל איז געווען אַ מעשה,
די מעשה איז גאַרנישט פֿריילעך,
די מעשה הויבט זיך אָנעט
מיט אַ ייִדישן מלך.
ליולינקע, מיין פֿינגעלע,
ליולינקע, מיין קינד,
כ'האַב אָנגעוויירן אזאַ ליבע,
וויי איז מיר און ווינד.

דאָס קינד איז אַנטשלאָפֿן געוואָרן. די מייסטערקע איז צו-
ריק אַוועק אין קיך אַריין צוגרייטן דעם מיטאָג.
דער לערניונג, אַ דאַרפֿישער בחור מיט קלייען אויפֿן פֿנים,
האָט אַריינגעבראַכט דאָס פֿרעם-אייזן. נתן זאָק, אָדער ווי מען האָט
אים גערופֿן „דער לאַנגער נתן“, האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביים
פֿרעם-טיש.

דער מייסטער, שמואל בענדעט, האָט גראָד פֿאַרענדיקט דאָס
צושניידן דעם אַנצוג פֿאַרן גימנאַזיע-דירעקטאָר קאַטשינסקי, ווען
דער „לאַנגער נתן“ האָט פֿאַרטיק געמאַכט דעם ראָק צו דער צוויי-
טער פֿראָבע פֿאַרן מיל־באַזיצער בערנאַרד ראָזנער.

דער מייסטער האָט אַ רופֿ געטון דעם לערניונג:

„יִנְהָ, נעם דאָס שטיקל אַרבעט און מירן גיין פֿראָבירן צום
הערן ראָזנער.“

דער לערניונג, וואָס איז איצט געזעסן אין ווינקל און „גע-
ריגעוועט“ אַ לייזונט, האָט אַוועקגעלייגט די אַרבעט, אָנגעטון דעם
קאַשקעט און איז אַוועק מיטן מייסטער.

קוים איז דער מייסטער אַרויס פֿון דער שטוב, האָט דער
„לאַנגער נתן“ גענומען דאָס וואָרט און זיך צעזונגען אויף אַ קול:

געפֿלויגן, געפֿלויגן די גאַלדענע פֿאַווע
איבער אַלע ימען,

לאַזזשע גריסן, דו גאַלדענער פויגל,
מיין ליבע, מיין האַרציקע מאַמען.
איז געפלוין די גאַלדענע פּאָווע
איבערן טייך דעם גלאַטן,

לאַזזשע גריסן, דו גאַלדענער פויגל,
מיין ליבן, מיין האַרציקן טאַטן.

דער „לאַנגער נתן“ האָט געזונגען און אַלעמאַל אַ קוס געטון
צום צווייטן געזעלן לייבעלע בעקער, וואָס איז געזעסן אַ שווייגער
דיקער ביים ווערקטישן און גענייט.

דער „לאַנגער נתן“ ווייסט, וואָס דאָס שווייגן פון לייבעלע
בעקער באַטייט. ער, דער פריילעכער שניידער-געזעלן לייבעלע בע-
קער, האָט לעצטנס איבערגעלעבט אַ טראַגעדיע. דאָס שניידער-
מידל עלקע, מיט וועלכער לייבעלע איז אַרומגעגאַנגען גאַנצע דריי
יאָר, איז אוועקגעפאַרן קיין אַמעריקע. לייבעלע האָט זי באַמת ליב
און איצט בענקט ער נאָך איר. אַפטמאַל שווייגט ער אָפּ גאַנצע
טעג, ווי די וואַנט, און אַפטמאַל צעזינגט ער זיך, ווי אַ קאַנאַריס.
די בענקשאַפט, וואָס נאָגט אים און לאַזט אים נישט שלאָפן דורך
די נעכט, זינגט אַרויס פון אָט די דאָזיקע לידער. אמת, די לידער
וואָס לייבעלע בעקער זינגט, קאָן דער „לאַנגער נתן“ אויך זינגען
און אַלע שניידער-יונגען פון דער גאַנצער שטאָט קאָנען זיי. אָבער
אַזוי זינגען, מיט אַזויפיל האַרץ און נשמה, ווי לייבעלע בעקער,
וועמענס מידל עס איז אוועק קיין אַמעריקע, קאָן קיינער נישט.
דער „לאַנגער נתן“ האָט פאַרענדיקט דאָס ליד פון דער
„גאַלדענער פּאָווע“ און לייבעלע בעקער האָט נאָך אַלץ געשוויגן.
דאָס, וואָס דער „לאַנגער נתן“ האָט געוואָלט, איז אים נישט
געראָטן. לייבעלע האָט נישט געזונגען.

דער „לאַנגער נתן“ איז אָבער אַ כיטרער יונג. ער ווייסט, אַז
די בענקשאַפט און די טרויעריקייט, וואָס נאָגט לייבעלעס נשמה,
וועט נישט לאַנג אויסהאַלטן אין איר שווייגן. די דאָזיקע גרויסע
בענקשאַפט מוז זיך צעזינגען.

דער „לאַנגער נתן“ איז געשטאַנען ביים פּרעסטיש און זיך
געגאַרגלט :

אין דרויסן איז א טריבער טאָג,
 אין שטיבעלע איז א פארע,
 כ'האָב אָפגעלעבט מייע יונגע יאָרן,
 נאָר ווי אין א כמארע.
 לייבעלע בעקער שווייגט. דער „לאַנגער נתן“ זינגט ווי טער :
 נאָר ווי אין א כמארע
 זענען אוועק מייע יאָרן,
 כ'האָב געהאַט א טיערן דימענט
 און האָב אים אָנגעווירן.
 לייבעלע בעקער בויגט איין דעם קאָפּ. א טרער פינקלט אין
 זיינע אויגן.
 דער „לאַנגער נתן“ פילט, אז ער האָט געטראָפן אין פינטל.
 די טרער אין לייבעלעס אויג איז אַן אַנזאָג, און אָט...
 דער בלייכער שניידער-געזעלן מיט די טרויעריקע אויגן
 זינגט. אין אָנהויב שטיל... שטיל...
 איך האָב אים אָנגעווירן
 און קאָן אים נישט געפינען,
 שטייען שטייט ער מיר פאר מייע אויגן
 און איך קאָן צו אים נישט קומען.
 און בשעת מעשה זעט ער פאר די אויגן דאָס שניידער-מידל
 עלקע. אָט די, מיט וועלכער ער איז גענאָנגען גאנצע דריי יאָר,
 און וואָס איז דעם ווינטער אוועקגעפאָרן קיין אמעריקע.
 דער „לאַנגער נתן“ האָט זיינס דערגרייכט. לייבעלע בעקער
 האָט געזונגען הויך און האַרציק איין ליד נאָכן צווייטן. אין יעדן
 ליד האָט זיך גערעדט וועגן א צעשמערטער ליבע, אין יעדן ליד
 האָט געפינקלט אַן אמתע טרער.
 צוויי טייבעלעך זענען איבערן וואסער געפלוין,
 אין די פיסקעלעך האָבן זיי זיך געקושט.
 פארשאַלטן זאָל ווערן יענער מענטש,
 וואָס האָט זיך אין אונזער ליבע אַריינגעמישט.
 נישט צוויי טייבעלעך זענען איבערן וואסער געפלוין, —
 טראַכט דער „הויכער נתן“, — נאָר איינע, עלקע הייסט עס. און

דאָס צווייטע איז געבליבן דאָ הוי. לייבעלע בעקער הייסט עס, און זינגט זיך די נשמה אויס.

אזוי טראַכט דער „לאַנגער נתן" און ברומט שטילערהייט מיט. העלפט דעם ליידנדיקן חבר זיינעם זינגען.

און אז דו וועסט קומען אין אַ פרעמד לאַנד, ליובעניו, מיינע רייד זאָלסטו געדענקען,
און אז דו וועסט קומען איבער אַ וואַסער, ליובעניו, זאָלסטו זיך נישט דערטרינקען.

די שניידערקע איז געשטאַנען אויף יענער זייט טיר און זיך צוגעהערט. זי האָט ליב צו הערן די דאָזיקע שיינע לידער, בפרט, אז דער שניידער־געזעלן לייבעלע בעקער זינגט זיי. זי האָט זיך געווישט מיטן פאַרטוך די אויגן.

אז דו וועסט קומען אין אַ ווייטער שטאַט, ליובעניו, מיינע רייד זאָלסטו באַקענען.

און אז דו וועסט קומען איבער אַ פּיער, ליובעניו, פאַר צרות זאָלסטו דיך נישט פאַרכרענען.

לייבעלע בעקער זינגט איין ליד נאָכן צווייטן. דער „לאַנגער נתן" העלפט אים אונטער:

אַ פּיערדיקע ליבע

טוט אין מיין האַרצן ברענען,

נאָט ווייסט, מיין טיער לעבן,

צי וועלן מיר זיך נעמען.

די שניידערקע, וואָס שטייט אויף יענער זייט טיר, דערמאָנט זיך די צייט, ווען זי האָט דאָס דאָזיקע ליד געזונגען. אַמאָל, אַמאָל אין די מיידלשע יאָרן. זי זעט איצט נאָכאַמאָל אויף קלאָר דאָס, וואָס די צייט האָט אָפּגעמעקט און וועט עס שוין קיינמאָל מער נישט אומקערן — איר ערשטע ליבע.

אַט זעט זי די שניידער־שטוב, וווּ זי האָט אַמאָל געאַרבעט.

אַט זיצט איר הכרעט רויזע ביי דער מאַשין און זינגט:

דאָרט, אויפן בערגעלע, שטייט אַ בוימעלע,

דאָס בוימעלע איז שוין לאַנג איינגעבויגן,
דאָרטן שטייט מיין געמרייער חתן
מיט זיינע פאָרוויינטע אויגן.
און די רויטע ביילקע ענטפערט איר, ווי אַ ווייטע טרויסט:
מיינע עלטערן טוען מיר בעטן,
כ'זאָל שוין אָן דיר פאָרנעסן,
נישט איין וואַסערל וועט פאָרביילויפן,
אונזער ליבע וועט קיינער נישט פאָרלעשן.
אזוי דערמאָנט זיך די מייסטערקע אויף יענער זייט טיר, און
זעט בשעת-מעשה די בילדער פון איר יונגט. זי שטייט מיט פאָר
לייגטע הענט אויפן האַרץ און מיט טרערן אין די אויגן. נאָר, אַז
לייבעלע בעקער הויבט אָן זינגען דאָס ליד פון די פאָרשפילטע
יונגע יאָרן, וואָס זענען אוועק אָן נחת און פרייד, לאָזט זי אַראָפּ
דעם קאָפּ און אירע טרערן קושן די ערד.
קערט זיך אום, יונגע יאָרן,
מיר וועלן איך צונעמען —
זינגט לייבעלע, און דער „לאַנגער נתן“ ענטפערט אים:
מיר וועלן זיך נישט אומקערן,
מיר וועלן זיך נישט אומקערן,
ס'איז נישטאָ צו וועמען.
און לייבעלעס קול בעט זיך, ממש אַ שטיין צו רירן:
קערט זיך אום, יונגע יאָרן,
טוט אונז נישט פאָרשעמען.
מיר וועלן זיך נישט אומקערן,
מיר וועלן זיך נישט אומקערן,
ס'איז נישטאָ צו וועמען.
די צוויי שניידעריינגען זינגען. אויף יענער זייט טיר שטייט
די מייסטערקע מיט פאָרלייגטע הענט אויפן האַרץ און ברומט נאָך
יעדעס ליד, ווי אַ תפילה. אין דרויסן, אונטער דער פּרילינג-זון,
שפילן זיך די קינדער. און אויף דער שוועל פון דער יידישער שנייד-
דער-שטוב שטייט די גאָלדענע פּאָווע. —

א י נ ה א ל ט

3	.	.	:	:	פאָרוואָרט
7	איזיק וואָליד ווירמייטן
17	געלע
27	איזיק אייכל
37	ד"ר שלמה עטינגער
47	ישראל אקסנפעלד
55	אברהם בער גאָטלאָבער
65	איזיק מאיר דיק
75	בערל בראָדער
85	יעקב פסנתר
95	וועלוול זבארזשער
107	אברהם גאָלדפאָדן
119	אליקום צונזער
129	יעקב מאָרגנשטערן
141	בירך שאָפיר
153	מיכל גאָרדאָן
163	מאָרק מאָרקאָוויטש וואַרשאָווסקי
173	יוסף באָושעווער
185	הערשעלע אָסטראָפּאָליער
195	דער „כעלעמער“ זצ"ל
205	די גאָלדענע פּאָוע